

Autorem jest X. Antoni Mikucki
Pijan (1749 + 1811). op. Est. IX 446
i XXII 383

GUSTAW WUTTKE

Fogd

KROTKIE ZEBRANIE GEOGRAFII

NATURALNEY, POLITYCZNEY,
Y HISTORYCZNEY

KU POŻYTKOWI

MŁODZI SZLACHECKIEY
UCZĄCEY SIĘ W KONWIKCIE
XX. SZKOŁ POBOŻNYCH
W Y D A N E.

W W I L N I E

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey

XX. Scholarum Piarum 1776.

42065

DO

WIELMOŻNEGO JMCI PANA
WINCENTEGO
WOŁŁOWICZA
GENERALA ADJUTANTA
BUŁAWY POLNEY W. X. LIT:

*K*siążka ta z rzeczy y celu' swojego tyle
pożyteczna, ile Młodz uczącą się do zale-
coney powszchnie Nauki Geograficznej spo-
sobić będzie; a w oczach każdego z doskona-
łych Czytelników tyle ważna, ile przekona-
nia w zasilonym tąż nauką rozumie, o nie-
płonney czytanie jey przedsiębiorących cie-
kawości. Jakoż te zapewne nie inne u-
wagi y Tobie Wielmożny Mci PANIE GE-
NERALE składającemu się do przyjęcia
dzieła prywatnego, a uczynienia go publicz-
nym, w czystym y nieuprzedzonym sądze-
niu

niu Twoim nayważniejszą być pobudką.
W tym to przekonaniu szukający dla siebie szczęścia y zaszczytu w ofierze jakiegokolwiek pracy powolne nayduje względy. Powszeczność czująca nad -pożytkami Młodzi chęć takową wspaniałey Duszy do wzrostu Nauk y doskonalenia umyśłów przyczyniającą się wysoko szacować będzie. Już zaś z mojej mitym przyjęciem zaszczyconey w przyśtudze usilności wynikający szczegulny obowiązek pociąga mię do tych wdzięczności dowodów, w których na całe życie zostawać nieprzestane

Wielmożnego Wmć Pana Dobrodzieja

Nayniższy Sługa
X. A. M. S. P.

REGISTR

ROZDZIAŁÓW Y PARAGRAFÓW.

ROZDZIAŁ I.

O czterech częściach świata: <i>Europie, Azyi, Affryce y Ameryce w ogólności</i>	
karta - - - -	I.
§. O Europie - - - -	I
§. II. O Azyi - - - -	9.
§. III. O Affryce - - - -	13
§. IV. O Ameryce - - - -	16

ROZDZIAŁ II.

O Polsce - - - -	21
§. I. O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności, y podziale Królestwa Polskiego -	21
§. II. O Podziale samey Polski na Prowincye y Wojewodztwa: o Miastach w nich Stołecznych y znaczniejszych - - -	22
§. III. O Podziale W. Xięstwa Litewskiego na Prowincye y Wojewodztwa: o Miastach w nich Stołecznych y znaczniejszych	39

§ IV.

- §. IV. O Rzekach, Górach, Jeziorach, Powietrzu, Religii, y Rządzie w Polsce y w W. Xięstwie Litewskim - - - 46
- §. V. O Xięstwie Kurlandzkim - - - 49

ROZDZIAŁ III.

- O Niemczech - - - - 54
- §. I. O położeniu, granicach, obfzerności. O Podziale na Cyrkuły: Miastach Stołecznych Cesarstwa Niemieckiego - - - 54
- §. II. O Powietrzu, Religii, Rzekach, Jeziorach, Górach znaczniejszych y Rządzie w całych Niemczech - - - - 65

ROZDZIAŁ IV.

- O Turczech - - - - 67
- §. I. O położeniu, granicach, obfzerności, y podziale Cesarstwa Tureckiego - - - - 68
- §. II. O Powietrzu, Rzekach, Religii, y Rządzie w Cesarstwie Tureckim - - - - 76

ROZDZIAŁ V.

- O Moskwie - - - - 78
- §. I. O początku imienia, położeniu, granicach, y obfzerności Cesarstwa Moskiewskiego - - - 78
- §. II. O Podziale Moskwy - - - 79
- §. III.

§. III. O Rzekach, Jeziorach, Powietrzu, Religii y Rządzie w Cesarstwie Moskiewkim	-	84
--	---	----

ROZDZIAŁ VI.

O Królestwie Pruskim	-	87
§. I. O początku imienia, granicach, obfzerności, podziale, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Królestwa Pruskiego	-	87
§. II O Rzekach, Jeziorach, Powietrzu, Religii, y rządzie w Królestwie Pruskim	- -	92

ROZDZIAŁ VII.

O Królestwie Szwedzkim	-	94
§. I. O położeniu, granicach, obfzerności, podziale, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Królestwa Szwedzkiego	-	94
§. II. O Rzekach, Jeziorach, Górach, Powietrzu, Religii y Rządzie Królestwa Szwedzkiego	-	99

ROZDZIAŁ VIII.

O Królestwie Duńskim	-	101
§. I. O Początku imienia, położeniu, granicach, obfzerności, podziale, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Królestwa Duńskiego	- - -	101
		§. II.

- §. II. O początku imienia położeniu, granicach, obfzerności, podziale, y Miastach znaczneyfzych Królestwa Norwegii - - 103
- §. III. O Rzekach, Górach, Powietrzu, Religii, y Rządzie Królestw Danii y Norwegii - - 106

R O Z D Z I A Ł IX.

- O Węgrzech - - - 108
- §. O położeniu, granicach, obfzerności, y podziale Królestwa Węgierskiego - - - 108.
- §. II. O Powietrzu, Rzekach, Górach, Religii, y Rządzie w Królestwie Węgierskim - - - 113

ROZDZIAŁ X. o CZECHACH. 115

- §. I. O początku imienia, położeniu, obfzerności, y granicach Królestwa Czeskiego 115
- §. II. O podziale Królestwa Czeskiego, Miastach w nim znaczneyfzych, Rzekach, Górach, Powietrzu, Religii y Rządzie - - - 116

ROZDZIAŁ XI. o PORTUGALII. 119

- §. I. O początku imienia, położeniu, Granicach, y obfzerności Portugalii - - - 119

§. II

§. II. O podziale Portugalii na części czyli Prowincye, o Stołecznych y innych znaczneyfzych Miastach - - - 120

§. III. O Wyspach, Górach, Przygórkach, Rzekach; o powietrzu, Religii panującej y Rządzie w Portugalii - - - 122

§. IV. O krajach, Miastach, y Wyspach w innych częściach świata położonych należących do Korony Portugalskiej - - - 125

ROZDZIAŁ XII. o HISPANII. 126

§. O początku imienia, dawnym podziale, Granicach y obfzerności Królestwa Hiszpańskiego - - - 126

§. II. O podziale Hiszpanii na części czyli Prowincye, o stołecznych y innych znaczneyfzych Miastach - - - 127

§. III. O Wyspach, Górach, Rzekach; o powietrzu, Religii panującej, y o Rządzie w Królestwie Hiszpańskim - - - 135

§. IV. O Krajach, Wyspach, y Miastach za Europą leżących pod panowaniem Hiszpanow - - - 138

ROZDZIAŁ XIII. o FRANCYI. 140

§. I. O początku imienia, położeniu, granicach, y obfzerności Królestwa Francuskiego - - - 140

§. II.

- §. II. O podziale Francyi na części czyli Prowincye, o stołecznych y innych znaczniejszych Miałtach 141
- §. III. O Wyspach, Górach, Przygórkach, Rzekach; o powietrzu, Religii panującej, y Rządzie w Krolestwie Francuzkim - 151
- §. IV. O krajach y Wyspach za Europą leżących pod panowaniem Francuzow - - 154

ROZDZIAŁ XIV.

- O Brytannii Wielkiej czyli Anglii. - - - 155
- §. I. O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności; o podziale, Miałtach stołecznych y znaczniejszych Krolestwa Anglii. - - - 156
- §. II. O początku imienia, położeniu, obszerności; o podziale y Miałtach znaczniejszych Krolestwa Szkocyi - - - 160
- §. III. O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności; o podziale, Miałtach stołecznych y znaczniejszych Krolestwa Irlandyi albo Hibernii - - - 161
- §. IV. O powietrzu, Religii, Rządzie w całej Brytanii: o krajach, Wyspach, y Miałtach należących do Korony Angielskiej w Europie y innych częściach świata - 163

RO-

ROZDZIAŁ XV. o WŁOCHACH	167
§. I. O położeniu, granicach, y podziale Włoch	167
ROZDZIAŁ XVI. o Niderlandzie	187
§. I. O położeniu, granicach, obszerności. Prowincyach, Powietrzu, y Religii Niderlandu własnego	187
§. II. O Niderlandzie zkonfederowanym, czyli o położeniu, granicach, obszerności, Prowincyach z znacznieyszemi Miastami: o Powietrzu y Religii Rzeczypospolitey Hollenderskiey	191
ROZDZIA XVII. o Szwaycarach.	197
§. I. O początku imienia, położeniu, granicach, y obszerności, o podziale na Prowincye, z Stołecznemi ich Miastami: o Powietrzu y Religii Szwaycarow lub Helwetow	197
ROZDZIAŁ XVIII.	
O Turcyi Azyatyckiey	205
ROZDZIAŁ XIX.	
O Perfyi	210
ROZDZIAŁ XX.	
O Indyi	213
RO-	

ROZDZIAŁ XXI.

O Chinach - - - 291

ROZDZIAŁ XXII.

O Japonii - - - 225

ROZDZIAŁ XXIII:

O Tartaryi Wielkiej - 228

ROZDZIAŁ XXIV

O Wyspach - - 233

ROZDZIAŁ XXV.

O Egipcie - - - 238

ROZDZIAŁ XXVI

O Nubii - - - 241

ROZDZIAŁ XXVII.

O Abisynii - - 242

ROZDZIAŁ XXVIII.

O Barbaryi - - 245

ROZDZIAŁ XXIX.

O Biledulgerydzie - - 249

ROZDZIAŁ XXX.

O Pustyni Zara - 249

ROZDZIAŁ XXXI

O Nigrycyi - - 250

RO-

ROZDZIAŁ XXXII.

O Gwinei - - - 252

ROZDZIAŁ XXXIII.

O Kongo - - - 253

ROZDZIAŁ XXXIV.

O Kafreryi - - - 256

ROZDZIAŁ XXXV.

O Etyopii - - - 257

ROZDZIAŁ XXXVI.

O Zangwebaryi - - - 260

ROZDZIAŁ XXXVII.

O Brzegach Ajan - - - 261

ROZDZIAŁ XXXVIII.

O Wyspach - - - 262

ROZDZIAŁ XXXIX.

O Dawnym Meksyku - - - 264

ROZDZIAŁ XL

O Nowym Meksyku y o Kalifornii 266

ROZDZIAŁ XLI.

O Florydzie - - - 268

ROZDZIAŁ XLII.

O Kanadzie - - - 268

ROZDZIAŁ XLIII.

OZie-

O Ziemi Tęgiey	- - -	274
ROZDZIAŁ XLIV.		
O Peru	- - -	275
ROZDZIAŁ XLV.		
O Chili	- - -	277
ROZDZIAŁ XLVI.		
O Magiellanie	- - -	278
ROZDZIAŁ XLVII.		
O Paragwaryi	- - -	279
ROZDZIAŁ XLVIII.		
O Brezylji	- - -	280
ROZDZIAŁ XLIX.		
O Kraju Amazońskim.	-	282
ROZDZIAŁ L.		
O Wyspach.	- - -	283
ROZDZIAŁ LI		
O Krajach niedobrze znajomych.		286
Przydatek o Astronomii	-	292.

OMYŁKI WIĘKSZE.

Kar. a.	Wzrost		
5.	28	Część	Część
8.	2	Dzień	Dzień
12.	25	Powiat	Państw
14.	10	Biledurgerid	Biledulgerid
18.	4	Horyda	Floryda
22.	17	Siedm	Ośm
26.	32	Zafczyony	Pamiętny
27.	20	Władysław, Hermana	Władysław Hermana,
40.	20	Witebskim	Wołyńskim
43.	24	Sucz	Ślucz
45.	21	to	te
47.	5	Mińskim	Nowogrodzkim
52.	6	Bogu	Bugu
54.	15	Na Południe:	Włochy y Szwajcary.
75.	2	Morowego	Morwowego
104.	30	Ranfietach	ranifietach.
108.	12	Zachod	Wschod
139.	18	Chiti	Chili
162.	9	Ulter, Ultonia	Ulter czyli Ultonia.
165.	22.	Obrany	Obranemi
169.	33.	Korneliusza, Neposa	Korneliusza Neposa,
174.	33.	Medeńskim	Modeńskim
175.	32	Niemieckich	Włoskich
176.	8.	Szpitalow	Klasztorow
186.	20.	Angielskiemu	Aragońskiemu.
188.	2.	Belgicka	Belgica
190.	23.	Najmniejszych	Najmocniejszych
210.	15.	Wschod	na Zachod
210.	18.	Zachod	wschod
211.	2.	Magolowi	Mogolowi
213.	19.	Ogra	Agra
224.	19.	1368	1638.
235.	22.	Holendrow	Holendrowie
245.	28.	Acapuleo	Acapulco.
297.	18.	Mobile	Mobile.

GEOGRAFIA (a)

ROZDZIAŁ I.

O czterech częściach świata

*Europie, Azji, Afryce y Ameryce
w ogulności.*

§. I.

O EUROPIE.

Europa, jak jedni twierdzą, od mieysca, gdzie teraz Konstantynopol, zwanego przedtym *Europa*; jak drudzy, od Europy, Agenora Fenickiego Krola
A Cor-

(a) Dla porządney znajomości rzeczy y nauki Geograficznej wiedzy należy, *Nauprzod*: że Geografia jest częścią *Kosmografii* zawierającej w sobie opisanie całego świata, a dzielącej się na *Astronomią* czyli opisanie o-

Corki; albo jak inni nakoniec, od Fenickiego słowa *Urappa*, twarz białą znaczącego, początek imienia swojego bierze (b).

Poło-

brotow y biegow Niebieskich jako to: gwiazd planet &c. y na Geografią czyli opisanie Ziemi, to jest części świata z lądu y wody złożoney. *Powtore*: że Geografia uważa się powszechna względem części swoich szczególnych, a te są: *Chorografia*, czyli opisanie jednego Narodu. *Topografia* czyli opisanie jednego tylko Miasta. *Potrzenie*: że też sama Geografia powszechna dzieli się jeszcze na *Naturalną* to jest: opisującą, położenie, granice, rozległość, podział kraju, y przyrodzenie tak kraju, jak y Obywatelów. Na *Historyczną*, opisującą znaczniejsze odmiany y przypadki w krajach nadarzone. Y na *Polityczną*, opisującą zwyczaje, religią, rząd, y potęgę Narodu.

- (b) Są y inne różne o początku imienia Europy świadectwa, lecz że nie więcej nad wyrażone zawierają w sobie pewności, więc niemasz potrzeby onych tu przywodzenia. Dostyc tey wiadomości, że Europa jakożkolwiek y od kogokolwiek nazwana, jest jedna z pierwzych części świata Azji y Afryki przedtym starożytności znajoma, a teraz acz najmnieysza, jednak dla ludności, poloru, obyczajności y potęgi mogąca się poczytać za część świata naypierwizą.

Położenie Europy daje się widzieć na części północnej między stopniem 9. y 93. długości, a między 36. y 72. szerokości północnej. Oblana jest ze trzech stron morzem, z południowej przodziemnym, z północnej lodowatym, z zachodniej Atlantyckim, z czwartej zaś wschodniej graniczy z Azyą.

Europa zawiera w sobie Państwa (a) w tym porządku y liczbie: Cesarstwa 3. Niemieckie, Tureckie, y Rosyjskie. Królestw 12. Portugalskie, Hiszpańskie, Francuskie, Angielskie, Sardynskie, Neapolitań-

A 2

litań-

-
- (a) Pod imieniem Państwa rozumieją się wszystkie owe kraje, w których Zwierzchność pod jakimkolwiek tytułem rządzi jednowładnie, jakie są: Cesarstwa, Królestwa, y Xięstwa udzielne. A gdzie się zachowuje rodzaj Rządu Arystokratycznego lub Demokratycznego, tam nazywają się Rzeczypospolite. Procz tego są jeszcze inne. różne Panujących tytuły, jako to: Arcy-Xięstwo Rakuskie albo Austryackie: Hrabstwa w Niemczech podległe Cesarzowi y Stanom Rzeszy Niemieckiej; Margrabstwa y Landgrabstwa, jakie są: Bawarskie, &c. Dziewięć Elektorstw w Niemczech, których Panowie że mają prawo do obierania Cesarza, nazywają się Elektorami. W Turczech dwóch jest Panujących pod imieniem Hospodarow albo Wojewodow: Wołoski y Multański.

litańskie, Węgierskie, Czeskie. Polskie, Pruskie, Duńskie, y Szwedzkie.

Rzeczypospolitych 10. Hollenderską, Wenecką, Szwaycarską, Genueńską, Łukieską, Gryżońską, Walezyiłą, Genewską, Raguzzańską, y Święto-Maryńską.

Należą jeszcze do liczby Państw Europejskich: Stan czyli Państwo Papieskie, Wielkie Xięstwo Toskańskie, Xięstwo Parmy y Placencyi, Mistrzowstwo Maltańskie; y inne tak Xięstwa jako Rzeczypospolite pod imieniem powiżeczny *Włochy*.

Morze (b) Europę oblewające dzieli się na Ocean, y Morze szrodziemne: na Oceanie ku stronie wschodniej y północnej liczą się morza: Atlantyckie, Akwitańskie, Niemieckie, Bałtyckie y Białe. Na Morzu szrodziemnym ku stronie południowej y zachodniej: Szrodziemne, Adryatyckie, Archypelag, Marmora, Czarne, y Zabach albo błoto Meotyckie.

Cia-

(b) Morze właściwe czyli Ocean, jest to woda słona, która świat oblewa. A z tego wypływające wody pomiędzy Ziemię, zatoki, y odnogi, różne mają nazwiska jako to: Morze Bałtyckie, Szrodziemne, Czerwone, &c.

Ciaśniny Morckie (c) na Oceanie te są: Sund między Danią y Szwecyą. Kaletańska, między Francyą y Anglią: Sw: Jerzego między Anglią y Irlandyą. Na morzu Szrodziemnym: Gibraltar między Hiszpanią y Afryką; Sycylijska, między Sycylią y Neapolem. Dardanelli między Natolią y Romanią; Carogrodzka między Konstantynopolem y Chalcedonią w Azyi; Kassa, między Krymem y Azją.

Wyspy (d) na Oceanie ku północy, procz islandyi należącey do Korony Duńskiej, są: Angielskie y Duńskie. Na morzu Szrodziemnym: Balearyckie, jako to: Majorcka, Minorcka, Jwika, Formentera &c. y Wyspy Włoskie y Archipelagu.

Przywysp (e) jest ośm: z tych cztery wielkie: Hiszpania, Szwecya, Włochy y Grecya. Cztery mniejsze: Iutlandya, Bretania mała we Francyi, Morca y Krym.

Jstmy

-
- (c) Ciaśnina czyli przesmyk, jest kanał wodny ciasno łączący dwa morza z sobą między dwiema Ziemiemi.
- (d) Przez *Wyspę* rozumie się część Ziemi zewsząd wodą oblana.
- (e) Przywyspa czyli Półwyspa (*Peninsula*) jest część Ziemi ze trzech stron oblana wodą, a z czwartey stykająca się z lądem.

Jłtmy (a) : znaczniejszye dwa: Koryntski, łączy Moreą z Grecyą; Prekopski, Krym z Tartaryą mnieyszą.

Jeziora (b) sławnieysze w Europie : Ladoga y Onega w Moskwie; Ula, Werner, y Weter w Szwecyi; Genewęńskie w Szwaycaryi; Konstańcyęńskie w Niemczech; Gopło w Polfcze.

Gory (c) Europevskie znaczniejszye : między Hiszpanią y Francyą *Pireneyfskie*; między Francyą, Niemcami, y Włochami *Alpes*; między Polską, Niemcami, Węgrami y Tranzyłwanią, *Krapackie*, albo *Tatry*; w Kroleſtwie Neapolitańskim *Wezwuwisz*; w Sycylii *Etna*; w Islandyi *Hekla*, &c.

Rzeki (d) pryncypalniejszye: Dunay, Ren. Odra, w Niemczech; Pò y Tyber we Włofzech; Ligeris, Garumna, we Fran-

-
- (a) Jłtm czyli między-morze, jeſt część Ziemi wąskiey między dwoma morzami leżącej.
- (b) Jeziora: ſą wody ſłodkie, a czasem y ſłone: niewyſychające: z morzem nie łączą ſię chyba przez nurt podziemny.
- (c) *Gora*, jeſt wynioſłość ziemi znacznie wyſoka.
- (d) *Rzeka*, ſą wody korytem nieuſtannie płynące. Z nich więkſze ſame do morza, a pomniejszye do więkſzych wpadają.

Francyi; Ebra, Gwadalkwiwir, Tag y Duoro, w Hiszpanii; Tamiza w Anglii; Don, Oby, Wolga, w Moskwie; Wisła, Dniepr. Bug, Dniestr, w Polscze; Niemen y Dzwina, w Litwie.

Rozległość całej Europy, licząc wzdłuż od przygorku S. Wincentego w Portugalii, do uyscia rzeki *Oby* na mil Polskich 1220. wszerz od Kapu Matapan w Morei, do Kapu Połnocnego w Laponii, na mil tychże 740. Ludzi w Europie naywięcey liczyć można na 150. millionow.

Mieysce, ktore Europa zajmuje na Ziemi kuli, jest położone pod Zona połnocną: tak jednak umiarkowaną, iż Europeyczykowie tak ciepła jako y zimna w zbytku niedoświadczają. W Laponii, Moskwie, y Szwecyi, zimna na całą Europę są naytęższe. A ztąd, że po więkzey części mierne, sądzić można, że y zdrowsze nad inne części świata ma Europa powietrze.

Państwa Europeyskie dzielą się na Udzielne, Lenne, y Hołdownicze. (a)

Udziel-

(a) *Udzielne* Państwa są te, ktore żadney niepodlegają Zwierzchności innego Państwa, jako to: w stanowaniu praw, sądzeniu Pod-

Udzielne: Państwo Papieskie; trzy Cesarstwa, y dzieścić Krolestw: jako to: Francya. Polska, Hiszpania, Portugalia &c. Rzeczypospolitych 9. Wenecka, Hollenderska, Genueńska &c. y Xięstwo Parmeńskie.

Mocarstwa *Lenne*: Krolestwo Neapolitańskie; W. Mistrzowstwo Maltańskie. Stany Niemieckie skonfederowane, jako to: Krolestwo Czeskie, wszyscy Elektorowie, Xiążęta Niemieccy y Włoscy, Prowincye Niderlandu Austryackiego: y Xięstwa Kurlandzkie y Semigalskie. Holdujące są cztery: Han Tatarski, Hospodarowie Maltański y Wołoski, y Rzeczpospolita Ragusańska.

Religii w Europie panujących jest pięć: Katolicka, Grecka, Luterska, Kalwińska, y Machometkańska.

Języ-

danych &c. *Nieudzielne* y *Lenne*, ktore zostają albo pod obroną mocnieyszego Państwa, albo pod obowiązkiem podległości v holdu: jako Xiążęta Niemieccy względem Cesarza y Rzeszy Niemieckiej. *Holdujące* nakoniec, ktore procz obowiązku holdu daninę płacą, jako Hospodarstwo Maltańskie y Wołoskie Cesarzowi Tureckiemu.

Języki Macierzyste trzy są: Łaciński, Teutoński, y Słowiański: z tych inne pochodzą: jako to: z Łacińskiego, Włoski. Francuski, y Hiszpański. Z Teutońskiego, Niemiecki, Niderlandski, Angielski, Szwedzki, y Duński: z Słowiańskiego, Polski, Moskiewski, Czeski. y Węgierski. Jeden tylo język Turcki pochodzi z Arabskiego w Azji używanego.

Obywatele Europejscy wyjąwszy Tatarow y Laponczykow, są prawie we wszystkich Państwach polorowni, polityczni, y obyczajni. W niektórych chyba, gdzie niedawnemi czasy polor wprowadzony, dawne grubości y okrucieństwa naydują się jeszcze znamiona. Ale naylepiej Stan caley Europy da się widzieć y poznać z szczegulnego Państw jey wszystkich opisania.

§. II.

O A Z Y I.

O początku imienia Azji niemasz dowodnego świadectwa. Bochart twierdzi, że Natolia albo Azya mnieysza nazwana od Fenicyanow *Etsie*, znacząca położenie między Europą y Affryką, dała nazwisko caley tey części świata. Albo, jak inni, tak podobno nazwana od *Azyi* żony Jafeta. Leży

Leży Azya, rachując razem wyspy na koło do niej należące, między stopniem 10. szerokości południowej, y 77. północnej; a między 43. y 205. długości. Ma na Wschod: Morze Indyjskie albo Spokoyne; Na Zachod Morze Czerwone; Afrykę y Morze Szrodziemne: na południe Morze Wschodnie albo Indyjskie; Na północ Morze lodowate,

Składają całą Azją te części czyli Państwa: Turcyja Azyatycka, Krolestwo Perskie, Indya Wschodnia, Tartaryja Wielka, Cesarstwo Chinskie, y Wyspy Azyatyckie na morzu Indyjskim położone.

Morze Azją nakoło oblewające: Na stronie wschodniej: Ocean Spokoiny między Azją y Ameryką: na Zachodniej, morze Czerwone dzielące Azją od Afryki, y morze Szrodziemne między Azją, Europą, y Afryką; Na stronie południowej: morze Wschodnie albo Indyjskie; na Północnej morze lodowate. Procz tego w samej Azji morze Kaspiskie y Perskie.

Ciaśniny Morskie są tu dwie znaczniejsze: Waigatz na Oceanie północnym między Nową Ziemią y Tartaryją; y Babelmandel na Oceanie Wschodnim, morze Arabskie łączy z Oceanem.

Wy-

Wyipy Azyatyckie procz nowey Zemli na morzu lodowatym dzielą się powszechnie: na Maldywskie, Moluckie, albo Malackie, Filipińskie, Maryańskie, y Japońskie.

~~Przywyipy wielkie~~: Natolia, Arabia, y dwie poł-wyipy Indyjskie; jedna na tey, inna na drugiey stronie Gangesa. Mnieysze: Kamboja albo Guzarat, w Państwie Mogola; Malaka, Kamszacka, y Korea stykająca się z Chinami.

Jstn jeden Malacki, łączy Malakkę z Kr: Syamskim. Jstn drugi Suez między morzem Srzodziemnym y Czerwonym łączy Azyą z Afryką.

Jeziora sławnieysze: Aral y Astamar w Persyi, Szamay w Indyach; Asphaltita albo Morze martwe w Palestynie.

Góry nad morzem czyli Kapy: Rozelgat, y Komaryn. Góry najslawnieysze w pośrzodku kraju nazwane Taurus y Kaukaz rozciągają się od morza Czarnego, az do morza Kaspijskiego.

Rzeki sławnieysze: Oby, Lenissa, y Lena w Tartaryi Wielkiej wpadają do morza lodowatego; Ganges y Indus, w Indyach do morza Indyjskiego; Eufrat,
y

y Tygrys w Turcyi Azyatyckiey do morza Perskiego; Kiang-Keou albo wielka rzeka, Hoang-Hokeou albo żółta rzeka w Chiuach.

Obfzerność całej Azyi, wzdłuż z Zachodu na Wschod od Cieśniny Dardaneli y brzegow Natolii, do brzegow Tartaryi Molkiewskiej wynosi na mil Polskich 2400. wszere z Południa na północ od Prowincyi Malakka w Indyi, do brzegow Samojedyi na tychże mil 1400.

Azya w rozległości swojey jako położona pod trzema Zonami, na stronie południowey cierpi upały, na północney tęgie mrozy, w samym zaś frzodku umiarkowane ma powietrze.

Ta to jest część świata, ktorey natura, co tylko w darach swoich naykosztowniejszego y naywyborniejszego mieć może, navobficiey tego wfzytkiego nad inne udzieliła. A naywięcey zaszczycona stworzeniem pierwszego człowieka, Rajem Ziemskim, y naypierwszym prawdziwey wiary światłem.

Rząd we wfzytkich Powiatach Azyi jest w Rodzaju y kształcie Samowładztwa czyli Despotyzmu.

Reli-

Religie panujące: Grecka, Machome-
tańska y Pogańska.

Językow pięć znaczniejszych: Japoń-
ski, Ormiański, Guzaratki, Malabarski,
y Malacki.

Lud Azyatycki powiększey części w
obyczajach dziki, gniusny y w rokoszach
zatopiony. Rolnictwo opuśczone. Procz
Chińczykow, ktorzy się między Azya-
nami różnią przykładaniem się osobli-
wym do nauk y rzemioł.

§. III.

O A F F R Y C E.

A ffryka, ile z różnego świadectwa wie-
dzzieć można, imię swoje bierze albo
od Afra Wnuka Abrahama, albo od sło-
wa Hebrayskiego *Hafar* znaczącego ku-
rzawę, że ten kray piaszczysty, albo od
słowa, Greckiego *a phrike* znaczącego
bez zimna, że ten kray gorący.

Leży Affryka na południe Europy oko-
ło Ekwatora, między stopniem 2. y 67.
długości, a między 37. szerokości pół-
nocney y 35. południowey. Ze trzech
stron oblana jest morzem: Z północney
mo-

morzem Szrodziemnym, y graniczy z Europą; z południowey Oceanem południowym albo Murzyńskim; z zachodniemy Oceanem Atlantyckim; z wschodniemy morzem czarnym, Oceanem wschodnim albo Indyjskim, y graniczy z Azyą.

Affryka cała zawiera w sobie te części czyli Państwa: a *naprzód* w części północney Egipt, Nubią, Abisynią, Barbaryą, Biledurgeryd, Zarą, Gwineą, y Nigrycyą albo Murzyńską Ziemię niższą: *Powto:e*: w południowey: Kongo, Kaffreryą, Zangwebar, Ajan, y Etyopią, albo Murzyńską Ziemię wyższą. *Potrzenie*: Wyspy na wschod: Madagaskar y wiele pomniejszych. *Poczwarte*: Wyspy na Zachod: Kanaryjskie, Przygórk Zielonego, y Gwinejskie.

Istm jeden najślawniejszy w Affryce: *Suez* (o którym w §. II. o Azyi namieniliśmy) między morzem Szrodziemnym y Czerwonym łączy Affrykę z Azyą.

Jeziora znaczniejsze: Zara, Zambra, Zaston, Maberya, y Bernou w Nigrycyi y Etyopii, Libia w Zarze.

Góry ślawniejsze: Atlas albo Adirim ciągną się od Egiptu do Oceanu. Amededa między Zarą y Biledulgerydem; Na
Wy-

Wyspie Teneryffa; Teneryfa: co do wyfokości pocztana za naypierwszą na świecie górę. W Abiffynii Gama y Amora: *Luna* czyli Góry Xiężyca między Kafreryą Wfchodnią y Zachodnią.

Rzeki dwie są znaczneyfze: *Nil*, wypływa z Gór Abiffyńskich, oblewa wzdłuż Egipt, wpada do Morza Srzodziemnego. *Niger*: wypływa z ziemi Murzyńskiej, y wielą korytami, z ktorych znaczneyfze Senegal y Gambia, wpada do Morza Atlantyckiego.

Przygórki cztery: Na ftronie północney: *Bona*; na południowey: *Dobrey Nadziei*, na Zachodniej: *Zielony*: na Wfchodniej *Gwadarfuy*.

Rozległość całej Affryki licząc wzdłuż od Przygórku *Bona*, do *Dobrey Nadziei*, wynosi na mil Pol: 1440. wſzerz od *Zielonego* do *Gwadarfuy*: na tychże mil 1300. Ludzi w Affryce liczyć można naywięcey na 140. Millionow.

Powietrze w Affryce dla nieznośnych upałów niezdrawe. Grunta piazczyste y niedoſtatek wody są przyczyną niezżyźności Ziemi, wyjąwszy jednak Egipt y Barbaryą.

Affry-

Affrykanie po większey części są religii Machometańskiej: ale wielu jest y Pogan.

Języki we wszystkich prawie Narodach odmienne: ponieważ z nich każdy ma sobie właściwy, jako to: Język Borberski, Nigrycki, Murzyński, &c.

Rządy w Affrykańskich Narodach jednych są w kształcie Republikantskim; w innych zaś, gdzie pod namiotami mieszkają, y z mieysca na mieysce przenoszą się, cale żadnego niemają. Obywatele po większey części: grubianie, dzicy, okrutni, rozwięzli, a mianowicie mieszkający pod namiotami.

§. IV.

O A M E R Y C E.

Ameryka od Krzysztofa Kolumba rodem Genuńczyka, w stronie Połnocney najpierw odkryta, a po nim w lat kilka od drugiego części innych w stronie Południowey Wynalazcy Ameryka Wespucyusza Floreńczyka, cała nazwana była *Ameryką*,

Leży

Leży Ameryka między stopniem 238. y 348. długości, a między 63. szerokości północnej, y 54. południowej. Od wschodu oblana jest Oceanem Atlantyckim, od zachodu morzem południowym czyli spokojnym; od południa Oceanem południowym czyli morzem Magellańskim, od północy łączy się z krajem nieznanym, odnogą morską Hudson y cieśniną morską Davis.

Dzieli się powszechnie Ameryka: Na północną y południową. W południowej liczą się kraje: Dawny Meksyk, Nowy Meksyk, Floryda, Kanada, Kalifornia, y Wirginia. W południowej: Terra firma, Amazonia, Brazylia, Plata, Paragwaj, Peru, Chili y Ziemia Magellańska.

Morza oblewające na koło Amerykę są: Lodowate, Atlantyckie, Murzyńskie, y Spokoyne.

Cieśniny Morskie znaczniejsze: Hudson, Davis, Magellan y la Maire.

Wyspy Amerykańskie prócz Nowey Ziemi y innych na morzu Spokojnym liczą się znaczniejsze: Jastrzębie albo Azores, Lukajskie, Antylskie, y Karaibskie.

B

Poł-

Półwyspy dwie czyni sama Ameryka dzieląca się na południową y północną: także są półwyspy na części północney: Kalifornia, Akadya, Horyda, y Ukatan; w południowej żadney niemasz.

Jest jeden najsławniejszy *Panama*, szeroki na mil 25. między morzem Spokojnym y odnogą Meksykańską, łączy Meksyk z Terra firma.

Jeziora znaczniejsze: Jezioro Górne, Huron, Erya, y Jezioro Meksykańskie w nowej Hiszpanii: Paryma w Terra firma; w Paragwaryi Eupana, &c.

Góry sławniejsze: w Ameryce północnej: Ogniste, Atilan, Caraculo, Guatimala &c. W południowej, Andy albo Kordeliery Peruańskie, Kordeliery Brazylskie, y Apalacha między Kanadą y Florydą.

Rzeki sławniejsze cztery: dwie w Ameryce północnej: Missisipi y S. Wawrzyńca albo Kanada; dwie w południowej: Maragnon albo Rzeka Amazońska, Plata, albo rzeka Srebrna, sławna z uścia na mil 60. szerokiego, którym wpada do morza.

Kapy

Kapy czyli Góry nadmorskie są znakomitsze: Kap Horn na południe Magellanii, Kap Breton w Nowey Ziemi, Kap du Nord na brzegach Terra Firma, Kap-Koriente na zachod Meksyku.

Rozległość całej Ameryki licząc wzdłuż od wschodu do zachodu nie wszędzie jest jednakowa, w częściach północnych największa wynosi na mil Pol: około 1066. W częściach południowych na 953, a w posrodku od Panama aż do Porto-Bello na mil tychże blisko 60. Wszerz zaś licząc od południa ku północy od Kapu Horn do przesmyku Dawis, wynosi na mil Pol: 2400. Cała Ameryka wzięta ze wszystkimi Wyspami więcey teraz nieżywi ludzi nad 120. millionow.

Powietrze Ameryki jako rozciągającej się pod wszystkimi Zonami jest rozmaite: są w niej jedne kraje gorące jako to: w Kastylii Złotey, w Nowey Hiszpanii &c. drugie zimne, jako to: za przesmykiem Magellańskim y w stronie północney Kanady; inne nakoniec co do powietrza cale są umiarkowane jako to: w Luizyanie, Paragwaryi &c. Grunta niemal wszędzie urodzayne.

Ameryka cała podzielona jest na obszerne Prowincye, a te jako należą do

B 2

Mo-

Monarchow Europeyskich, tak ich imieniem y mocą rządzą tam Vice-Rejowie albo Gubernatorowie.

Narody Amerykańskie nim zostały odkryte, bez wiadomości prawdziwego Boga były w bałwochwalstwie; od czasu zaś odkrycia chwycili się Amerykanie religii Panow swoich; zaczym jest tam wiara Katolicka Rzymska, Luterska, y Kalwinska: są jednak w głąb kraju pogaństwem jeszcze zaślepione Narody.

Języki w Ameryce są różne: gdyz każdy prawie Narod ma sobie właściwy: jako to: Meksykański w Meksyku, Peruwiański w Peru, Gwirański w Paragwaryi, Kalibiński w Guyanie. na Ziemi tęgiey y na Wyspach Karaybskich, Tapujjański w Brezylji &c.

Obywatele Amerykańscy (wyjąwszy dzikie jeszcze Narody) mający jakikolwiek polor pokazują po sobie dowcip, y rozum do wszystkiego sposobny: co do obyczajow, są powszechnie mówiąc: zawzięci, zdradiwi, y zabobonni.

RO-

R O Z D Z I A Ł I.

o

P O L S Z C Z E.

§. I.

O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności y podziale Królestwa Polskiego.

Polska imię swoje bierze od *Pola*, dla równiny kraju.

Położenie jey między stopniem 36. y 55. długości, a między 47. y 57. szerokości północney.

Graniczy na wschod: z Moskwą y Tatarami; na Południe z Wołochami, Xięstwem Siedmiogrodzkim, czyli Transylwanią, y Węgrami, od których Polskę góry Tatry przez kilka mil oddzielają. Na Zachod: z Szląskiem, Brandenburgią, Pomorzem, Prusami, y morzem Bałtyckim. Na północ z tymże morzem y Moskwą.

Obszer-

Obszerność Polski wzdłuż od brzegów Wielko-Polskich aż do *Kudak* Miasteczka na Ukrainie nad Dnieprem leżącego, wynosi na mil Polskich 250. wszcz od rzeki Dniestru do brzegów połnocnych Wojewodztwa Witebskiego, na tychże mil 190.

Całe Krolestwo Polskie dzieli się na Polskę y Litwę.

§. II,

O podziale samey Polski na Prowincye y Wojewodztwa: o Miastach w nich Stołecznych y znacznieyszych.

Polska dzieli się na *Wielką*, y *Małą* Polską. *Wielka Polska* zawiera w sobie *Wielką Polskę własną*, Mazowsze, Prusy, y Pomorze.

Wielka Polska Własna dzieli się na siedm Wojewodstw y jedną Ziemię. Wojewodztwa te są: Poznańskie: z M. S. Po-
zna

znań (a). Kaliskie z M. S. *Kalisz*. (b) *Sieradzkie* z M. S. *Sieradz*. (c) *Łęczyckie* z M. S. *Łęczyca* (d) *Brzeskie-Kujawskie* z M. S. *Brześć Kujawski* (e) *Inowrocławskie* z M.

- (a) Wojewodztwo Poznańskie miało przedtym swoich Xiążąt z Familii Piaſta, lecz po śmierci Przemysława Xiążęcia Poznańskiego, który na Tron Polski około Roku 1295. wyniesiony był, wiecznemi czasy od Władysława Łokietka Następcy jego do Polski jest przyłączone. W Poznaniu Mieście jego Stołecznym murami y pięknymi Kościołami przyozdobionym, odprawuje się co drugi rok, według Konfytucyi Seyma Convocationis 1:64. Trybunał Koronny Prowincyi Wielko-Polskiej; który się tam z Piotrkowa przenosi.
- (b) Wojewodztwo Kaliskie, które miało przedtym swoich Xiążąt z Familii Piaſta, do Polski jest przyłączone. *Kalisz* Stolica z obydwóch stron *Profną* rzeką oblana.
- (c) Wojewodztwo Sieradzkie miało własnych Xiążąt z Familii Piaſta aż do Władysława Łokietka, który je do Polski przyłączył. *Piotrkow* Miasto murem opalone, gdzie sędzi się Trybunał Prowincyi Wielko-Polskiej. *Wolborz* mieszkanie Biskupow Kujawskich, Miasto przyozdobione Pałacem y Ogrodem od terazniejszego Biskupa Antoniego Ostrowskiego.
- (d) To Wojewodztwo przedtym podlegało własnym Xiążętom z Familii Piaſta aż do Władysława Łokietka, który do Polski przyłączył.
- (e) Wojewodztwo Brzeskie-Kujawskie miało Xiążąt udzielnych z Familii Piaſta. Arzyżacy znaczną jego część mocą osiedli. Dopiero od Władysława Jagiellona Krola Polskiego odzy-

z M. S. *Inowrocław*. (f) *Rawskie* z M. S. *Rawa* (g) *Gnieźnieńskie* z M. S. *Gniezno*

skane y od Wojewodztwa Inowrocławskiego oddzielone. To Wojewodztwo obfituje w zboże y ryby: handel Wielki prowadzi z Toruniem y Gdańskiem Wittą.

(f) Wojewodztwo Inowrocławskie razem z Brzeskim-Kujawskim do Polski przyłączone. Stolica *Inowrocław* nad rzeką *Notecą* z *Gopla* jeziora płynącą. W bliskości tego Miasta jest wieś *Płowce*, sławna od Roku 1331. wygraną bitwą nad Krzyżakami przez Władysława Łokietka ~~*Bydgoszcz*~~ czyli *Bromberg* Miasto znajome przez Traktat między Janem Kazimierzem Krolew Pol: y Rzeczpospolitą z jednej, a z drugiey strony Fryderykiem Wilhelmem Elektorem Brandeburskim w Roku 1657. zawarty. W tym Mieście podług Konstytucyi *Convocationis* 1764. sądzi się Trybunał Wielkopolski co drugi rok alternatą z Poznaniem, przenosi się z Piotrkowa pod tymże Marszałkiem.

(g) Wojewodztwo Rawskie należało przedtym do Xiążąt Mazowieckich, a po wygasley ich linii razem z Mazowieckim do Polski jest przyłączone. Jest tu Miasto *Łowicz* stołeczne Xięstwa Łowickiego darowanego Prymasom od Konrada Xiążęcia Mazowieckiego za zabicie Czapli, pod tym jednak warunkiem, aby się mianowali pierwszemi Kanonikami Płockimi; a Xiążęciu na znak hołdu grzywnę srebra płacili. Procz tego ozdobione zamkiem Prymasowskim, Kollegiatą, Klasztorami XX. Misyonarzow, Bernardynow, Piarow &c. *Gostyn* nad rzeką *Bzurą* Miasto sławne śmiercią Szuyckiego Cara Mołkiewskiego, gdzie w Zamku z *Bracią* swą był osadzony.

zno (h) Ziemia *Wieluńska* z M. S. *Wieluń* (i).

Mazowsze dzielą się na dwa Wojewodztwa: *Mazowieckie*(k) z M. S. całego Królestwa Polskiego *Warszawa* (l) gdzie Kro-

(h) W tym Wojewodztwie *Gniezno* pierwsze w Policzce Miasto założone około roku 550. nazwane *Gnieznem* z przyczyny, iż na tym miejscu znaleziono wiele gniazd Orlich. Było przed tym Stołeczne całego Państwa Polskiego, teraz tylko Arcy-Biskupstwa y Wojewodztwa. Sam go tylko prawie Kościół Katedralny zdo- bi, w którym Ciało S. Woyciecha jest złożone.

(i) Ziemia *Wieluńska* przyłączona do Wojewodztwa *Sieradzkiego*, rządzi się osobno; na pospolitym ruszeniu podlega Jurydycey Wojewody *Sieradzkiego*. Stolica *Wieluń* Miasto spustoszone, ma piękne Kościoły y Kłasztory, jako to: *Farny*; *XX. Paulinow*, *Piarow* &c.

(k) Wojewodztwo *Mazowieckie* miało zdawna udzielnych Xiążąt; po wygaśney zaś bezpotomnie linii Xiążęcey na *Stanisławie* y *Janie* Xiążętach *Mazowieckich*, *Zygmunt I. Król* Polb przyłączył do *Korony* w Roku 1529. Dzieli się to Wojewodztwo na *Ziemie* *Czerską*, *Warszawską*, *Wisłą*, *Wyszogrodzką*, *Zakroczymską*, *Ciechanowską*, *Łomżyńską*, *Rożańską*, *Liwską*, *Nurską*.

(l) *Warszawa* leży nad *Wisłą*, założona przed rokiem 1300. Procz mieszkania *Królow*, zaszczycona miejscem *Seymow*, *Rad*, *Senatu*, *Kommissyi* *Wojskowej* y *Skarbowey*, *Sadow* *Zadwornych* &c. a w Roku 1764, *Koronacyą* *STANISŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO*. Przyozdobioną Kościołami, *Pałacami* piękne-

Krolow Rezydencya. Płockie z Miałtem Sto-

mi, Zamkiem Krolewskim od Zygmunta III. nad Wisłą w końcu Starego Miasta zbudowanym, gdzie Pokoy Marmurowy z Portretami Krolow Polskich od Panującego Krola w kształcie y guście naywyborniejszym przerobiony y ozdobiony. Biblioteką publiczną na pożytek Narodu oddaną od Załuskich Jędrzeja Krakowskiego, y Jozefa Kijowskiego Biskupow. Arsenalem, Mennicą, Ludwifarnią, Szkołą Rycerską od terazniejszego Krola założoną, w Pałacu Kazimierzowskim osadzoną, a od Rzeczypospolitey na 200. Kadetow dochodami opatrzoną. Trzema Kollegiami Szlacheckimi czyli Konwiktami pod dozorem przedtym Jezuitow, Teatynow, y Piarow.

Stara Warszawa w szczupłości mieysca ma okazałość z Kamienic pięknych, y nasiadłości Mieszkańcow. **Nowa-Warszawa** bramą Nowomieyską od starey oddzielona, nabywa ozdoby z nowych murów codzień powstających.

Przedmieścia: *Krakowskie* wzdłuż Wisły położone; **Nowy-Swiat**, **Grzybowo**, **Wielopole**, **Lefzno**, **Nowolipie** &c.

Na końcu Nowego-Swiata: *Ujazdow* Pałac wsparty nakładem Krola Panującego nabyty y przekształtowany: do ktorego należą *Lazienki*, y *Belwoeder*, gdzie założona fabryka farfurowa godna widzenia. *Willanow* o milę od Warszawy Pałac z Ogrodem Imienia Xiążąt Czartoryskich: wystawiony od Krola Jana III. y tegoż Krola śmiercią zaszczycony. *Wola* Pałac drewniany z Ogrodem. Y innych tu mieysc dla pięknego położenia, a przydatnych z budowy y Ogradow ozdob, jest wie-

Stolecznym Płocko (m) y Ziemię Dobrzyńską z M. S. Dobrzyń (n).

Prussy Polskie czyli *Krolewskie* (o) zam-
my-

le okazałych: jako to: *Marymont*, *Młociny*, *Pawąski*, *Mokotow*, *Bielany* w borze Krolewskim gdzie Kościół y Kłasztor OO. Kamaldułów założony y znacznie nadany od Krola Władysława IV. dopełniającego ślub uczyniony pod czas wojny Moskiewskiej: a od Jana Kazimierza więcey zbożacy.

Praga za Wisłą na przeciwko Warszawy, sławna bitwą Polaków z Szwedami w roku 1656. Ma targi Piątkowe.

(m) Wojewodztwo Płockie miało przedtym udziałnych Xiążąt: po śmierci Jana Xiążęcia Płockiego bezpotomnego w Roku 1495. wrocilo się do Polski. W Płocku Katcdra Biskupia. W Kościele Katedralnym jest grob S. Wenera Biskupa Płockiego. Tu takoz groby Xiążąt Polskich: Władysława, Hermana y Bolesława Krzywoustego Syna jego. Proboszcz Katedralny Płocki tytułuje się Xiążęciem Sieluńskim z Juryzdykcyą zupełną.

(n) Ziemia Dobrzyńska zawsze złączona z Xięstwem Mazowieckim od Konrada Xiążęcia Mazowieckiego oddana była Krzyżakom za pomoc przeciwko Prusakom; ale odebrawszy ją Władysław Jagiełło, przyłączył do Polski.

(o) Gdzie teraz są Prussy tak Polskie, jako też Brandeburskie, przedtym mieszkali w tym kraju Prussacy, z ktoremi Xiążęta y Krolowie Polscy częste prowadzili wojny, y do płacenia hołdu kilkokrotnie ich przymusili. Nie-

mykają dwa Wojewodztwa: *Chelmskie* z M. S. *Chelmno* (p). *Malborskie* z M. S. *Mal-*

przestawiali jednak Prusacy granic Polskich, a zwłaszcza Mazowsza najeżdzać y pustoszyć. Konrad Xiąże Mazowiecki niemogąc się im oprzec, wezwał na pomoc w Roku 1227. Krzyżaków czyli Kawalerow *Ordinis, Teutonici* pod ten sam prawie czas od Saracenow z Jernzalem y Ziemi Świętey wygnanych; ktorzy pokonawszy Prusaków, całe prawie Prusy opanowali; ale wdawszy się w wojnę z Polską, znacznie od Władysława Jagiellona, a naybardziej od Kazimierza IV. Krolow Pol: porażeni, ustąpić musieli Polszcze znaczną część Prufs, z ktorey się teraz składają Wojewodztwa: Chelmskie, Malborskie, Pomorskie, y Xięstwo Warmińskie. Druga część Prufs została przy Krzyżakach, którą Zygmunt I. Krol Pol: Roku 1525. oddał lennym Prawem Albertowi Margrabi Brandeburkiemu ostatniemu Mistrzowi Krzyżackiemu, ktorego Potomkowie podziś dzień Tron Pruski posiadają. Obowiązani byli na znak hołdu Rzeczypospolitey według Traktatu Welawskiego w Roku 1657. zawartego przystawić podczas wojny Infanteryi 1500, Kawaleryi 500.

- (p) Miasto *Chelmno* zaszczycone Katedrą Biskupa Chelmińskiego. Sławne było niegdyś Trybunałem całych Prufs, co się pokazuje z dawnych Praw Pruskich zwanych *Jura Culmensia*. Są tu inne znaczniejsze Miasta: *Torun* nad Wisłą: Miasto murem opasane, zmocnione wałami y fossami. Sławne atakiem od Karola XII. Krola Szwedzkiego uczynionym w Roku 1703, od ktorego po czteromiesięcznym oblęż-

*Malborg albo Marienburg (q) y Xięstwo
War-*

niu wzięte było y znacznie spustoszone. Zaszczycone Oyczyzną Mikołaja Kopernika Kanonika Warmińskiego Wynałazcy Systema względem obrotu Ziemi. *Lubawa* mieszkanie Biskupow Chetupinskieli. *Grudziądz* stawne Generałami Pruskiemi, które się na przemianę raz tu, drugi raz w *Malborgu* y w *Gniewcu* odprawują. *Kowalewo* czyli *Schonse*, gdzie Sądy Grodzkie; *Radzyn* czyli *Raden* gdzie Sądy Ziemskie całego Wojewodztwa odprawują się. *Nowe-Miasło* czyli *Neumarch*, *Golub* &c.

- (q) Miasto *Malborg* czyli *Marienburg*, położone nad *Nogatem* odnogą *Wislaną*, założone razem z *Zamkiem* od *Krzyżaków*, których *Mistrzowie* mieli tu *Stolicę* mieszkania. W okół *Malborgu* są *Zulawy* czyli *Kępy* żyzne, osadzone wielo *wsiami* *Hollender*skimi, ciągnące się ku *Gdańskowi*; grunta żyzne, a w *pastwiskach* liczne *stada* *bydeł* mające. *Zulawy* te są większe y łączą się z *Zulawami* *mniejszemi*, które się ciągną pod *Gdańsk*. Te są jak na *wyspie*, z obydwóch stron *obłane* *Wisłą*, która przy *Kępie* *Montawskiej* dzieli się na dwie *odnogi*, jedna zowie się *Nogat* ku *Malborkowi*, druga *Wisły* *odnoga* *płynię* ku *Gdańskowi*. *Klin* *Ziemi* *wpadający* między *Nogat* y *Wisłę* zowie się *Szpica* *Montawska*, na której *utrzymanie* *Rzeczpospolita* *znaczne* *inż* *summy* *łożyła*. *Inne* *Miasta*: *Elbląg* *Miasto* *handlowne* y *bogate*, *Przedmieścia* y *Powiat* *Elbląski* w *zastawie* u *Krola* *Pruskiego* w *summie* *300000*. *talarow*. *Sztum* *zaszczycone* *Seymikami* y *Sądami* *Ziemskimi*; *Kiszporg* czyli *Chryst-Bourg* &c.

Warmińskie (r) gdzie Miałt znaczney-
szych 12. jakoto: *Heilsberg* rezydencya
Biskupow Warmińskich. *Brunsborg* czy-
li *Brausberg*. *Framburg* czyli *Frauen-
burg* &c.

Pomorze (s) jedne ma Wojewodztwo:
Pomorskie z M. S. *Gdańsk* (t).

Mała

(r) Xięstwo Warmińskie leży przy Wojewodztwie
Malborskim. Biskup Warmiński z tytułem Xią-
żęcia jest tu Panem absolutnym: jako sądzą-
cy wszystkie sprawy bez apellacyi. Kray to
żyźny: Miaśta ma piękne, ludne y bogate;
cały Katolicki. Biskup Warmiński podlega sa-
miej tylko Stolicy Apostolskiej. Wolno mu
używać Palliusza y Krzyża Arcy-Biskupiego w
swojej Dyeczyi.

(s) Pomorze czyli kray nad morzem Bałtyckim
położony; dzielił się na Zachodnią y wscho-
dnią Pomeranią. Zachodnia w Cyrkule Saxo-
ni wyższej należy do Elektora Brandeburskie-
go. Wschodnia Pomerania czyli Pomerellia na-
leży do Polski; y z niey się składa Wojewodz-
two Pomorskie. Z tego Wojewodztwa Powia-
ty: Lemburski y Bytowski, w Roku 1657. od-
dane są w manśtwo Domowi Brandeburskiemu.

(t) *Gdańsk* Miasto między nypierwzemi w Eu-
ropie mogące się liczyć tak dla rządu, jakó
y bogactw z handlu, który prowadzi z całą
prawie Europą: dostarczając krajom Półno-
cnym y Zachodnim Polskiego zboża (ktoregó
tu wchodzi co rok na 65. tysięcy łasztow, wy-
chodzi zaś za morze na tysięcy 50. odbierając
z handlu; Sukna, Materye, Korzenie, Ry-
by Zamorskie, Wina rozmaite: leży o mi-

Mała Polska zamyka w sobie *Małą-Polskę własną, Ruś czerwoną, y Podlasie.*

Mała

Ię od morza Bałtyckiego nad rzekami Motławą y Radunią, z jednej strony blisko Wisły; z drugiej przy gorach wielkich umocnione, y licznemi Budowami przyozdobione: ma wspaniały Ratusz *Giełdą* czyli *Artushoff*, gdzie schadzki swoje miewają Kupcy. Okolo miasta są Pałace y mieszkania liczne z ogrodami obszernemi y pięknemi. Na Święty Dominik pod czas wielkiego Jarmarku naywięcey z różnych krajow liczyć można Cudzoziemcow. Magistrat Gdański cały jest Luterski. Przy mieście jest góra zwana *Biskupia*: do Kapituły Kujawskiej należąca; którą Gdańsk za jey dozwoleciem umocnił. Za miastem na równinach są Zuławy napełnione Wsiami chowającemi liczne stada bydła. Przedmieście *Schotland* należy częścią do Miasta, częścią do Biskupa Kujawskiego, częścią do Opata Peplińskiego.

Z Młynow Gdańskich idzie intrata na skarb Krolewski.

O milę od Gdańska jest forteca *Munda* czyli *Wessel-Munda*, albo *Latarnia Morska*; na morzu Bałtyckim wystawiona przy wpadku Wisły w morze, dla bezpieczeństwa Okrętow do *Rudy* czyli Portu Gdańskiego wchodzących.

Sławny Gdańsk Oyczyzną wielkiego Astronoma Konsula Gdańskiego Haweliusza: y Lengni-cha Pifarza Historji Pol: y Prawa Polskiego.

Mała-Polska ma trzy Wojewodztwa :
Krakowskie z Miastem *Krakow* (u) Stolicą

(u) Wojewodztwo *Krakowskie* od założenia Monarchii Polskiej zawsze było przy Xiążętach Tron Polski posiadających. Kraj w Polsce we wszystko obfitujący, osobliwie Powiat *Proszowski*: mający krulzce, sol, marmury różnego koloru &c.

Krakow Miasto piękne y wspaniałe nad Wisłą: przedtym Stołeczne Królestwa: a dotąd miejsce Królów Koronacyi y skład Kleynotow. Terazniejszyemu Królowi pozwolono Koronować się w *Warszawie*, z tą jednak przestrogą w Konstytucyi wyrażoną: iż to w czas przyszły nic niema ubliżać *Krakowowi*. W Kościele Katedralnym przy Zamku, gdzie się Królów Koronacye y pogrzeby odprawują zwykły: jest Grob S. *Stanisława*: W Kościele Akademickim Grob także S. *Jana Kantego*. Rządzą się to Miasto pod Raycami y Prezydentem, wysyła Deputatow na Sejm. Zaszczycone jest Akademią od *Kazimierza W.* założoną z osobliwszemi Przywilejami: Kancelrzem jej jest zawsze Xiąże Biskup *Krakowski*.

Przedmieścia ozdobione wielo piękniemi Kamieniami: *Stradom*, *Piasek*, *Kleparz*, *Wesoła*, *Zwierzyniec*; y *Miasteczko osobne Kazimierz*, gdzie Żydzi osobne mają mieszkanie, które im niepozwolone w *Krakowie*. Za *Kazimierzem* jest *Góra Skatka*, z Kościołem S. *Pawła Pustelnika*, gdzie jest Oltarz, przy którym S. *Stanisław Biskup Krakowski* był rozsiekany. Każdy Król w Wigilią swojej Koronacyi wchodzić zwykły z Procesyją na tę górę. Pod *Kazimierzem* most składany na *Wisłę*: za *Wisłą* pa-

cą całeuy Małey-Polski. *Sendomirskie z*
C *Miastem*

pamiętna dotąd mogiła Krakula Założyciela Miasta Krakowa.

Łączą się z tym Wojewodztwem: Xięstwo *Oświęcimskie*, należące przedtym do Szląska kupione przez Kazimierza IV. Krola Polskiego za 50000 grzywien groszy Praskich to jest 500000. talarow bitych od Janusza Xiążęcia w Roku 1457. Xięstwo Zatorskie przez Jana Alberta Krola Polskiego od tegoż Janusza za 80000. czerwonych złotych w Roku 1494. kupione: a za Zygmunta Augusta przyłączone do Polski w Roku 1564. Xięstwo Siewierskie, część przedtym Szląska przez Zbigniewa Olesnickiego Biskupa Krakowskiego od Wacława Xiążęcia Telżyńskiego w Roku 1448. za 6000. grzywien groszy Praskich kupione: y wiecznemi czasy darowane Biskupstwu Krakowskiemu. Zkąd Biskupi Krakowscy mający tytuł Xiążąt Siewierskich, są oraz w tym Xięstwie Panami absolutnemi.

Miasta w tymże Wdztwie znaczneyse: *Częstochowa* czyli *Jasna Góra* nad rzeką *Wartą*: zaszczycona Kościołem y Kłafztorem OO. Pawlinow od Bolesława Xiążęcia Opolskiego założonym: y Obrazem N. M. Panny z Bełza tu przeniesionym, szanicami y wałem umocnionym. Przez Konstytucyą Seymu Koronacyi w Roku 1764. ubezpieczono wszystkie dobra nadane od Rzeczypospolitey na utrzymanie Fortecy Częstochowskiej; y nakazano: ażeby Kommendant, Polski Szlachcic, Katolik od Krola przywilej mający co rok Kommissyją Woyskowej donosił o stanie tey Fortecy, y dochodach na jey utrzymanie obroconych. W Roku 1655. za Jana Kazimierza Szwedzi at-

Miałtem Stołecznym *Sendomirz* (w) *Lubelskie* z *M. S. Lublin* (x).

Ruś

takowali Fortecę Częstochowską: od której z kleską swoją odstąpili.

Olkusz sławny w gorach swoich kruszcami: srebrnymi, cynowymi, y ołowianymi. *Bochnia* ma Zupy solne, wynalezione za Panowania Bolesława wstydliwego w Roku 1251. Sławnieysze jeszcze Zupy w Rok pokazały się w *Wieliczce*: Tu w Szybie wielkiej Roku 1648. tak wielki zajął się ogień, że ledwie w drugim roku był ugaszony, Dochody z Zup idą na skarb Królewski.

Tu należy jeszcze *Starostwo Spiskie* składające się z Miast 13. To Starostwo Zygmunt Król Węgierski a potym Cesarz w Roku 1412. zastrawił Władysławowi Jagiellonowi Królowi Polskiemu w 37000. kop groszy Praskich to jest: 370,000. talarów bitych z warunkiem wrocenia teyże samey Summy: a podług Lenigicha y wielu innych: z warunkiem takowym: iż jeżeliby za rok tey summy Zygmunt niepowrócił; wedwoynasób każdego Roku przyrastać miała.

(w) Województwo Sendomirskie miało udzielnych Xiążąt, za Władysława Łokietka przyłączone do Polski. Obfituje w zboże: a naywięcey w pszenicę zwaną *Opatowka*: w kruszce różne, naywięcey w żelazo, kredę, marmury. *Sendomirz* nad Wisłą sławny 40. Męczennikami w Roku 1241. od Tatarów zamordowanymi. Inne miasta, *Wislica*, *Radom*, *Opatow* &c.

(x) *Lublin* Miasto murem opasane, zaszczycone Trybunałem Małopolskim przenoszącym się

Ruś Czerwona ma Wojewodztw siedm:
Ruskie z Stolicą caley Rusi *Lwow* (y)
 C 2 *Beł-*

do *Lwowa*. *Lukow*, *Łęczna*, y *Putawy* nad *Wisłą* z Pałacem y Ogrodem Xiążąt Czartoryskich.

(y) *Ruś Czerwona* miała przedtym Xiążąt Udzielnych, z ktoremi Polacy często miewali wojny. *Kazimierz W.* przymusił do posłuszeństwa, y podzieliwszy *Ruś Czerwoną* na Wojewodztwa przyłączył do *Polski*, *Kray* ten w gruntach żyzny: procz *Rzek* ma wody słone, z których sol wyrabiają; y stawy obszerne, w których się poławiają przednie szczupaki, a najslawnieysze *Lwowskie*.

Lwow między *Gorami* położony: miasto wielkie, handlowne, y dwoma *Zamkami* przyozdobione, jednym w mieście, drugim na *Przedmieściu*. Ma *Kościóły* piękne: z których najslawnieyszy *Kościół Bernardyński*, w którym grob jest *S. Jana z Dukli*. Pałace takż piękne y wspaniałe, do których wystawiania y utrzymywania są naywięcey pobudką: *Kontrakty Lwowskie* na trzy *Krole* otwierające się: y *Trybunał Mało-Polski* tu sądzący się. Trzy tu *Katedry*: dwie *Arcy-Biskupow Ritus Latini*, & *Graeci*; trzecia *Ormiańska*.

Przemysł *Stolica* *Ziemi Przemyslskiey* *Katedrą* *Obrządku Łacińskiego* y *Greckiego* ozdobiona. *Jarostaw*, *Rzeszow*, z wspaniałym *Zamkiem* *Xiążąt Lubomirskich*. *Podhorce* Pałac *Rzewuskich* procz pięknego położenia ozdobiony przednią *Architekturą Włoską*.

Bełskie z M. S. Bełz (z) Wołyńskie z M. S. Łuck (a) Podolskie z Miastami: Kamieniec fortecą, (b) Bar, Latyczow: Bra-

- (z) Wojewodztwo Bełskie od Krola Władysława Jagiella ustapione Xiążętom Mazowieckim; a po śmierci Władysława Rawskiego y Ziemowita Płockiego Xiążąt w Roku 1461. przez Kazimierza IV. do Polski przywroczone. Procz Stolicy *Bełz* są znaczniejszye Miasta: *Sokal* nad Bogiem; *Tartakow* sławny Jarmarkami: *Kryszanopol* z Pałacem pięknym y wspaniałym Potockich.
- (a) Kraj Wojewodztwa Wołyńskiego na całe Krolestwo nayobfitszy od Kazimierza IV. przyłączony był do Litwy: a w Roku 1569. powrocony Koronie, *Łuck* Stolica nad *Styrem*. Inne znaczniejszye Miasta: *Krzemieniec*, *Włodzimierz*, *Dubno*; y *Ostrog* stołeczne Ordynacyi Ostrogskiej czyli Dubieńskiej: *Czartorysk*, *Olesko*, sławne w Roku 1629. urodzeniem Jana III. *Brody* sławne Jarmarkami. *Międzyrzecz* &c.
- (b) Wojewodztwo Podolskie rządzone przedtym przez udzielnych Xiążąt Ruskich, od Tatarow zholdowane; przez Olgierda Xiążęcia Litewskiego w Roku 1331. Tatarom odebrane; a po śmierci Witolda przyłączone do Polski w Roku 1430. *Kamieniec Podolski* nad *Smotyczem*: w Roku 1672. od Machometa IV. Sultana Tureckiego mocą wzięty: a w Roku 1699. Traktatem Karłowickim wroczoney. Miasto położone na skale ma Fortecę y obronę Polski od Tatarow: za terazniejszyego Krola wieżami, dwoistym Zamkiem y wałami odno-

Bractawskie z M. S. *Bractaw* (c) *Kijowskie*: czyli Ukraina na Polską y Moskiewską podzielona: gdzie Miasta znaczniejsze do Polaków należące *Biała-Cerkiew* y *Berdyczow*; Sam *Kijow* y *Puttawa* forteca do Moskwy (e). *Wojewodztwo*

wionemi: y powiększoną Artylleryą zmocnione. O trzy mile od Kamieńca jest Forteca przeciw Tureckiej granicy nad Dniestrem, kosztem terazniejszego Krola odnowiona; zwana *Okopy Świętej Trojcy*. Inne miasta: *Iatyczow*, *Bar*, y *Batow* pamiętne klęską Polaków w Roku 1652. od Chmielnickiego Kozackich buntow Herszta, porazonych. *Zalezczyki* sławne Fabryką sukien y materyi, osobliwie *Karlotow*, &c.

- (c) *Bractaw* nad *Bugiem* założone od Krola Alexandra przeciw wtargnieniu Tatarow.
- (d) Przedtym Xięstwo *Kijowskie* Stolica Xiążąt Ruskich, w Roku 1320. od Giedymina Xiążęcia Litewskiego zawojowane: w Roku 1470. od Kazimierza IV. na Wojewodztwo obrocone; a w Roku 1569. do Korony przyłączone. Nakoniec przez Traktat Grzymultowski Roku 1686. znaczna część Powiatu *Kijowskiego*, y cała prawie Ukraina za *Dnieprem* do Moskwy odpadła.
- (e) *Puttawa* sławna klęską Karola XII. Krola Szwedzkiego, który w Roku 1709. zbity na głowę od Piotra W. Cara Moskiewskiego, do *Benderu* uciekać musiał. *Berdyczow* z Kłasztorem XX. Karmelitow: nakształt Zamku z twierdzą *Zołnierską* pod *Kommendą Przecora*. *Czarnobyl* nad *Prypociem*: *Owrucz*, *Zytomierz* &c.

two Czerniechowskie: całe do Moskwy należy: same tyło imie jego przy Pol-
szcze zoftało. (f)

Ma jeszcze Ruś Czerwona dwie Ziemie:
Chetmską z Stolicą *Chetm*: y *Halicką* z
Stolicą *Halicz* (g).

Podlasie pograniczna Litwie Prowin-
cya. ma jedne Wojewodztwo *Podlaskie*,
z Miastami: *Drohiczyn*, *Bielsk*, *Mielnik*,
Tykocin &c. (h).

Podla-

-
- (f) Wojewodztwo *Czerniechowskie* za Dnieprem
wzdłuż tey rzeki położone: od Władysława
IV. przyłączone do Korony: za Jana Kazimie-
rza odpadło; nakoniec w Roku 1686. razem
z Kijowem przez Traktat Grzymułtowski Mo-
skwie ustąpione. Szymkuje w Włodzimierzu.
- (g) Ziemia *Chetmska* y *Halicka* należą do Wo-
jewodztwa Ruskiego. *Halicka* zowie się *Po-
kucie*. Z *Halicza* przeniesione Arcy-Bisku-
stwo do I.wowa. *Chetm* zaszczycony Katedrą
Biskupstwa *Ritus Graeci*. *Krasnostaw* murem
opasany. Tu Zamek dosyć obronny, sławny
w Historji Pol: dwoletnim arestem Maxymilia-
niana Arcy-Xiążęcia Austryackiego poymane-
go w Szlasku pod *Byczywą* przez Zamoyskiego.
Zamajść Ordynacyi Zamoyskiej Stolica; w pię-
knym położeniu, murem opasana, wałami
y fossami ohwieczona: Zamkiem zmocniona.
Zaszczycona Akademią od W. Zamoyskiego
założoną. W tym to Mieście potwierdzona
Unia Rusi Polskiej z Kościołem Łacińskim
w Roku 1720.
- (h) *Podlasie* przedtym Xięstwo oderwane od Li-

§. III.

O podziale W. Xięstwa Litewskiego na Prowincye y Wojewodztwa. O miastach w nich Stołecznych y znaczniejszych.

Wielkie Xięstwo Litewkie (h) dzieli się na *Litwę własną*, *Zmuydź*, *Ruś białą* y *Polesie*.

Litwa

twy a przyłączone do Korony w R. 1569. dzieli się na trzy ziemie: *Drohicką*, *Mielnicką*, y *Bielską*, z miastami tegoż imienia. *Drohiczyn* nad Bugiem sławny w Roku 1253. Koronacją Daniły Romanowicza Xiążęcia Kijowskiego, Halickiego &c. na Krolestwo Ruskie, pozwoloną od Innocentego IV. Papieża za staraniem Opiza Biskupa Modeńskiego.

Tykocin nad *Narwą*: załczycony ustanowieniem Orderu Orła Białego w Roku 1705. y kamiennym posągami Wielkiego Wojownika Czarnckiego Wojewody Ruskiego od Branickiego Hetmana W. Koronnego wystawionym. To miasto przedtym Krolewsczyzna odklane było z włościami w Roku 1661. za Jana Kazimierza w dziedzictwo temuż Czarnckiemu.

Biału-Stok Miasteczko z naysiękniejszych w Polsce, ozdobione wspaniałym Pałacem, kosztownym Ogrodem, y raskosznemi w okolicy domami.

(h) Wielkie Xięstwo Litewskie miało Udziel

Litwa własna zawiera w sobie dwa Wojewodztwa, y siedm Powiatow: Wojewodztwa są: *Wileńskie*, w którym Powiaty: Oszmiański, Lidzki, Wiłkomirski, Braślawski. Wojewodztwo *Trockie*: w którym Powiaty: Grodzieński, Kowienki, y Upitski.

W Wojewodztwie Wileńskim Miasto *Wilno* (i) Stołeczne całego W. X. Litewskie

nych Xiążąt. Władysław Jagiełło W. Xiążę Litewski w Roku 1385. pojawiwszy za żonę Jadwigę Krolową Polską, Corkę Ludwika Krola Węgierskiego y Polskiego przylączył Litwę do Polski. Unia jednak zupełna Litwy z Polską stanęła na Seymie Lubelskim Roku 1569. za Krola Zygmunta Augusta ostatniego z Familii Jagiellońskiej.

Graniczy Litwa na Połnoc z Kurlandją, Inflantami Moskiewskimi y Moskwą: Na Wschod z Moskwą: Na Południe: z Wojewodztwem Witebskim, Ukrainą, Ziemią Chełmską &c. Na Zachod z Wojewodztwem Lubelskim, Podlaskim, Prussami Brandeburskimi y morzem Bałtyckim. Ma wzdłuż prawie równie jako y wżerz około mil 100.

- (i) *Wilno* nad rzeką *Wilią y Wilenką* do niej wpadającą, założone od Gedymina Xiążęcia Litewskiego Roku 1321. od Krola Alexandra wałem było opasane, Roku 1505. Miasto murem ozdobione. Zafzczycone Katedrą Buk-

skiego. W Trockim Stołeczne *Troki* (k).
W Powiatach Stolice tegoż imienia: *Oszmiana*, *Lida*, *Witkomierz*, *Braślaw*:
Grodno, *Kowno*; W Upitskim *Poniewież* (l).

Xię-

pią, pięknymi Kościołami, grobem S. Kazimierza Krolewica Pol: w Kościele Katedralnym: y Akademią z Strażnicą Gwiazdarską. W tym mieście sędzi się Trybunał wielki Litewski dawniej do Nowogrodka y Minska na przemianę, teraz od Roku 1775. tylko do Grodna pod tymże Marszałkiem przenoszący się.

(k) Miasto *Troki* od Gedymina zbudowane.

(l) Miasta zaszczycone Seymikami y Sądami: *Oszmiana y Postawy* w jednym Powiecie: *Lida* z Zamkiem spuścizną: *Witkomierz* nad rzeką *Świątą*, w ktorej Zygmunt Korybut Krol Czeski od Michała W, Xiążęcia Lit: w Roku 1435. był utopiony. *Braślaw* nad Jeziorem. *Kowno* Miasto murowane nad wpadkiem Wilii do Niemna. O milę od Kowna *Pożajście* Klasztor Kamaldulski z pięknym y kosztownym Kościołem fundowanym od Krzysztofa Paca Kanclerza W. Litewskiego. *Grodno* nad Niemnem: Miasto murowane, zaszczycone Seymami; ozdobione Pałacem od Augusta III; a za Panującego Krola różnemi na Horodnicy rękodzielmi dla kraju arcy-pożytecznemi. Tu się sędzi pierwsza Kadencya Trybunału W. X. Lit: *Poniewież* z Szkołami publicznemi XX. Piarow.

Xieństwo Zmuydzkie zamiast' Wojewody ma Starostę, ktorego samo obiera. *Rosienie* Miasto Stołeczne Xieństwa: inne znaczniejszye: Telszew, Miedniki, Birze, Polangen, czyli Płongow. &c. (m) Procz tego dzieli się to Xieństwo: na Powiatow 28. to jest: Eyragolski, Wilkiński, Wieloński, Rosieński, Widuklewski, Krozki, Tendziagolski, Jaswoński, Szawelski, Wielkich-Dyrwian, Małych-Dyrwian, Berzański, Uźwętski, Telszewski, Retowski, Pojurski, Wieszniański, Korszewski, Szadowski, Gondyński, Twerski, Potumszewski, Birzyniański. Połongowski. Powendeński, Medyngiański, Konklanski, Zorański.

Ruś

(m) Xieństwo Zmuydzkie ponieważ za Xiążą Litewskich rządzone było przez Starostow: dla tego y napotym tytułu swojego nieodmienilo: chociaż Starosta Zmuydzki zasiada w Senacie między Wojewodami. *Rosienie* mieysce Seymikow: Sądow Ziemskich y Grodzkich: Xieństwa Zmuydzkiego: Drugie tychże Sądow mieysce w *Telszach*. Grody obydwu: Rosieński y Telszewski należą do Juryzdykcji Starosty Zmuydzkiego. Miasto to drewniane dosyć rozległe z Szkołami publicznemi XX. Piarow. *Wornie* zaszczycone Katedrą Biskupa Zmuydzkiego. *Szawle* Ekonomia Krolewska. *Wielona* sławna śmiercią Gedyniina W. Xiążcia Litewskiego z rufznicy ubitego w Roku

Ruś Biała zamyka w sobie Wojewodztw sześć: *Połockie*, (n) *Mińskie*, (o) *Nowogrodzkie*, (p) *Mściławskie*, (q) *Witeb-*

1328. *Płongow* nad morzem: Port niegdyś na morzu Bałtyckim: *Szrednik* nad wpadkiem *Dubissy* do *Niemna* &c.

(n) *Wojewodztwo Połockie* stwierdzonym przez Szym w Roku 1647. w którym Wojewody swego obieraniem załczycone. *Połock* nad *Dzwina* y *Polotą*: ozdobiony Katedrą Ruską Arcy-Biskupią: Kościołem y Klasztorem przedtym Jezuitow z oblężnemi Majętnościami od Stefana Batorego nadanemi. To Miasto w Roku 1564. dobyte od Moskwy, a w Roku 1579. przez Stefana Batorego odzyskane było.

(o) *Minsk*: Miasto dosyć wielkie: drzewem zabudowane: przed Rokiem 1775. miejscem była na Kadencyą Ruską Trybunału W. X. Lit.

(p) *Nowogrodek*: załczycony był razem z *Minsk* Kadencyą Ruską Trybunału na przemianę.

Nieświż: wstawiony Zamkiem, Pałacami, Skarbem bogatym, Biblioteką, Imienia Xiążąt *Radziwiłow*. Inne Miasta tychże Xiążąt: *Stuck* nad *Suczą* walami otoczony: *Mir*. *Kleck* &c.

(q) *Mściław* nad rzeką *Soża* Miasto ozdobione Katedrą Ruską; y Szkołami przedtym Jezuitow.

Witebskie, (r) Smoleńskie [s] z Stolicami tegoż imienia.

W Wojewodztwie Minskim są Powiaty: własny Minski, Mozyrski, y Rzeczycki. W Nowogrodzkim: własny Nowogrodzki, Słonimski, Wołkowyjski. W Witebskim: Witebski y Orszański. W Smoleńskim: Smoleński y Starodubowski. W Powiatach Stolice tegoż imienia, Mieysca Seymikow y Sądow.

Polesie ma jedne Wojewodztwo Brzeskie-Litewskie: ktore się dzieli na dwa Powiaty: Brzeski-Litewski, y *Piński*: w Brzeskim *Brzeście* Litewskie: Stołeczne Wojewodztwa: w Piskim *Pinsk*.
Inne

(r) Wojewodztwo Witebskie wolnym obieraniem Wojewody zaszczycone,

Witebsk nad rzeką Dzwina y Widzbą w około Zamku płynącą. Miasto wielkie; drewniane; ozdobione Kościołami y Cerkwiami Greckimi. W tym mieście Roku 1624. Jozafat Kuncewicz Arcy-Biskup Połocski od Odszczepieńcow Greckich zabity.

(s) Wojewodztwo Smoleńskie całe prawie przez Trakta Grzymułtowski w Roku 1686. ustąpionè Moskwie. Seymiki Exulantkie Smoleńskie odprawują się w Wilnie u XX. Bernardynow: Starodubowskie u XX. Karmelitow Bofych.

Inne znaczniejsze Miasta: *Biata, Wołczyn, Terespol. Dąbrowica, Kamieniec Brzeski-Litewski, Lubieszow &c.* (t)

Wojewodztwo Inflantskie rownie jako do korony, tak y do Litwy należy. (u)

§. IV.

(t) *Brześć Litewski nad Bugiem y Muchawcami:* Miasto wielkie: przedtym było Seymowe. W bliskości inne Miasteczka; *Terespol* cale porządne. *Biata* z wspaniałym Pałacem Xiążąt Radziwiłłow. *Wołczyn* Xiążąt Czartoryjskich ozdobione Pałacem y Ogrodem: a nadewszystko zaszczycone Urodzeniem Panującego KROLA STANISŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO.

Pinsk Stolica Powiatu swego: nad *Piną*: Miasto zaszczycone Katedrą Ruską: Klasztorem Xięży przedtym Jezuitow z Szkołami publicznemi: y Grobem Jędrzeja Boboli.

(o) Inflanty należące niegdyś do Polski zainykaly w sobie Wojewodztwa: Derpskie, Wendeńskie, y Parnawskie: ale gdy lto naprzod do Szwecyi w Ru 1660. przez Traktat Oliwski; potym do Moskwy za Cara Piotra W. odpady: cząstka tylo Inflant to jest Powiat Dyneburcki pod imieniem Wojewodztwa Inflantskiego został przy Polscze. *Dyneburg* nad Dzwinią Miasto Stołeczne Wojewodztwa: z Zamkiem sypanym opuszczonym: ozdobione Kościołem y Klasztorem XX. przedtym Jezuitow: y Szkołami pod ich dozorem publicznemi. *Marienhauz, Krastaw* nad Dzwinią miasto nowo-murowane Platerow. *Lucyn* czyli *Ludsen* &c.

§. IV.

O Rzekach, Górach, i ziorach, Powietrzu Religii, y Rządzie, w Polszcze y w Wielkim Xięstwie Litewskim.

Rzeki znaczneyse w Polszcze: *Wisła* wypływająca z Gór Tatrow, płynie wzdłuż Polski około *Krakowa*, *Sandomirza*, *Kazimierza*, *Warszawy*, *Torunia*, a pod *Gdańskiem* dzieląc się na dwa koryta, jednym płynie do *Gdańska*, drugim do *Affy* odnogi morskiej. *Dniepr* biorący początek w *Wojewodztwie Smoleńskim* płynie przez *Litwę*, około *Mohylewa*, *Rohaczewa*, y *Rzeczycy*, odgraniczając nas od *Moskwy*, oblewa *Kijow*, *Czerkassy*, y *Krytow*, nakoniec płynąc przez *Tartaryą* mnieyszą wpada do *Morza czarnego*. *Nieśtr* od *Turkow* nas odgraniczający bierze początek za *Komarnem*; płynie około *Halicza*, y *Kamieńca Podolskiego*, y wpada do *morza Czarnego*. *Bug* wypływa z *Wołynia*, oblewa, *Sokal*, *Włodzimierz*, *Chełm*, *Drohiczyn*, a pod *Zakroczymem* wpada do *Wisły*.

Dz nina zaczyna się w *Moskwie*, płynie około *Witebska*, *Pełocka*, *Dyneburga*, *Rygi*, y wpada do *morza Baltyckiego*. *Bog*

Bóg bierze początek w Podolu, płynie około *Winnicy*, Braclawia, Koniecpola, y wpada do Morza Czarnego.

Niemen bierze początek w Wojewodztwie Minskim, płynie około Grodna, y Kowna, wpada do Morza Bałtyckiego. *Wilja* ma początek w Powiecie Oszmiańskim, płynie około Wilna; wpada do Niemna pod Kownem.

Krolestwo Polskie całe prawie jest w równinach procz na granicy Węgierskiej Gór naywiększych Krapackich.

Jezior naywięcey: w Połockim, Brańskim, y Trockim.

Powietrze w Litwie dosyć zimne: w Polsce umiarkowańsze. Kray cały zdrowy y żyzny (w).

Reli-

(w) Żyzność Polska tak jest znaczna: iż procz wydatku na potrzeby domowe, wychodzi za granicę różnego zboża naymniey łasztow 100000. Urodzay żyta nayleplzy w Litwie y w krajach Ruskich. Na Podolu, Wołyniu, Ukrainie &c. ziemia tłusta bez pracowitey uprawy urodzayna: Pszenica w Krakowskim y Sandomirskim; lny w Kurlandyi, w Wilkomierskim, Upitskim, na Zmuydzi y na Podgorku wyborne: Procz tego Pieńka, wełna y wszystkie inne Towary Polskie opierają się o Gdańsk, Krolewiec y Rygę. Ludność kraju tak obfzernego y żyznego ledwo na sześć millionow wynosi.

Religia panująca w kraju Katolicka od Mieczyśława I. Xiążęcia Polskiego w Roku 965. (x).

Rząd w Krolestwie Polskim wolny. Prawodawcza władza przy Krolu; y Stanach Senatorskim, y Rycerskim: ktorey uzywają pod czas Seymu, Tron Elekcyiny. (y). §. V.

(x) Mieczyśław I. Syn Ziemomyśła za staraniem żony Dąbrowki Córki Bolesława Xiążęcia Czeskiego; pierwszy z Narodem Chrześt Sw: przyjął. Założył Biskupstwa z dochodami: *Gnieźnieńskie* teraz Arcy-Biskupstwo: *Poznańskie*, *Krakowskie*, *Kijowskie*, y *Płockie*. *Uraci* y *Ormianie* jedno z Kościołem Rzymskim Katol: trzymają, w obrządkach tylo różną się.

Są dotąd w Polsce z wolnym obrządkow religii swojej zachowaniem: Kalwini, Lutrzy, Schyzmatycy: Żydzi, Tatarowie.

(y) Przedtym Państwo Polskie osobliwie za Xiążąt pod Jednowładnym zostawało panowaniem. W Roku 1140. za Bolesława Krzywoustego pierwszy raz wezwani byli do Rady; Pano wie Swieccy y Duchowni dla ztwierdzenia podziału, który uczynił tenże Bolesław dzieląc Polskę między czterech Synow swoich.

Za Kazimierza W. w Roku 1347. na Seymie Wislickim Senat; za Familii Jagiellonskiej Szlachta do Rad Publicznych przypuszczona. Po śmierci Zygmunta Augusta w Roku 1572. już zupełnie uformował się Rząd *Rzeczypospolitey*. Za Jana Kazimierza dozwolona jednego Poselskiego głosu powaga. Teraz we wszystkich obradach y Sądach *większość Głosow* stanowi y sądzi.

§. V.

O Xięstwie Kurlandzkim.

Xięstwo Kurlandzkie hołdujące Koronie Polskiej, (z) graniczy na Zachod y Połnoc z morzem Bałtyckim; na Wschod z Odnogą Inflantską, a rzeką Dzwina z Inflantami: na Południe z Litwą y Xięstwem Zmuydzkim.

Ma wzdłuż na mil Polskich około 50; wszerz na tychże mil około 20.

Całe Xięstwo dzieli się na *Kurlandyę własną*: *Semigallię* y *Powiat Piltynski*.

D

Kur-

(z) Xięstwo Kurlandzkie razem z Inflantami zawojowane od Zygmunta Augusta, y w hołd oddane było Gottardowi Kettlerowi y jego Następcom za pomoc w podbiciu Inflant, a po części y w dobrowolnym ich poddaniu się. Gdy familia Ketlerowka na ostatnim Ferdynandzie Xiążęciu Kurlandzkim ustawała: Kurlandczycowie uczyniwszy sekretną między sobą Radę: obrali wczęśnie R. 1726 Xiążęciem swoim Graffa Maurycego de Saxe. Ale to ich obranie przez Kommissyę Seymem w Roku 1726. wyznaczoną, zniesione było; a na to miejsce z usilnego zalecenia Anny Imperatorowej Rossyiskiej inwestowano na Xięstwo Kurlan

Kurlandya włajna zamyka dwa Starostwa: *Goldyńskie y Tukumskie*; w *Goldyńskim* Miasto *Goldynga* nad *Windawą* Stołeczne Kurlandyi: ozdobione Kościołem Katolickim y Luterskim. Inne Miasta: *Windawa*: z Portem nad rzeką *Wintą*, albo *Windawą*. *Lipawa* albo *Libau* między morzem y Jeziorem: ma Port na mnieysze Okręty. Miasto handlowne. Ozdobione Kościołami Katolickim y Luterskim. W Starostwie Tukumskim Miasto: *Tukum*. *Zabolu*, *Kandawa* &c.

Semigallia czyli z *Lotewska Zemegal* znacząca koniec-ziemi: rozciąga się po nad *Dzwina*, y zamyka dwa Starostwa: *Nitawskie*, gdzie Miasto *Nitawa* czyli *Mittau*: Stołeczne *Semigallii*, zaszczycone mieszkaniami Xiążąt Kurlandzkich; ozdobione Pałacem nowym; Kościo-

dzkie *J. Ernesta Birona* w Roku 1739. Po śmierci *Anny*, *Biron* przez podstępki *Municha* zaślany był na *Syberya*. Stany Kurlandzkie przez lat prawie 19. pod rządem *Rzeczypospolitey Polskiej* zostawały. W Roku 1759. *August III.* za Radą *Senatorow Pol.* uczynioną w *Włchowic*, wyniósł na to Xięstwo *Karola* Syna swego. Ten w Roku 1762. *Bironowi* utracić musiał, którego *Katarzyna II.* nastąpiwszy po *Elżbiecie*, na toż Xięstwo przywrocila. *Krol Panujący Stanisław August* w Roku 1764. w *Warszawie* uznał za dziedzicznego Xiążęcia Kurlandyi Syna *Birona* starszego, *Piotra*.

ściołami: Katolickim, Luterskim, y Kalwińskim; Szkołami przedtym XX. Jezuitow, y Mieyskiemi. *Bowisk nad Memlą y Muszq*, ktore tu załączone nazywają się *Aq*. Ma Zamek opuśczoney na skale *Bauskenburg*. *Jtlukszta* Imienia Zybergow Miasto drewniane ozdobione Kościołem murowanym pięknym y wspaniałym z Szkołami Xięży przedtym Jezuitow, y Klastorem OO. Bazylianow. *Schonberg* imienia Korfow z Kościołem y Szkołami przedtym XX. Jezuitow. Dru-gie Starostwo *Selburgskie*: z Miastami: *Selburg, Fryderychstad, Jakobstad &c.*

Powiat Piltyński zamykający cztery Woytowstwa czyli Parafie: ma Stolicę *Piltyn*.

Przez Traktaty w Roku 1773. dnia 18. Września na Seymie Warszawskim pod Związkiem Generalney Konfederacyi, między Najjaśnieyszym Krolem Jmcią Polskim y Rzeczpospolitą Polską, przez wyznaczonych y upoważonych od teyże Rzeczpospolitey, a między trzema Sąsiedzkiemi Dworami: Wiedeńskim, Peterburskim, y Berlińskim przez Posłow ich Pełnomocnych zawarte y podpisane; te są krajow Polszcze zabranych między pozostałemi uczynione granice.

A nayprzod Dwor Wiedeński objął Wojewodztwa y Powiaty w następujących granicach zamknięte się: to jest: Brzeg prawy Wisły od Szląska, aż do Sandomirza y zbiegu Sonu, ztamtąd prowadząc prostą linią od Francopola do Zamościa, ztąd zaś do Rubieszowa, rzeki Bogu, idąc z tamtey strony rzeki prawdziwemi granicami Rusi Czerwonicy (które są też same, co Wołynia y Podola) aż do Okolicy Zbaraza; ztamtąd prostą linią nad Dniestrem wzdłuż małej rzeczki przerywnicy małą część Podola nazwaney Podhorce, aż do zbiegu swojego w Dniestr: nakoniec zwyczajne granice między Pokuciem, y Moldawą.

Powtore Dwor Petersburski objął kraje: to jest: resztę Inflant Polskich, y część Wojewodztwa Połockiego z tamtey strony Dzwiny leżącego, indziej Wojewodztwo Witebskie, tak, iż rzeka Dzwina jest granicą między dwoma Państwami, aż po samą granicę właściwą, która oddziela Wojewodztwo Witebskie od Połockiego, idąc zaś tą granicą aż do punktu, gdzie granice trzech Wojewodztw Połockiego, Witebskiego, y Minskiego schodzą się, granica ma być ciągniona prostą linią aż do zródła rzeki Drujec ku miejscu nazwanemu Ordwa; a ztamtąd schodząc tą rzeką aż do jej uścia w Dniepr: tak, iż całe Wojewodztwo Mściławskie, tak z tey jako y z tamtey strony Dniepru, y dwa końce Wojewodztwa Mściławskiego z tamtey strony granicy nowej Dniepra, należą do Państwa Rosyjskiego; od uścia rzeki Drujec, jest granicą Dniepr między dwoma Państwami; zachowując jednak zawsze Miastu Kijows y jego Powiatowi granicę, którą mają z tey strony rzeki.

Potrze:

Potrzenie: Dwor Berliński objął Prowincye, Wojewodztwa y Powiaty: to jest: *Pomerellia* (wyjąwszy Miasło *Gdańsk* z jego *territorium*) Powiaty *Wielko-Polskie* z tamtęj strony *Notecy*, idąc wzdłuż tey rzeki od granicy Nowey-Marchii aż do *Wisły*, blisko *Worden* y *Salicz*: tak, ażeby *Notec* była granicą Państw Krola Pruskiego, y ta cała rzeka do niego należała.

Ten to Monarcha zrzekając się wszelkich pretenzyi do innych Powiatow Polskich Szląskowi y Prusom pogranicznych, y do *Gdańska* z jego *territorium*, przestaje na ustąpieniu reszty Prus Polskich to jest: Wojewodztwa *Malborskiego* z Miasłem *Elbing*, z Biskupstwem *Warmińskim*, y Wojewodztwem *Chełmińskim*, procz *Torunia* z całym *Territorium*.

Te wszystkie w granicach wyrażonych zamykające się kraje: zagarnione były pierwey od pomienionych trzech Potencyi w Roku 1772; a w Roku 1773. Dnia 18. Września przez podpilane Traktaty na Seymie Warszawskim pod związkim Generalney Konfederacyi z strony Rzeczypospolitey Polskiej ustąpione.

RO-

ROZDZIAŁ III. O NIEMCZECH.

§. I.

O położeniu, granicach, obszerności; O podziałe na Cyrkuły, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Cesarstwa Niemieckiego.

Leżą Niemcy między stopniem 24. y 37. długości, a między 45. y 56. szerokości północney.

Graniczą na Wschod z Polską, Czechami, y Węgrami; na Zachod z Francją, Niderlandem własnym y Hollandją: na Połnoc mają Danią, Morze Niemieckie y Bałtyckie.

Więc są rozległe, wzdłuż od brzegow Niderlandu do brzegow Pomorskich na mil Polskich 250; wszerz od brzegow Włoskich do Jutlandyi Prowincyi Duńskiej na tychże mil 200,

Dzielią się Niemcy na Cyrkułow 9. z których cztery są na Południe: Austrya,
Ba-

Bawarya, Szwabia, y Frankonia; pięć na Połnoc: Ren wyższy, Ren niższy, Saxonia *wyższa y niższa*, y Westfalia.

Austryi Arcy-Xięstwo czyli *Rakuskie* (a) kray obfzerny aż ku Szwaycarom rozciąga się. Obfituje w zboże y wino, Gór bardzo ma wiele. Stolica *Wiedeń*: Rezydencya Cesarzow, Miasto nad Dunajem wielkie y piękne, ma Arcy-Biskupa. *Bourg* w Mieście, *Laxembourg*, y *Schonbrunn* Pałace Cesarzkie za Miastem. *Lintz* mieysce zjazdu Stanow Austryackich.

Dzieli się Austryja na Karyntyą, Karniolę, Styryą, y Tyrol. *Clagenfurt* Karyntyi; *Laubach* Karnioli: *Gratz* Styryi; *Inspruck* Tyrolu, Stolice y mieysca zjazdow Prowincyi. *Tryeste* Port na morze Adryatyckie wygodny. (b)

Bawa-

(a) Cyrkuł Austryacki między wszystkimi nayobfzernieyszy: tytułem Arcy-Xięstwa ozdobiony od Fryderyka III. Cesarza w Roku 1477. M. S. *Wiedeń* położone nad odnogą Dunaju y rzeczką *Wiednem*; zaszczycone Akademią; z pięknych swych Przedmieściow naywięccy jest okazale.

(b) W Karyntyi dolney obfitującej w żelazo, stal, bydło, rybę, y zwierzynę: Miasto Stołeczne *Klagenfurt* nad *Gilzoną* Izerokienn: walemi otoczone. W górney *Ortenburg* nad *Dra-*

Bawaryi Cyrkuł, kray górzysty, ma zadość wina, zboża, soli y różnych kruszców. *Munnich* nad *Jzerą* Rezydencya Elektora, ma Pałac piękny. *Ingolstadt* ma Akademią.

Ratysbona albo *Regensburg* mieysce Szymow Niemieckich. Szlachty tu wielka liczba; Religia powiększey części Katolicka (c).

Szwa-

wa. Jest tu *Offyak* z Klasztorem Augustyańskim, w którym, według świadectwa *Mnichow*, *Bolesław Smiały* Król Polski pokutował y umarł Roku 1090. Karniola obsitująca w wino, żelazo, stal, y żywe srebro, zamyka *Marchią* Wandaliską, albo *Windismarck*, *Jstryą* Austryacką, y Hrabstwo Goryckie. *Marchii* Wandal: *M. S. Meiling*; *Jstryi* *Tryest*: Hrabstwa Goryckiego *Gart-Goritia* z Zamkiem y Arcy-Biskupstwem. W tymże kraju w *Hydryi* szyby żywego srebra; dają czasu na rok około 300000. funtow merkuryusza. *Akwileja* przedtym sławna; teraz wieś Rybacka. W *Tyrolu* obsitującym w wino, szyby złote, srebrne, y miedziane: *M. S. Inspruck* nad *Inem* z Zamkiem y Pałacami: pamiętne śmiercią *Franciszka I.* Cesarza w Roku 1765. Dwa tu są Biskupstwa: *Trydentskie* z *M. Trydent* sławnym dla zboru powszechnego, który tu ostatni był skończony Roku 1563. y *Bryxneńskie* z *M. Bryxen*.

(c) W Cyrkule Bawarskim części dawney *Noryku*, y *Windolicyi*: zamykają się Państwa *Szwiec-*

Szwabii Cyrkuł około Dunaju graniczy z Francją rzeką *Renem*. Kray żyzny w zboże y wina. Dzieli się na Dobra Szlacheckie, Duchowne, y Mieyskie. Szlacheckie dzielą się:

Naprzod: Na Dobra Auftryackie między *Renem* y Szwaycarami leżące z Miastem *Constantz*, *Fryburg*, y *Brysak*:

Powtore: Na Dobra Bawarskie z Miastem *Mindelheim*.

Potrzenie: Na Xięstwo Wirtemberskie z Miastem *Stutgard*:

Poczwarne: Na Xięstwa Badeńskie z Bady, y Badeńskie z *Durlach*.

Popiąte: Na Xięstwa *Zollern* y *Oëttingen* z Miastami tegoż imienia.

Duchowne Dobra składają się z dwóch Biskupstw: *Auszpurckiego* y *Konstancyeńskiego*: z 22. Opactw Męskich, y sześciu Białogłowskich. Miast tu wolnych jest 32; między ktoremi prym trzymają *Auszpurg* y *Ulma*,

Sta-

kie y Duchowne: jako to: Xięstwo Elektorstwo Bawarskie składające się z Xięstwa Wojewodztwa: czyli Palatynatu górnego. Xięstwo *Neuburskie* z Xięstwem *Sultzbachskim* należące do Elektora Palatina Reńskiego. Arcybiskupstwo *Saliburskie*, Biskupstwo *Fresingenskie*, *Ratysbońskie*, y *Passawskie* z Miastami tegoż imienia.

Stany Szwabskie składają się z Duchowieństwa, Szlachty, y Miast wolnych. Seymiki odprawują w *Hall*. Mieście na brzegach Frankonii.

Religia w Miastach Katolicka z Kalwińską. Xiążęt *Firszenberg*, *Zollern*, *Baden*ski z *Bady*, y *Wirtemberg* są Katolicy, lubo naroda ostatniego cały Luterski.

Frankonii Cyrkuł obsituje w zboże, wino, owoce, y lukrecyą. Dzieli się na Dobra Duchowne y Swieckie.

Duchowne składają się z trzech Biskupstw naybogatszych w Niemczech: *Bamberskiego*, *Wurtzburckiego*, y *Aichstackiego*, z Miastami tegoż imienia, y z Dobr Krzyżackich z Miastem Stołecznym *Margentheim*.

Dobra *Swieckie* z dwu'ch Xięstw *Domu Brandeburskiego Anspach*, y *Culmbach* albo *Bayreuth*: takoz z Xięstw *Henneberg* y *Coburg*. Miast tu wolnych Cesarzkich jest pięć: z ktorych *Norymberga* jedne z Miast nayznacznieyszych w całym Niemczech. Religia w Swieckich Dobrach Luterska.

Renu Cyrkuły dwa wzajem są w szlachownicę pomieszane: leżą około rzeki *Renu* y *Menu*. Kray w zboże y wino żyźny.

Ren

Renu wyższy składa się z czterech Biskupstw: Spirskiego, Wormackiego, Bazyleńskiego, y teraz Biskupstwa a dawniey Opaństwa *Fuldy*. (d) Należą do Renu wyższego:

Naprzod: Xięstwo dwóch Mostow albo *Zweybrück*: z Miastem tegoż imienia.

Powtore: Langrabstwo Haskie na cztery Domy podzielone z Miastem *Cassel*.

Potrzenie: Xięstwo Naflawskie na sześć Domow rozdzielone.

Poczwarte: Hrabstwa *Hanau*, *Rhin-graff*, *Ïffenburg* y wiele innych pomniejszych. (e)

Z Miast tu sześciu wolnych nayszczynieysze: *Frankfurt* nad Menem, jedne z nayszczynieyszych Miast Niemieckich, miey-

(d) Opaństwo Fuldeńskie podwyższone na godność Biskupią od Benedykta XIV. w Roku 1752.

(e) Do Renu górnego należą jeszcze: Xięstwo *Symmereskie* z M. S. *Symniern*. Xięstwo *Weldeńskie* z M. S. *Weldentz*. *Weterawia*: gdzie procz Hrabstwa Hanawskiego należącego do Dómu Haskiego: jest Miasto *Homburg* Xiążąt de *Hesse-Homburg*: Miasto y Xięstwo *Darmstad* Xiążąt de *Hesse-Darmstad*. Linie Domu Naflawskiego biorą nazwiska od Miast: *Nassaw*, *Ufingen*, *Deitz*, *Weilburg* &c.

mieysce`koronacyi Cesarzow, handlowne, y bogate. *Wetzlar* rezydencya najwyższego w Niemczech Trybunału y Kancellaryi. *Filipsburg* sławna w tym Cyrkule forteca.

Ren niższy albo Elektorcki składa się z Dobr czterech Elektorow: trzech Duchownych Arcy-Biskupstw, y Wojewodztwa Ryńskiego.

Elektorstwo Arcy-Biskupstwo *Monackie*: kray obszerny około Renu, z Miastem mocnym y bogatym *Moguncya* albo *Mayntz* nad zbiegiem *Renu* y *Menu*.

Elektorstwo Arcy-Biskupstwo *Trewirskie* około rzeki *Mozell*, ma Stolicę *Trewir* albo *Triers* y *Coblentz* znaczną nad *Renem* y *Mozellą* fortecę: z rezydencyą Elektora.

Elektorstwo Arcy-Biskupstwo *Kolonjskie* od półtora sta lat zostaje w Domu Bawarskim. Kray wchodzi klinem w Cyrkul *Wesfalii*. *Bonn* czyli *Bonna* rezydencya Elektora, y *Kolonia* nad *Renem* wolne Miasto.

Elektorstwo *Ryńskie*: należy do starszey linii Domu *Wittelsbach*: frzednia zaś trzyma Xięstwo *Zweybrück*. Kray sam leży na wschod *Renu*. *Heidelberg* rezy-

zydencya Elektora. *Mainheim* forteca nad Renem. Należy jeszcze do Elektora ośm Hrabstw za Renem leżących, y Xięstwa w Bawaryi *Neuburg* y *Sultzbach*.

Westfalii Cyrkuł obszerny y w zboże żywny. Dzieli się na 4. Biskupstwa y 8. Xięstw, procz wielu Hrabstw pomniejszych.

Biskupstwa są: Münsterkie, Leodyceykie albo *Lüttich*, Paderbornkie, y Osnabruckie (f).

Z Xięstw:

(f) W Biskupstwie Munsterkim: M. S. *Munster Monasterium* albo *Monigrada*: Wielkie y obronne. Sławne Pokojem zawartym R. 1648. między Cesarzem y Francją. W Leodyceykim albo Leodyjskim M. S. *Leodium*, (*Liege, Luttich*) nad *Mozą*, sławne różnemi rękodzielami.

Paderbornkie z M. S. tegoż imienia. Osnabruckie z M. S. *Osnabruck*: znajomym przez Traktat zawarty między Cesarzem, Rzeszą Niemiecką, y Szwedami R. 1648. Biskupem Osnabruckim jest zawsze na przemianę jeden z Xiążąt Brunświckich, z Katolickim od Kanoników Katolickich wolnie obrany; podług Traktatu Westfalskiego. Nad Katolikami jednak Duchowną sprawuje Zwierzchność Arcybiskup Koloński. Kapituła *Osnabrucka* składa się z Kanoników 22. Katolickich; a 3. Luterskich.

Z Xięstw: Westfalia własna należy do Elektora Kolońskiego; Julia, Kliwia, Bergue y Minden z fortecami *Geldryq y Wesel* do Krola Pruskiego. *Werden* do Krola Angielskiego. *Ost-Fryzya* zaś swoich ma Xiążąt. Xięstwo Murskie: *Oldenburg* Hrabstwo Krola Duńskiego. (g)

Z dwóch Miast wolnych prym trzyma *Akwisgran* albo *Aix la-Chapelle* czyli *Aachen*: przedtym wielkie y bogate. (h)

Saxoniinizszy Cyrkuł w zboże żyźny; ma dobre pastwiska. Dzieli się na dzieścię Xięstw y jedno Biskupstwo:

Xięstwa: Hannowerskie. Luneburskie, Bremeskie, y Lawemburskie należą do Krola Angielskiego: jako Elektora Hannowerskiego. Xięstwa Magdeburg y Halberstad z Miastem *Hala* sekularyzowane do Krola Pruskiego. Xięstwo Sleswickie do

(g) W Xięstwach Cyrkułu Westfalskiego są Miasta Stołeczne: w Westfalii własney: *Arenberg*; w Julii *Juliers* (Juliacum). W Kliwii *Alwaia* (Cleves) w Bergcńskim *Duffeldorf* nad Renem z Pałacem Xiążęcym. W Mіндеńskim *Minden*: w Werdeńskim *Werden* czyli *Ferden*. W Ost-Fryzyi *Emden* z Portem morskim: w Murskim *Murs* albo *Meurs*.

(h) Akwisgran Miasto zalecone dla wód mineralnych, rękodziel sukiennych y Pokoju zawartego w Roku 1748.

do Krola Duńskiego. Holztyńskie do Carowey Moskiewskiey. (i) Brunswickie z Miastami *Brunswick y Wolfenbutel* ma swego Xiążęcia. (k) Meklenburskie (l) na dwa Domy *Szweryn y Strelitz* podzielone; ma Miasto *Wijmar* należące do Krola Szwedzkiego.

W Biskupstwie *Hildesheim*. Stolica tegoż imienia. Miasta w tym Cyrkule wolne: *Hamburg. Lubeka, y Brema* wszystkie wielkie y handlowne.

Saxonia wyższa: kray obszerny. Dziełi się na dwa Elektorstwa: Saskie, y Brandeburskie.

Saskie, kray bardzo żyzny y ludny; mianowicie zboża y bydła ma zadość. W
Misnii

-
- (i) Regencya Moskiewska czyli W. Xiążęcia Moskiewskiego jako de *Holstein-Gottorp w Kiel*; Regencya Krola Duńskiego w *Głuskad*.
- (k) Xięstwo Brunswickie-Wolfenbutelskie należy do linii pierworodney Xiążąt Brunswickich.
- (l) Dwie są linie Xiążąt Meklenburskich pochodzących od dawnych Krolow Wandalskich y Obostryckich: pierwsza *Pierworodna* Meklenburska na *Szwerynie*, y ma Xięstwa Meklenburskie, Wendeńskie, Szweryńskie z Hrabstwem tegoż imienia, y Państwo Rostockie. *Druga* Młodsza Meklenburska na *Strzelicy*: Ma Xięstwo Ratzenburskie, y Państwo *Starogardzkie*.

Misnii wiele się znajduje kruszców srebra y cyny. Dzieli się: na Saxonią, Misniam, y Turyngią. Miasta znaczniejsze są: *Drezno* rezydencya Elektorow nad rzeką Elbą. *Lipsk*: sławne Akademią, y jarmarkami. *Köenigsstein*: zamek mocny, y sławny Porcellaną. (m)

Brandenburgii Margrabstwo kraj dosyć obilny, ma dosyć zboża y dobre pastwiska. Dzieli się na Brandenburgią właściwą y Pomorze: w pierwólzey *Berlin*: Miasto wielkie rezydencya Krolow Pruskich. *Potzdam* Pałac Królewski, *Küstryn* y *Frankfurt* nad Odrą wielkie fortece. W Pomorzu, (które po zgasłej linii swoich Xiążąt dostało się Domowi Bran-

(m) Dom Saski pochodzi z dawnych Wittykindow, rozdzielony na linią starszą, albo *Ernestyńską*; y młodszą albo *Albertyńską*. Z tych starsza za Karola V. Cesarza od Elektorstwa odsądzona: dzieli się teraz na Dom *Weymar* y *Gotta*.

Saxonia górna procz Margrabstwa *Misnii* y Landgrabstwa *Turingii* zamyka jeszcze Xięstwo *Anhalturckie* rozdzielone na cztery linie Domu Askańskiego, z Miastami: od których tytuł biorą Xiążeta: jako to: *d' Anhalt-Deffau*, *d' Anhalt-Bernberg*, *d' Anhalt-Coeten*, *d' Anhalt-Zerbst*.

W Misnii *Drezno* y *Lipsk*: nad rzeką *Pleiss*. W Turynгии: *Erfurt*, *Duderstat*: &c.

Brandeburskiemu,) *Stolica Stethin*: wielka forteca. *Stralsund* bogaty y handlowny Port z wyspą *Rugen* traktatem Westfalskim Szwecyi przyśądzony. (n)

§. II.

O Powietrzu, Religii, Rzekach, Jeziorach, Górach znaczniejszych, y Rządzie w całych Niemczech.

Powietrze w całych Niemczech dosyć jest umiarkowane; Kray co do zboża między najwyżnieszemi liczyć się może: a przytym ludny, mocny y bogaty.

E

Reli-

(n) Pomerania rzeką *Penną* dzieląca się na *Pruską y Szwedzką*: ma w pierwszej miasto *Szczecin*, *Anklam*, *Kolberg* port morski &c. W drugiej ma Korona Szwedzka: Powiat *Bartski* z Miastem obronnym *Stralsund*: przyśadzonym sobie z Wyspą *Rugen* przez Traktat Westfalski. Cyркуł *Gutzkowski* z Miastem *Wolgast*, *Grypsmalda* &c.

Dom Brandeburski pochodzi z Xiążąt *Zollern*, rozdzielony teraz na linią starszą, czyli *Pruską*, frzednią, czyli *Anspaską*; y najmłodszą, czyli *Kulmbaską*.

Religia dawniey sama była Katolicka. Teraz zaś panujące tu Religie są: Katolicka, Luterska, y Kalwińska. Cesarz tylko jest jest zawsze Katolik. Wszystkim innym wolne przeyscie z jedney do drugiey religii.

Rzeki w Niemczech znaczneyse są: *Ren, Dunay, Elba, Wejer, Men. y Odra.*

Jeziora dwa sławnieysze: *Konstancyeńskie* albo *Roden-See*: y *Czirnitz* w Karnioli,

Góry nayznacznieysze: *Alpeyskie* w Szwabii: y *Karyntyjskie* w Austryi.

Rząd w Niemczech jest wolny, Głową kraju całego Cesarz. Następcą jego Krol Rzymski: tego zaś obierają Elektorowie większością głosow. Elektorow jest 9: *trzech* Duchownych: Arcy-Biskupi: Moguncki, Trewirski y Koloński, Swieckich *sześciu*: Krol Czeski, Wojewoda Ryński, Xiążę Saskie, Xiążę Bawarski, Xiążę Hannovercki, y Margrabia Brandeburski (o).

RO-

(o) Dawniey władza Cesarzow była absolutna. Xiążęta y Hrabiowie byli Guhernatorami tylo Prowińcy do Cesarza należących: y wolno mu było odjąć imje wedle woli swojey. Po zgastley linii Karlowingow, Niemcy przywłaszczając sobie moc obierania Cesarzow, przywła-

ROZDZIAŁ IV.
 O
 TURCZEC H.

P aństwa składające całe Cesarstwo Turckie są te: Turcyja Europeyska, Turcyja Azyatycka, Turcyja Afrykańska, Wyspy Turckie; y Państwa hołdujące: tu rzecz o samey tylo Turcyi Europeyskiej.

E 2

§. I.

szczyli takż władzę sobie absolutną nad swojemi krajani. Jednak mogli Cesarze odsądzić Panow od Dobr, Urzędu, y życia: oddawać komu chcąc lennym Prawem Prowincye. Traktatem dopiero Westfalskim moc tę Cesarzom odebrano. Seym ustawiczny w Ratyzbonie naznaczono; o koży wszystkie teraz sprawy całego Cesarstwa tyczące się obijają się. Składa się ten Seym z Delegatow, kozych Cesarz; Elektorowie, Xiążęta, y Miasta wolne Cesarzkie tam posyłają. Sprawy tam decydują więkzością głosow, y ile kto posiada Xięstw, tyle Delegat jego ma na Seymie Ratusbońskim kresk. Delegat zaś woli Pana swego odstępować niepowinien.

Trybunał naywyższy jest w *Wetzlar* Mieście Ryńskim, z Delegatow złożony: dawniey zis był w *Spirze*. Sądzą się w tym Trybunale sprawy między samemi Panami, y Miastami wolnemi.

§. I.

*O położeniu, granicach, obszerności,
y Podziale Cesarstwa Tureckiego.*

Cesarstwo Tureckie leży między stopniem 38. y 55. długości. a między 35. y 49. szerokości północney.

Graniczy na Wschod z morzem Adryatyckim, Dalmacyą Wenecką y Węgrami. Na północ z temiż Węgrami y Polską. na Zachod ma morza: Czarne. Marmorskie, y Archipelag: na południe ma morze frzodziemne.

Ma

Mieysce Koronacyi Cezarza lub Krola Rzymskiego w *Frankfurcie* nad *Menem*. *Insignia* jego złożone są w *Norymberdze*.

Każdy Elektor, Xiążę, y Hrabia w kraju swoim Panem jest udzielnym; wolno jemu stanowić Prawa, aby tylko ustawom Cesarstwa nie sprzeciwiały się; Woyska chować, ligi nawet z innymi Monarchami czynić, aby tylo nie na szkodę Cesarstwa. Prawem Narodu fundamentalnym, jest *Bulla Złota*, od Karola IV. Cezarza ustanowiona

Kawalerya Krzyżacka z Prus y Inflant wypędzona, ma w Niemczech wiele swoich Kommandery: Mistrz ich na ystarszy rezyduje w *Margenthem*.

Ma wzdłuż od Carogrodu do brzegów Kroacyi Węgierskiej na mil Polskich 300, wszerz zaś od Chocimia do Przygórku Matapan w Morei na tychże mil 280.

Dzieli się Turcyja na Prowincye *Połnocne y Południowe*. Połnocne zawierają w sobie *Naprzod*:

Tartaryą nazwaną *mniejszyą*, dla różnicy od *Tartaryi* wielkiej w Azyi leżącej. Ta dzieli się na *Krym* Przywysep, gdzie *Stolica Prekop*: (p) *Nogaje* mniejszą, gdzie prócz wsiow miasta niema żadnego. *Oczakow* gdzie forteca Portowa tegoż imienia nad rzeką Bógiem *Stolica* *Tartaryi* *Oczakowskiej* między *Dnieprem* y *Dniestrem* leżącej: y *Budziaczynę* albo *Bessarabią* między *Dniestrem* a *Dunajem* leżącą, gdzie *Stolica Bender* nad *Dniestrem*, (q)

Po-

(p) *Krym* *Przywysep* nazwany od dawnych Obywatelów *Taurow Chorsenesus Taurica*; kray piaszczysty, ma wiele Owiec, M. S. *Prekop* od kanału morze czarne z *Zabachem* albo błotem *Meotyckim* łączącego, nazwane, rezydencya *Hawow*, wielkie y handlowne. Podbił ten kray *Tatarow Krymskich* około Roku 1441. *Haddi-Kieray*: a jego *Następca* poddał się *Cesarzom* *Tureckim* z obowiązkiem holdu y usługi wojenney. *Kassa* forteca *Tureckim* garnizonem osadzona.

(q) *Bender* albo *Tekin* Miasto murami y fossami

Powtore Moldawią albo Multańskie Wojewodztwo niegdyś część Węgier. Stolica *Jassy* rezydencya *Hospodara*. *Chocim* na granicy Polskiej nieco obronne nad Dniestrem. (r)

Potrzenie: Wołoszczyznę albo *Walachią* leżącą nad Dunajem. Miasta tu znaczniej-

głębokiemi otoczone. Kray tu cały byłby cale żyzny, gdyby się Tatarowie do rolnictwa przykładali: zrzodłem handlu krajowego są: bydło, konie, y niewolnicy, ktorych na pograniczu zachwytyjąc, Turkom przedają. Nogajanie naywięcey mieszczą pod namiotami, bawiąc się około stad koni y rabunkow. Han Tatarski w potrzebie wyprowadzić może woyska na 150. tysięcy.

(r) Obywatele Moldawscy pochodzą od dawnych Słowakow, ktorych y język zachowują. Wieku XV. od Turkow opanowani. Przez 150 lat Polacy do tego kraju wtrącali się, co ciężkich wojen było przyczyną. Kray ten bardzo żyzny: wino, konie, y bydło są zrzodłem handlu. Sultan Turecki co lat trzy naznacza *Hospodara*, który co rok płacić musi podatku na 150. tysięcy Talarow; procz różnych upominkow przy objęciu rządow: y oprócz podarunkow, które posyła Wezyrowi y przednieyszym Panom. *Chocim* w Roku 1769. po dwukrotnym odpędzeniu Moskwy od oblężenia, nakoniec od samych Turkow opuszczony.

ezniejszy: *Tergow sko y Buchoreft* rezydencya *Hospodarow*, ma Klasztor Mnichow Greckich y Drukarnią Grecką. (s)

Poczwarte: Bulgaryą biorącą imię od *Bulgarow*, którzy tu z *Tartaryi Moskiewskiej* przybywszy odnowili wieku VIII. zruynowane od *Cesarzow Greckich* Krolestwo. Miasta znaczniejsze: *Sophia, Nicopoli, Silistria, y Warna* sławna *batalią y śmiercią Władysława III. Polskiego y Węgierskiego* Krola. (t)

Po-

(s) *Wołoszczyzna* część dawney *Dacyi*, kray żyzny; obfitujący w owoce, wina, miód, y *wołk*. Ma *ofobliwszego szacunku woły, owce, y konie*. Rzeki z *Gór Węgierskich y Siedmiogrodzkich* z *piaskiem złotym* wypływają. *Hospodara* ustanawia *Sułtan Turecki*: ktoremu *opłaca Hospodar* podatek większy, niż *Multański*. Gdyż *opócz upominkow* wynosi na 180. tysięcy *talarów*. Miasto *Bahow* nad rzeką *Jaloną*, w pięknym położeniu, ozdobione *Stolicą Biskupią* od *Reku 1405*. *Nominuje* na to *Biskupstwo* *Krol Polski* jednego z *Xięży Dominikanow y Franciszkanow* na *przemianę*.

Część *Zachodnia Wołoszczyzny* *zawojowana* od *Cesarza*; przez *Traktat Belgradzki* R. 1739. *wrocona Turkom*.

(t) Są jeszcze w *Bulgaryi* Miasta: *Widolin* *forteca* nad *Dunajem*: *Ternowa, Chiprowacz, y Mangalia* albo *Tomis-Wara*, nad *morzem Czarnym* *pamiętne wygnaniem Owidyusza*. *Kray caley Bulgaryi* rozciąga się aż do *morza Czarnego*.

Popiąte: Romelią albo *Romanią* dawniey *Tracyą*. Tu *Stolica* caley *Turcyi* y rezydencya *Cesarzow Carogrod.* albo *Konstantynopol,* dawniey *Bizantium.* Miasto między naywiększemi y naybogatszemi w *Europie.* Inne miasta: *Adryanopol,* *Gallipoli* forteca: *Dardanell* brońiące weyścia cudzym okrętom do morza *Marmora.* *Philippoli* &c. (u)

Południowe *Tureckie Prowincye* składają się z dawney *Grecyi.* Dzielą się na sześć części.

Na-

(u) *Romania* *Kray* obszerny y żyzny. *Wiatry* od morza miewa często *zarazliwe.* *Konstantynopol:* Miasto *obszerne* y *ludne:* jako *liczące* mieszkańców na 513,000. *Mieszkania* w tym mieście po większey części *drewniane.* *Pałace* y *Meczety* wspaniałe, *Kamienice* niskie y *ulice* ciasne, ma *Port* w caley *Europie* naywygodniejszy: *Podlega* to *Miasto* trzęsieniu ziemi, *pożarom,* y *zarazie* powietrza: z przyczyny *nieobalstwa* y *nieochędostwa* *Turkow.*

Przedmieście Galata, między *Wielkiemi* *Miastami* *liczyć* się może: *gdzie* po większey części *mieszkaią* *Chrześcianie.* *Przedmieście Pera* *mieszkanie* *Posłow* *Cudzoziemskich.* *Adryanopol* *co* do *wielkości* y *bogactw* *drugie* po *Carogrodzie* *Miasto.*

Dardanelle *dwa* *Zamki:* *jeden* w *Europie,* *drugi* w *Azyi.*

Naprzód: Na *Macedonię* sławne za Greków Krolestwo, z Miastem *Tessalonika* albo *Saloniki*, naywiększym y naybogatszym w całej Grecyi. (x)

Powtore: *Albanię* leżącą na Zachod Macedonii z Miastem Stołecznym *Stutary*, gdzie rezydencya Bafzy. (y)

Potrzenie: *Epir* albo *Albanię* niższą z Miastem Stołecznym *Larta* czyli *Delwino* (z).

Po-

(x) W Macedonii, po Turecku *Comenolitari*: jest Miasto *Geniffar-Pella* sławne Narodzeniem *Alexandra Wielkiego*; a przy Zatoce *Saloniki* Góra *Athos* jedna z naywyższych w Europie, rozciągająca się na morze: osadzona znaczną liczbą Mnichów Greckich: ktorzych w Klasztorach 22. y Pustyniach 40. na 6000. rachują. Z tych Pustelnicy dla odludności wpadają częstokroć w dziwaństwa y zawrot głowy. Zyjąc wszyscy z pracy rąk swoich, odpłacają daninę *Porcie*. Mimo to wszystko, jednak tleją u nich przecie nauki: y powszechnie wychodzą z miejsca tego Mużi do rządów Dyecezyi sposobni.

(y) W *Albanii* kraju handlownym, Obywatele dobrzy żołnierze y Marynarze. *Durazzo*, *Walon* y *Dolcigno* Porty Morskie. *Kroja* y *Alissa* czyli *Lissus*, Miasta wślawione: pierwsze męstwem, drugie grobem Skandeberga.

(z) W *Epirze* czyli *Albanii dolney*: są miejsca pamiętne: *Chimera* *Aeroceraunia*: tu obywa-

Poczwarte: Tessalią z Miastem Stołecznym Janna (a).

Popiąte: Liwadyą z Miastami niegdyś sławnemi Delfy, Lepante, Atheny, Dardanelli. (b)

Po-

tele pod imieniem *Cimmeriotow* bawią się rozbójem morskim. Strumyki *Kocyt y Acheron*: Gay okolo *Chimery*: zwany *Dodona*. W tym to kraju w bliskości *Figalo* czyli *Promontorium Aflium* zwyciężeni byli od Augusta Cesarza; Antoniusz y Kleopatra.

(a) W Tessalii: Miasto Stołeczne *Cassiope* po Turcku *Janna*. *Larissa* nad *Selamprią*: Miasto wielkie: sławne Oyczyzną *Ulisseffa*. *Farsa* czyli *Pharsalia*: sławna zwycięstwem *Cezara* nad *Pompejuszem*. Tu się naydują Góry *Olymp* czyli *Lacha*, *Pind*, *Pelion* y Dolina roskolzna *Tempe*.

(b) *Liwadia* czyli *Lebadia* z M. S. tegoż imienia, od jednego do drugiego morza zajmuje całą szerokość Grecyi. W niej to niegdyś sławne były Rzeczypospolite: *Ateńska*, *Tebańska* y *Megarańska*: procz wielu pomniejszych. *Ateny* czyli *Atyna* albo *Setyna* dosyć jezzcze ludne, ale do dawney wielkości swojej niepodobne. *Delfy* czyli *Castri*: sławne były wyrokami *Appolina*. *Lepante* czyli *Naupactus* forteca portowa nad *Zatoką* tegoż imienia; weyścia do tey *Zatoki* bronią *Dardanelli* mniejsze. Wstawione to miejsce zwycięstwem *Chrześcian* nad *Turkami* w Roku 1571. O dwie mile od *Aten*, sławne miejsce *Marathon*; na którym *Milciades* zwyciężył *Perfow*. Tu się naydują: *Parnass*, *Cytheron*, *Helikon*: y sławne *Termopile*; czy-

Poszoste: Moreą od wielości liścia morowego tak nazwaną: dawniej *Peloponnesus*. Jest to Przywysp Jłtmem Koryntskix z Grecyą złączony. Miasta w nim znaczneyse: *Korynt* na skale w samey ciałninie wielka forteca. *Malwazyą*, *Napolidi-Romania*, *Mayną*. siedlisko Maynotow Góralow łotrowstwem bawiących się. (c)

Z Wysp na morzu Szrodziemnym y na Archipelagu leżących nayznaczneyse są: *Kandya* dawniej *Kreta* niegdys mocne Krolestwo: Ma Stolicę *Kandya*.

Ni-

li *Bocca-di Luppo* między Liwadyą y Tesflią. *Liwadya* za Rzymian nazywała się *Achają* zamykająca pod ow czas: *Attykę*, *Beocyą*, *Focydę*: *Dorydę*, *Etolią* &c.

(c) *Morea* kray handlowny y ludny: ma zadość wina, oliwy, y jedwabiu. *Korynt* Miasto Stołeczne przedtym Rzeczypospolitey. *Longenico* zwana przedtym *Olimpia* sławna igrzyskami. *Malwazyą* na wyspie mostem z lądem złączoney Zamkiem zastoniona: ma Winnicę wina przedniego *Matmazyi*. W bliskości Miasta dawney *Sparty*: mieszczą Mauiotowie, czyli *Magnotes*: ci mając rząd udzielny y prawa swoje, płacą daninę Turkom: dochowują wolność Grecką jako czyniący się ich Następcami. Naywięcey jednak bawią się rozbojem na morzu y na lądzie. *Moreus* czyli dawny *Peloponez* zamykał dawne kraje: *La-konią* albo *Lacedemonią*, *Argolidę*, *Ashadyą*, *Messenią* &c.

Nigrepont dawniey *Eubea*: ma Portową fortecę tegoż imienia. Innych wysp pomnieyizych jest tu około 200. (d).

§. II.

*O powietrzu, Rzekach, Religii, y
Rządzie w Cesarstwie Tureckim.*

Powietrze w Połnocnych Prowincyach Tureckich dosyć jest umiarkowane: W Południowych mocno gorące. Częstey zara-

(d) *Kandya* czyli *Kreta* z M. S. y Portem wygodnym *Kanea*. Ma wzdłuż mil Polskich około 80. wżerz naywięcey mil tychże 25. Kray żyzny: zrzodłem handlu: wino, oliwa, sol, y cukier. Odebrali tę wyspę Wenetom Turcy po długiey wojnie w Roku 1669. Wyspą *Negrepont* mostem złączona z lądem.

Między wyspami Cycladami *Naxya* czyli *Naxos* dla miłego położenia y żyżności nazwana jest *Krolową*. Obywatele acz podlegli Turkom ntrzymują się w kształcie rządu Rzeczypospolitey.

Paros obfituje w przednie marmury. *Antiparos* na przeciw *Paros* leżąca.

Mikouli czyli *Miconus*: żadnego zboża nierodzi, procz jęczmienia. Obywatele we 20. leciech łyśnieją: Przedniemi są Maytkami.

Zia-Cea sławna przedtym tak wielką ludnością,

zarazy nie tak złe powietrze, jako raczey niechędośćwo y Turkow w życiu nieumiarkowanie, jest przyczyną. (e)

Rzeki znaczniejszye są: *Dunay*, który z Węgier płynąc, tu pięcią korytami wpada do morza. *Prut*: w Moldawii. *Morawa* w Serbii.

Religia w kraju panująca *Machometan-
ska*, nauki *Omara*. Naywyższym Kapłanem jest *Musty*. Pismo w Religii Prawodawcze zowie się *Alkoran*: Mają Mnichow zwanych *Deńwiszami*. Grekow Religia Syzmatycka. Patriarcha Carogrodzki naypierwszą jey głową.

Rząd w Turczech samowładny czyli despotyczny. Tron dziedziczny w Linii *Ottomańskiej*. (f)

RO-

iż dla niesposobności wyżywienia, tym, którzy do lat 60. przychodzili, żyć więcey niepozwalano. Teraz ma jedne Miałeczeko z Portem wielkim y wygodnym. *Tenedos* wyspa na przeciw sławney przedtym *Troi*: obfituje w wino Mułzkatełę.

(e) Wszystkie Prowincye Tureckie byłyby mocno żyźne, gdyby ziemię lepiej wyrabiano. Konie Wołoskie y Tatarskie, wina Greckie, jedwab, bawełna, oliwa, cukier, owoce, y bydło są zródłem handlu. Kray powszechnie górzysty; naywyższe Góry w Grecyi.

(f) Wszyscy Obywatele są niewolnicy Cesarza: on naypierwszym ich majątku jest dziedzic-

ROZDZIAŁ V.

O

M O S K W I E.

§. I

O początku imienia, położeniu, granicach, y obszerności Cesarstwa Moskiewskiego.

Moskwa imię bierze od Moskwy Stolicy. Zowie się Cesarstwem Rossyjskim albo Ruskim, dawniej Sarmacya. Leży

cem. Najpierwszy kraju Minister, y wojsk Hetman *Wielki Wezyr*. W innych zaś Prowincjach ustanawiają się *Beglerbegowie*, y *Baszowie*. Najwyższa Rada Cesarzewska zowie się *Dywan*: y składa się z *Wezyra*, *Mustego*, *Agi*, *Janczarow*, y kilku *Baszow*.

Obywatele tego kraju trojakiemu są gatunku: *Pierwsi*: Turcy właściwi y rodowici. *Drudzy*: Renegaci; są to albo Chrześcijanie wiary swojej wypierający się, a ci są powszechnie na wszystko złe wyuzdani; albo dzieci Chrześcijańskie, które corok w Grecyi zabierają, y

Leży między stopniem 43. y 66. długości. a między 47. y 70. szerokości północney.

Ma Cesarstwo Moskiewskie: Na Południe Tartaryą Czyrkaską; Nogayską, y morze *Zabach*. Na Zachod Polkę, Szwecyą, y morze Bałtyckie. Na Połnoc *Morze Białe*, y Ocean lodowaty: Na wschod Prowincye Tatarow Azyatyckich.

Moskwa kray w Europie nayobszernieyszy: Ma wzdłuż od brzegow *Laponii* do morza *Zabach* na mil Polskich 440: wszere od brzegow Inflantskich do *Kazanu* na tychże mil 280.

§. II.

O Podziale Moskwy.

Dzieli się Moskwa na *Północną y Południową*.

Północna Moskwa albo Rosiya składa się z 19. Prowincyi: z ktorych cztery są na *Zachod*. *Inflan-*

u Tatarow zakupują, tych w Tur eckiey religii wychowawszy; wedle sposobności do różnych publicznych usług obracają. *Trzeci*: są Syzmatycy dawniey kraju Mieszkańcy, są ci w ciężkim są uciemieniu, powszechnie grubi y niewiadomi, mając sobie zabronione nauki. Ludność kraju Tureckiego wynosi na 15. milionow dusz.

Inflanty dzielące się na *Estonią* ku północy: y *Lettonią* ku południowi: z Miastami znaczniejszymi: *Ryga*, *Pernawa*, *Rewel*, y *Narwa* (g).

Ingrya: z Miastem Stołecznym *Provincyi* y całej *Rosyi*: *Petersburg*: założone rezydencją *Carow* (h).

Ple-

(g) *Inflanty* niegdyś *Krzyżaków*, potem przez połowę do *Polaków* y *Szwedów*, nakoniec całe prócz *Dyneburga*, do *Szwedów* należały. Odebrał je *Szwedom* *Piotr Alexiewicz* *Car Moskiewski*. *Kraj* to obfzerny, handlowny; y żyzny w zboże.

Ryga nad *Dzwina*: Miasto *Portowe* murami ozdobione: spław *towarów* *Ruskich*. Lądem najczęściej tu opiera się *towarów* z *Powiatów*: *Upitskiego*, *Braślawskiego*. *Wilkomierskiego*; *Wojewodztwa* *Wileńskiego*, y po części z *Xięstwa* *Zmuydzkiego*.

Narwa Miasto *obronne*; sławne *klęską* *Moskaliów*, których *Roku* *1700*. *Szwedzi* w *8,000*. zbili *100,000*. *Dunamenda* czyli *Diamant* *forteca* przy *uściu* *Dzwiny*. *Derpt* niegdyś *forteca*.

(h) *Ingrya* niegdyś do *Moskwy* należała; potem *zawojowana* od *Szwedów*, nakoniec przez *Piotra Alexiewicza* odebrana. z *Karelią* y częścią *Powiatu* *Keaholmskiego*. *Petersburg* Miasto *Portowe* od *Piotra Alexiewicza* założone nad *uściem* *rzeki* *Newy*: spław *towa-*

Pleskowszczyzna z Stolicą Pleskow (i).

Nowogrod wielki z Stolicą tegoż imienia (k).

Piec Prowincyi na Potnoc.

Laponia Rossyjska z Stolicą Kola, nad rzeką tegoż imienia (l).

F

Dwina

row całej Mołkwy, wielkie, piękne, Pałacami ozdobione, handlowne; ma Akademią y Szkołę Marynarską. *Oreska* nad *Newą y* Jeziorem *Ładoga* forteca. *Wiburg* w *Karelii*; Miasto obronne, handlowne, y Portowe. *Kronstot* Port Morski na wyspie *Kronstadt*. *Carsto-Sielo* Pałac Carow.

(i) *Pleskowszczyzna* kray żyźny od *Stefana Batorego* zawojowany, ale potym wrocony. *Pleskow* Miasto wielkie, handlowne, obronne, rezydencya *Arcy-Biskupa*.

(k) *Nowogrod Wielki* niegdyś *Rzeczpospolita*, zawojowana od *Witolda Xiążęcia Litewskiego*, Roku 1427. ale potym w Roku 1467. przez *Moskwę* odebrana za *Carą Jwana Walilewicza*. Miasto tegoż imienia wielkie nad jeziorem *Jlmen*.

(l) *Laponia Rossyjska* kray obszerny, ale nieludny; ma bardzo wiele zwierza, ryby y drzewa: ktore trzy rzeczy są zródłem handlu; Obywatele szpetni y dzicy; po więksey części żyją pod namiotami, łowami y rybitwą bawiąc się. *Zboża* niema dla mrozow wielkich y zimy długiej. Z tey to *Prowincyi* największey wychodzą przednie futra.

Kola blisko morza Miasto Portowe.

Dwina z Stolicą *Archangel*. (m)

Kargapol z Miastem tegoż imienia:

Ostyugh z Stolicą *Ostyugh*.

Wologda z Stolicą tegoż imienia (n).

Pięć na Wschod.

A *Moskwa* z Miastem tegoż imienia niegdys stołecznym całego Państwa.

Susdal z Miastem tegoż imienia.

Jarostaw z Stolicą tegoż imienia.

Włodzimierz z Stolicą tegoż imienia.

Nowograd Niski albo *mnieyszy*, albo *ługowy* z Miastem tegoż imienia. (o)

Pięć

(m) *Dwina* od rzeki tegoż imienia z dwóch rzek złożoney nazwana. Len y Pieńka tu się opiera. *Archangel* nad uściem Dzwiny wielkie y handlowne Portowe Miasto.

(n) *Kargapol* kray pusty y dziki. *Ostyugh* dość ludny, handluje futrem. *Wologda* kray błotnisty. Miasto *Wologda* wielkie, ludne, y bogate; skład towarow z Moskwy do *Archangelu* idących.

(o) *Moskwa* Miasto nad *Moskwą*, jedne z największych w całej Europie: ale po większej części drewniane, placami y ogrodami zawalone. Zaszczycone mieyscem pogrzebu y Koronacyi Carow.

Jarostaw miał swoich Xiążąt, ale przyłączony do Państwa Moskiewskiego od Jana Bazyle-

Pięć we frzodku.

Rzeszow z Miastem tegoż imienia.

Bielha z Stolicą tegoż imienia.

Twerskie Xięstwo z Stolicą *Twer*.

Rostowskie Xięstwo z Miastem *Rostow*,
y *Perestaw*.

Biele-ozero z Stolicą tegoż imienia (p).

Moskwa Południowa, albo *Rossya* mnieysza, czyli *Ukraina*, dzieli się na *Wschodnią* y *Zachodnią*.

Zachodnia ma Xięstwa: *Smoleńskie*,
Siewierskie, *Czerniechowskie*, *Kijow-*

F 2

skie

wicza. Stolica *Jarostaw* Miasto wielkie y handlowne nad *Wolgą*.

Włodzimierz Stolica Xięstwa *Włodzimierskiego*, Miasto dołyć wielkie. Kray ten co do zboża w całej *Moskwie* nayżyźniejszy.

(p) W Prowincyi *Rzeszowskiej* *Welikoluki* Forteca na pograniczu *Polskim*.

Bielha Miasto leży nad *Dzwiną* do morza *Bałtyckiego* wpadającą.

Biele-ozero forteca w całej *Moskwie* naywiększa; y miana za niedobytą; leży na frzodku samym *Białego Jeziora*. Tu jest *Skarbiec Moskiewski*.

skie, Rezan, Worotyn, y Biełgorod: z Stolicami tegoż imienia (q).

Wschodnia zamyka Ukrainę Kozaków Dońskich, y Tatarów Nagajskich: z Miastami znaczniejszymi: *Rosdor* y *Kleokoy*, leżącemi nad Donem.

Należy procz tego do Moskwy w Azji Tartarya Czerkaska, kray Derbentski, Krolestwa Astrachańskie, Bułgarskie, Kazańskie, y Syberyi. Narody: Juhora, Condora, Permia, Petzora Czere-misłow, Kalmuków, Baszkirciów, y Samojedów. O czym wiadomość obzierniejsza na swoim miejscu w opisanu Azji.

§. III.

O Rzekach, Jeziorach, Powietrzu, Religii y Rządzie w Cesarstwie Moskiewskim.

Dzeki w Moskwie znaczniejsze są: *Wolga*, dwie *Dzwiny*, *Don*, *Doniec*, *Okka*, *Wotogda*, y *Newa*.

Jezio-

(q) Xięstwa: Smoleńskie, Siewierskie, Czerniechowskie, y Kijowskie dawniey należały do Polaków. Zawojował je Car *Alexy* za Jana

Jeziora sławniejsze: *Ladoga*, *Onega*, *Biete-ozero*, *Peipus*, y innych pomniejszych wiele. Kanały pokopane ułatwiają handel *Wolgą*, aż do *Petersburga*.

Powietrze w Moskwie południowey dosyć jest umiarkowane: w Połnocney zaś nadto zimne. (r).

Religia panująca w kraju Syzmatycka. (s).

Rząd

Kazimierza Krola Polskiego. Zrzekła się onych Polska na Traktacie Grzymułtowskiem Roku 1686. *Smoleńsk* nad Dnieprem. *Kijow* także nad Dnieprem sławny pieczyrami. *Pultawa* pamiętna klęską Szwedow w Roku 1709.

(r) Zimno w Moskwie do tego stopnia przychodzi, iż kraj cały niemal przez trzy ćwierci roku sniegiem y lodem zavalony, a morze przez 8, y 9. miesięcy lodami pokryte bywa. Kraj mianowicie Ukrainy byłby najżyźniejszy, gdyby był ludny y dobrze wyrobiony. Moskwa jednak wiele towarow wysyła za granicę, jako to: zboże, psieinę, len, brusły, poaż, miód, wosk, skury, y różne przednie futra: *Rhabarbarum* &c. Handluje Moskwa z Hollendrami, Persami, y z Chińczykami: ale z ostatniemi już prawie ustaje handel.

(s) W Duchowieństwie Rossyiskim najstarszy Patriarcha: który ma pod sobą czterech Me-

Rząd w tym Cesarstwie Samowładny
czyli Despotyczny. Tron dziedziczny
na Syny y Córki (†).

RO-

tropolitow, dziesięciu Arcy-Biskupow, dwóch
Biskupow, y piędziesiąt Archi-Mandrytów. Te-
raznieysii Monarchowie dla zachęcenia innych
Narodow do przeniesienia się w ten kraj,
różnym religiom wolne w kraju swoim po-
zwolili obrządki.

- (†) Naród Moskiewski tak do niewoli swojej był
przyzwyczajony, że w niey nawet zdawał się
swoje znajdować upodobanie. Piotr III.
Federowicz nadał niektóre Szlachcie Przywi-
leje, ale te po jego śmierci skaffowano. Te-
raz przy świetle nauk przychodzi do poloru,
y znajomości z Cudzoziemskimi krajami.
Początek tego poloru winien swojemu Prawo-
dawcy Piotrowi W. Katarzyna II. wstępu-
jąc na Tron, obowiązała się w sprawach wa-
żniejszych nieubliżać Rady Stanu składające-
go się z znaczniejszey Szlachty. Powaga y
promocya Szlachty z samych zasług Żołnier-
skich wypływa. Szlachta poddanemi rządzi
jak niewolnikami. Ludność kraju około 23.
millionow ducz wynosi.

ROZDZIAŁ VI.
O
KROLES'TWIE PRUSKIM.

§. I.

O początku, granicach, obszerności, podziale, Miastach Stolecznych y znaczniejszych Krolestwa Pruskiego.

Prussy. część niegdyś Polski pod tytułem Xięstwa, nazwane Brandeburskie od Domu tam panującego (a).

Gra-

(a) Był niegdyś ten kraj częścią Scytyi Sarmackiej; opanowany od Krzyżaków wygnanych z Ziemi S. a sprowadzonych na to miejsce przez Konrada Xiążęcia Mazowieckiego dla powściągnięcia tego to dzikiego y nieznośnego dla Sąsiadów Prusów Narodu. Który że nie cierpiał rządów Krzyżackich, buntował się, y wolał podlegać Krolom Polskim. Zkąd wojna Krzyżacka urosła, aż Roku 1466. przez Pokoy Toruński zakończona. Ale podług nadanej lennym Prawem połowy Prus Krzyżakom, gdy się wzbraniłi hołd oddawać

Graniczą na Połnoc z Xięstwem Zmuydzkim y Morzem Bałtyckim; na Wschod z Xięstwem Litewskim y Podlasiem; na Południe, z Xięstwem Mazowieckim y Ziemią Dobrzyńską; na Zachod z Prusami Polskimi.

Mają wzdłuż z Połnocy na Południe mil Polskich około 60. wszerz z Zachodu na Wschod tychże mil 50.

Dzie-

Poliszczycie mianowicie Fryderyk Xiąże Sakski, y Albrycht Margrabia Brandeburski znowu przyszło do wojny. Po długich kłotniach nakoniec przez ugodę Roku 1525. od Zygmunta I. oddana była część Prus pod tytułem Xięstwa Lennego Albrychtowi y jego Następcom: z tym jednak warunkiem, iż po wygasłej linii, męskiej miała się wrocić do Królów Pol:

Fryderyk Wilhelm Xiąże Pruski za Jana Kazimierza traktatem Welawskim od holdu został uwolniony; tak, że po zgasłej linii Pruskiej, linia Anspaska, a po niej Kulmbaska ma nastąpić, ale z holdem Polakom. Po nich zaś Prusy Brandeburskie Poliszczycie dostać się mają. Naokatek Fryderyk I. za pomoc Leopoldowi Cesarzowi przeciwko Francuzom za przywilejem tegoż Cesarza w Roku 1701. zażyczył Xięstwo Pruskie tytułem Krolestwa, y sam Koronował się w Krolewcu. Sama tylko Polska niechcąc przez lat kilkadziesiąt przyznawać tego tytułu jako z uszczerbkiem Traktatu Welawskiego, nakoniec Roku 1764. w Warzawie na Seymie Convocationis przyznała.

Dziela się Prusy na trzy Cyrkuły: Samlandyą, Natangią, y Hokkerlandyą.

Samlandya składa się z własney *Samlandyi*, Sklawonii y Nardy, czyli *Nardowii*.

W Samlandyi własney *Krolewiec* albo *Koëningsberg* Stolica całego Krolestwa; wielkie y handlowne Portowe Miasto nad *Preglem*. W Sklawonii *Memel* albo *Kłaypeda* obronne y Portowe. *Tylża* handlowne nad *Niemnem*. W Nardyi *Labau* czyli *Labiawa* obronne y handlowne (b).
Cyr-

(b) *Krolewiec* po Niemiecku *Köenigsberg*, po Łacinie *Regiomontum*, założony nad *Preglem* rzeką wpadającą w *Hafę*, od Ottokara II. Kro'la Czeskiego Roku 1254. Miasto murami ozdobione, wielkie, ludne, handlowne: za-
szczycone Trybunałem naywyższym, Zamkiem *Fryderuksburg*, y Pałacem Krolewskim. Dzieli się na Miasto *Stare*, *Loebnicht*, y *Kniephof*. Inne Miasta: *Pilawa* czyli *Pilau* Miasto nie wielkie położone na połwyspie między morzem Bałtyckim y Portem *Frisch*, gdzie okręty Kupieckie stawają, cło płacą, y przesyłają towary do Krolewca o mil siedm odległego, na Statkach małych rzeką *Preglem*. *Tapiewo* nad *Preglem* ozdobione Zamkiem z kamienia ciosanego, y złożeniem Papierow publicznych. *Heława* sławne Miasto Traktatem między Polską y Fryderykiem Wilhelmem Elektorem Roku 1657. zawartym; a w Roku 1757. zwycięstwem Moskwy nad Prusakami.

Cyrkuł Natangii iklada się z włafney *Natangii*, *Bartonii*. y *Sudawii*.

W *Natangii* włafney: *Brandenburg* Portowe; *Kreytzburg*, *Dumnon* &c. W *Bartonii*: *Bartenstein*, *Rastenburg*, *Święta-Lipka* z Kościołem Katolickim. W *Sudawii*: *Johannesburg*, *Lick*, *Biała*, &c.

Cyrkuł *Hokkerlandyi* składa się z włafney *Hokkerlandyi*, czyli *Pogezanii*, *Galindyi*, y *Pomezanii*.

W *Pogezanii*: *Holland*, y *Mulhauzen*. W *Galindyi*: *Willenberg*, *Passenheim*, &c. W *Pomezanii*: *Kwidzyn*. albo *Marienwerder*, *Chrystburg*, *Dąbrowna*, albo *Gilgenburg* &c. (c)

Procz opisanych trzech Cyrkułow należą jefzcze kraje do Krola Prufkiego: *Marchia Brandeburfska* zwana dawniey *Xięftwem Zgorzelskim*, *Pomorze*, *Szląfk dolny*

(c) O mil dwie od Miasta *Dąbrowny* czyli *Gilgenburg*. Wfie nazwane *Tannenberg*, y *Grunewalda* są pamiętne od Roku 1410. odniesionym zwycięftwem *Władysława Jagiellona* nad *Ulrykiem de Jüngingen* XXIV. Mistrzem Krzyżackim. Legli pod ow czas na placu sam Mistrz Krzyżacki y przednieyfi z Rycerzow Niemieckich.

dolny, y część górnego; część Luza-
cyi, Magdeburg, Halberstad, Minden,
Julia, Kliwia, Bergia, część Geldryi
wyżley y Neuchateł: Starostwa lenne
w Półszcze, Bytowskie, y Lawembur-
skie; zastawne Starostwo Drahimskie y
Zuław y Elbląskie; w Litwie włości:
Sereja y Tawogi (d).

§. II.

(d) W Marchii czyli w Flektorstwie Brandebur-
skim Stolica Państw wszystkich Krola Pruskie-
go, y mieszkanie tegoż Krola *Berlin*. Mia-
sto piękne y obrotne nad rzeką *Sprą*; za-
szczycone Akademią, Biblioteką publiczną,
y Arsenalem.

W Pomeranii te tylo części: Powiat Bartzki, z
Miastem *Stralsund*, Cyrkuł Gutzkowski, y
Wyspa *Rugen* należą do Korony Szwedzkiej.

Ma Krol Pruski w Cyrkule Saxonii dolney Xię-
stwa: Halberstadzkie, y Magdeburzkie Seku-
laryzowane, z Miastami tegoż imienia. Mia-
sto Saskie *Halla*, sławną Akademią Lekarską
y wielkimi Doktorami, jako to: *Stahlusem*,
Hofmannem, *Junkerem* y wielo innemi. Ma
Zupy solne. *Breslau*, czyli *Pratistawia*, *Wro-
claw*, Miasto Stołeczne Xięstwa Szląskiego,
piękne, wspaniałe handlowne: sławne Tra-
ktatem między Domem Austryackim y Kro-
lem Pruskim Roku 1742. zawartym.

W Saxonii górney Hrabstwo Mansfeldzkie w Se-
kwestrze spólnym z Elektorem Saskim. Dzier-
żawy y miasta w Luzacyi. W Cyrkule West-

§. II.

O Rzekach, Jeziorach, Powietrzu, Religii, y Rządzie w Krolestwie Pruskim.

Rzeki w Prussiech znacznieſze są:
Niemen y Pregel.

Między jeziorami, ktorzych nayduje się naywięcey w Prowincyach Sudawii, Galindyi, y Pomezanii; nayznacznieyſze *Spiring* w Galindyi.

Powietrze w Prussiech bardziey zimne, niż ciepłe. Kray ludny, bogaty, y rownie żyzny jak w Polſzcze.

Reli-

ſaifkim Xięstwa: Kliwskie, Mindeńskie, y Murſkie; w Fryzyi wschodniey Hrabſtwa: Markańskie czyli *de la Marck*, Teklemburskie, Lingenskie, y Rawensberskie. W Niderlandzie część Geldryi górney z M. S. tegoż imienia. Przy Szwaycarach Xięstwa Newemburskie czyli *Neushatel*, y Walengeńskie. W Polſzcze w Wojewodztwie Pomorskim Powiat Bytowſki y Lawenburgſki. W Wojewodztwie Poznańskim na granicy Pomeranii Staroſtwo Drahimskie w Roku 1657 za Jana Kazimierza za rozne wojenne poſiłki zaſtawione Fryderykowi Wilhelmowi Elektorowi Bran-

Religia panująca Luterska (e). Rząd
całe Jednowładny (f).

RO-

deburksiemu w summie 120000. talarow. Na okupienie tego Starostwa za dozwoleciem Rzeczypospolitey na Seymie Grodzieńskim R. 1726. uczyniły składkę Wojewodztwa Poznańskie y Kaliskie; ale gdy Ministerium Saskie na inne potrzeby te pieniądze obrocilo, oddana jest Wojewodztwom w złożoney Summie *Sierakowszczyzna*.

W Litwie dwie włości. w Powiecie Grodzieńskim *Sereje*, a w Xięstwie Zmuydzkim *Taurogi*; ktore Roku 1687. Karolina, Ludowika, Radziwiłłowna Koniuszanka Litewska, Ludwikowi Margrabiemu Brandeburksiemu Mężowi swemu zapisała, należą dotąd do Krola Pruskiego.

(e) Inne różne Sekty bez żadney przeszkody w Państwie Krola Pruskiego mieszczą się. Katoolicy po wielu mieyscach wolność mają w sprawowaniu obrządkow swoich.

(f) Panuje w tym kraju Dom Brandeburksi blisko połtrzecia wieku. Obywatele licznemi w różnych rodzajach obciążeni podatkami; mają sposob opłacania się przez handel, ktory utrzymują w rzemiosłach, rękodzielach welnianych, płótnach, zbożu, lnach, konopiach, trzodach, y stadach koni &c.

ROZDZIAŁ VII.
 O
 KROLESTWIE SZWEDZKIM.

§. I.

O położeniu, granicach, obszerności; podziałe, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Krolestwa Szwedzkiego.

Szwecya leży między stopniem 34. y 50. długości, a między 56. y 70. szerokości północney.

Graniczy na Wschod z Moskwą, na Zachod y Połnoc z Norwegią; na Południe ma morze Bałtyckie z Botnicką, y Finlandzką zatoką.

Ma wzdłuż od Wschodu ku Zachodowi mil Polskich 280. wszcz od Połnocy ku Południowi mil tychże 200.

Dzieli się Krolestwo Szwedzkie na *Sweonią* czyli *Szwecyą własną*, *Gottię*, *Nortlandyą*, *Finlandyą*, *Laponiā*, y *Wysepny*.

Sweonia zamyka cztery Prowincye: *Uplandyą*, w ktorey leży *Sztokholm* czyli

li *Holmia* Miałto Stołeczne całego Krolestwa, y mieszkanie Krolow. (a) *Dalekarelią* z M. S. *Hedemora* (b). *Westmanią* z M. S. *Westeras* (c) *Sudermanią* z M. S. *Nikopinga*. (d].

Gottya ze trzech stron morzem oblana zamyka Prowincyi dziesięć: pięć na Wschod: *Ostrogothyą* czyli *Ostrogotlandya* z M. S. *Linkopinga*. *Nerycyą* z M. S. *Orebra*. *Smalandyą* z M. S. *Kalmar* (e).
Ble-

- (a) *Sztokholm* nad morzem Bałtyckim przy jeziorze *Meler*, założony Roku 1252. Miasto bogate y handlowne; ma Port, obszerny, y naybezpieerniejszy, tak dalece, iż naywiększe okręty bez zaryżowania kotwic, lub przywiązania stać mogą. *Upsal* Stolicą Arcybiskupią, Grobem Krolow; y Akademią zaszczycony. *Drottingholm* Pałac Krolewski na Wyspie *Lofon* założony od Katarzyny Jagiellonki.
- (b) W *Dalekarelii* leży Miasto w całej Szwecyi naywiększe *Fahlun* czyli *Gamala Kupferberg*: o nim to tam mowią: *Sveciam nescit, quid Fahlun nescit*.
- (c) Miasto *Westeras* pamiętne, w którym Roku 1544. Korona Szwedzka oddana była dziedzicznym prawem familii *Wazow*.
- (d) *Nikopinga* leży nad morzem Miasto Portowe, z Zamkiem y fabryką okrętow. *Strenghes* nad Jeziorem *Meler* zaszczycone Grobem Karola IX. z całą familją.
- (e) *Kalmar* Miasto Portowe sławne w Roku 1397. za Małgorzaty Krolowy ziednoczeniem Szwecyi, Danii, y Norwegii.

Blekingę z M. S. *Karlskrona.* (f) *Skanią* z M. S. *Lunden.* (g) *Pieć* na Zachod *Westrogothyą* czyli *Westrogotlandyą* z M. S. *Gottenburg.* *Wermelandyą* z M. S. *Karlstadt.* *Hallandyą* (h) *Wyspę* z M. S. *Halmstadt.* *Dalią* z M. S. *Dalensborg.* *Bahus* z M. S. *Bahus.*

Nortlandyą czyli *Szwecya* północna zamyka pięć Prowincyi: *Gestrucyą* z M. S. *Gewal.* *Helzyngią* z M. S. *Hudwigswald.* *Żemptyą* czyli *Żemptelandyą* z M. S. *Froson.* *Medelpadyą* z M. S. *Sundswald.* *Angermanią* z M. S. *Hernefand.*

Finlandyą albo *Fionią* kray obszerny dzieli się na siedm Prowincyi: na *Finlandyą* własną z M. S. *Abo* (i). *Kajanią* albo *Botnią* Wschodnią z M. S. *Kajana* (k).
Ny-

- (f) *Karlskrona* Miasto Portowe zastrzycone Radą Admiralską przeniesioną tu z Sztokolmu w Roku 1680.
- (g) *Lunden* Akademią y Biblioteką ozdobione. Tu w bliskości jest sławna Wyspa *Huenna* czyli *Ween*, na ktorey w Roku 1580. *Tycho Brahe* zbudował Strażnicę Gwiazdarską nazwaną *Uranienbrg*; lecz ją potym gdy *Tycho* Roku 1601. umarł w *Pradze*, obrocono na stajnie.
- (h) Wyspa *Hallandyą* rozległa wzdłuż na mil 40.
- (i) W *Sweonii* czyli w *Finlandyi* własney Miasto *Abo* sławne Akademią, y Pokojem między Moskwą y Szwecyą zawartym Roku 1743.
- (k) W *Kajanie* zburzony Zamek przez Moskowlow Roku 1716.

Nulandyą z M. S. *Helsingfors*. *Tawastryą* albo *Tawastrylandyą* (l) z M. S. *Tawastus*, czyli *Kronenberg*. *Sawoiaksią* z M. S. *Nyslot*. *Karelią* (m) y *Kexholmia* (n). Te dwie ostatnie należą do Moskwy.

Laponia Szwedzka (o) dzieląca się na *Laponią* y *Botnią* Zachodnią, zamyka pięć Prowincyi: *Uma*, *Pita*, *Lula*, *Torneo*, *Kimi*. Miasto *Tornea*, między innymi naysznaczniejszy (p).

G

Wy-

- (l) W *Tawastry* Jezioro *Pejenda* na mil 36. długie.
- (m) *Karelia* za rzeką *Kimena* łączącą, Miast znacznych niema. *Karelia* *Wschodnia* R. 1721 a Roku 1743. *Karelia* *Zachodnia* y *Połnocna* zwana *Kymmenegard* od rzeki *Kymeny* dostały się Moskwie: z Miastami *Fryderksham*, *Wiburg*, *Wilmanstrand*, *Petrowka* &c.
- (n) *Kexholmia* Południowa nad *Ladogą* z M. S. *Kexholm*: *Północna* z M. S. *Leza*; obydwie przy Moskwie.
- (o) *Laponia* Szwedzka kray zimny śniegiem y lodami zavalony: tak dalece, iż dla zimnego powietrza żadne drzewa owocowe rodzić nie mogą. Zwierza drapieżnego ma wielkie mnożstwo. Obywatele mieszkają w chatupach drewnianych skurami krytych, które z jednego miejsca na drugie przenosić mogą.
- (p) Wszystkie te Prowincye y Miasta leżą nad rzekami tegoż imienia. *Tornea* handel znaczny prowadzi z Moskwą y *Lapończykami*.

Wyspy trzy są znacznieysze: *Aland* na morzu Bałtyckim między Sweonią y Finlandyą: ma Zamek wspaniały *Kastelkom*. *Gotland* przy Ostrogotlandyi z M. S. *Wisby*. *Oeland* Wyspa długa a wąska, oddzielona od lądu przesmykiem Kalmar-skim, żyzna w gruntach. Miasto Stołeczne *Borholm*.

Ma jetzcze Król Szwedzki Dzierżawy w Państwie Niemieckim, jako to: w Xięstwie *Meklenburskim* Miasto Portowe *Wisnar*. Część Pomeranii zamykającą Powiaty: Bartzki, y Gutzkowłki z M. S. mocnym y Portowym *Stralsund*. Inne Miasta: Grypfwalda, Gutzkow, Barth, Damgarten, Wolgast &c. Wyspę *Rugen* nad brzegiem Pomeranii z Miastem Stołecznym *Bergen* (q).

§. II.

(q) Odpadły kraje od Szwecyi, jako to: Xięstwa Bremenskie w Saxonii niższej, Ferdeńskie w Cyrkule Westfalskim, Bipontyńskie w Renie wyższym, Insłantskie, y Pomerania bliższa oprócz dwuch wyżej wzmiankowanych Powiatow.

§. II.

O Rzekach, Jeziorach, Górach. Powietrzu, Religii, y Rządzie Królestwa Szwedzkiego.

Rzeki znaczniejszy w Szwecyi: *Torneo, Kimi, Lulea, Pitea, Uhma.*

Jeziora: *Weter*, (r) *Wener*, *Meler*, y innych bardzo wiele mianowicie w Finlandyi.

Między wielo w tym kraju Górami są najwyższe: *Felices* czyli *Darefield* dzielące Szwecyą od Norwegii.

Powietrze w Szwecyi bardzo zimne, a odmiany jego gwałtowne. (s)

G 2

Reli-

(r) Między jeziorami nabygłębze *Weter*; na niektórych mieyscach zawiera głębokości na trzyśta sążni: przewyższając w tym morze Bałtyckie, które naywięcey na 50. sążni jest głębokie; Mieszkańcy nad tym jeziorem wczesnie brać mogą miarę, następującey nazajutrz burzy dla niejakowego łoskotu, który się w nim wielki y straszny słyszeć daje.

(s) W Szwecyi odmiana powietrza tak jest gwałtowna, że dwie tylo uważać można części roku, zimę y lato. Ziemia wcale nieurodzay

Religia w kraju panująca Luterska: Głową jey Arcy-Biskup Upsalski, mający siedmiu pod swoją zwierzchnością Biskupow.

Rząd w Szwecyi od Roku 1772. Jednowładny (t).

RO-

na, kray górzysty zwlaszcza w pońnocney stronie, y nieludny. Bydła ma dosyć, ale te dla mrozow bardzo szczupłe. Zwierza dzikiego wszędzie zadość. Zródło handlu Szwedzkiego: miedź przednia, żelazo, futra, y drzewa do okrętow. Jest zaś Szwecya w niedostatku zboża wszelkiego, soli, wina, y wiele innych towarow. Kray cały Jeziorami, błotami, y lasami ośypany.

- (t) Rząd w Szwecyi zdawna był wolny: Tron Elekcyjny: chociaż nigdy krwi Krolewskiej nieodzrucano. Gustaw I. z Domu *Wasow*, Szwecyą od Danii oderwał, Religią Luterską wprowadził, y wolność Narodową zagubił. Od niego aż do Karola XII. Rząd był Jednowładny. Po śmierci jego, Siostra Ulryka poymując za Męża Karola Fryderyka z Domu Holztyńskiego wolność dawną Szwedom przywrocila. Wolność ta gwarantowana była przez Moskwę. Do Roku 1772 Krol Szwedzki nic w kraju swoim niemogl. Od jego tylo Seymy się naznaczały; y za jego podpisem Ustawy Seymowe moc swoją mieć zaczynały, woysko, skarb, Urzędy, Sądy, y wżyskie sprawy tak Domowe, jako y zewnętrzne nay-

ROZDZIAŁ VIII.

O

KROLESTWIE DUNSKIM.

§. I.

O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności, podziale, Miastach Stołecznych y znaczniejszych Krolestwa Dunskiego.

Dania imie bierze od *Dana* czyli *Danusa* Wnuka *Noego*, który tu osiadł.

Złożone jest to Państwo z dwóch Krolestw: *Danii y Norwegii*.

Krolestwo samey *Danii* leży między stopniem 30. y 36. długości, a między 55. y 58. szerokości północney.

Gra-

wyższą władzą należały do *Seymu*: który się składał z *Stanow*: *Duchownego*, *Szlacheckiego*, *Mieyskiego*, y *Wieyskiego*. *Szlachta* o bierali *Marzałka*, *Mieszczanie* y *Chłopi* *Oratorow*. *Rada Sekretna* miała w *Ręku* swoim *Naywyższy Sąd* y *wzieranie* w *kroki* *Obywatelow*. *Tron* *dziedziczny* dotąd w *Domu* *Holenderskim* linii *Gottorp-Kuttin*.

Graniczy tylo na Południe z Niemcami; z innych stron morzem Niemieckim y Bałtyckim oblane.

Kray nie obszerny: ma wzdłuż od *Kopenhagi* do *Rypen* mil Polskich około 30; wszierz od Rzeki *Euder*, do Kapu Jutlandyi *Schangen* tychże mil blisko 50.

Dzieli się *Dania* na Przywyssep *Jutlandyi*, y Wyspy.

Jutlandya Połnocna (przedtym *Chersonesus Cimbrica*) ma cztery Biskupstwa: *Alburg*, *Wiburg*, *Arrhus*, y *Rypen* z Stolicami tegoż imienia.

Jutlandya Południowa zamyka Xięstwo Sleswickie z M. S. *Sleswick*: y Wyspę do tego Xięstwa należącą *Alsen*, z innymi na Zachod leżącemi.

Wyspy Duńskie leżą na Wschod *Jutlandyi*. Dwie są z nich większe:

Fionia albo *Funen* z M. S. *Odenzie*.

Zelandya. obszerna y ludna, między Ciasninami *Sund* y *Belt* leżąca. *Kopenhaga* (*Hafnia*) Stolica całego Krolestwa. y mieszkanie Krolow. Miasto wielkie, piękne, y obronne; ma Akademię y Port między najlepszemi w Europie (a).

§. II.

(a) *Kopenhaga* leży na dwóch Wyspach, *Zelandyi* y *Amaku* mostem złączonych. Pałace Kro-

§. II.

O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności, podziale. y Miastach znaczniejszych Królestwa Norwegii.

Norwegia bierze imię od swojego na Północ położenia. Kray w Europie najzimniejszy, mianowicie Połnocna strona.

Leży między stopniem 28. y 40. długości, a między 58 y 71. szerokości Połnocney.

Kray Norwegii morzem oblany; Na Wschod y Południe graniczy z Szwecyą y Iaponią Moskiewską.

Ma wzdłuż na 400. wszierz na 70. mil Polskich.

Dzieli

lewskie: *Chrystyanburg* wystawiony w Roku 1740. od Krystjana VI. Krola. *Rosenbourg* ma ogród publiczny: Inne wspaniałe Domy y gmachy jako to: Biblioteka Królewska, *Zbrojownia*, Szkoła Żołnierska, Giełda Kupiecka, y składy Kupieckie Indyi Wschodniej y Zachodniej są dosyć osobliwą tego Miasta ozdobą. Przedmieście *Fryderyschaven* na Wyspie *Amak* mocno obrotne. *Croneburg* Zaniek Ciąsniny *Sund* broniący. Pomniejszych Wyspy: *Loland*, *Langeland*, *Mona* y wiele innych.

Dzieli się Norwegia na Południową y Połnocną.

W Południowey dwie są Gubernie, czyli *Wielkorządztwa*: *Bergen* z Miastem tegoż imienia Stołecznym całego Krolestwa. (b) *Aggerhus* z M. S. *Chrystywnia* (inaczej przedtym zwane *Obslo* albo *Anslo*) zaszczyconym rezydencyą Vice-Krola, y mieyscem Rady naywyższej (c).

W Połnocney dwie takż Gubernie: *Drontheim* z M. S. tegoż imienia. *Wardhus* inaczej *Norland* albo *Laponia Duńska*, z M. S. *Wardhus*. (d).

Oprocz czterech Gubernii należy jeszcze do Norwegii jako pod rządem będąca Krola Duńskiego Wyspa *Islandya* pod samym Polarnym Cyrkułem położona: z M. S. *Skalhott*. (e)

W Cyr-

-
- (b) *Bergen* w całej Norwegii naybogatsze y nayhandlowniejszy Portow^o Miasto.
- (c) W Wielkorządztwie *Aggerhus* Miasto *Fryderycks-Halla* sławne śmiercią Karola XII. Krola Szwedzkiego w Roku 1718.
- (d) *Drontheim* sławne niegdyś mieszkaniem Krolow Norwegii, teraz małej wagi Miasto. *Laponia Norwęgiska* czyli *Duńska* kraj górzysty, nieurodzayny y nieludny. Żyją Obywatele samym prawie mlekiem, serem, rybą, y zwierzyną: a majątek ich zalega na rafinetach.
- (e) *Islandya* Wyspa ma wzdłuż od Wschodu do Zachodu mil około 70. wszerz na 40. Kraj z

W Cyrkule Saxonii dolney Xięstwo Holzfztyńskie należy całe do Krola Duńskiego (f).

Ma Krol Duński w Azyi fortecę *Tranquebar*: w Indyi na brzegach *Koromandelu*, W Asyryce w Gwinei Zamki: *Fryde-*

położenia zimny, górzysty, nic więcey, jak tylo brzozy y jałowiec rodzący. Obywatele wzrostu małego, próżniacy, a jako bez wychowania y nauki całe głupi. Całą ich żywnością; bydło, zwierzyna, ryby, a mianowicie Wieloryby. Mieszkanie Wielkorządcy w Zamku *Ballenstadt*. Inne na Oceanie północne Wyspy należące do Korowy Duńskiej nazywają się *Ferro-Gleffariae*: z ktorých wszystkich 25. jest tylko 17. osiadłych. jako to: *Stroma, Sudera, Borda &c.* W *Gronlandyi* ledwo znajomey, Miast żadnych niemającey, do niektórych tylo Portow uczęszczają Duńczykowie, Anglicy, Hollendrowie &c. Ma zadość bydła, koni, wilkow, lisow, niedzwiedzi białych, zajęcy, kun, bobrow &c. Zyją *Gronlandzcykowie* bez wiary, prawa, y rządu; karmią się mięsem, y nadgniłemi lurowemi rybami; zkąd dla smrodu nieznośni są Cudzoziemcom. Piją tłustość Wielorybią, a wina cierpieć niemogą.

(f) W Roku 1773. uczyniono zamianę części Xięstwa Holzfztyńskiego należącey do Nastęcy Tronu Rosyjskiego, na Hrabstwo *Oldenburg* leżące w Westfalii. Y tak odtąd całe to Xięstwo przy Duńczykach.

derychsburg y Chrystyańsburg, W Ameryce między Wylpami Karaybańskimi: S. Tomasz a y S. Krzyża. (g)

§. III.

O Rzekach, Górach, Powietrzu, Religii, y Rządzie Krolestw Danii y Norwegii.

Rzeki znaczniejszye w Danii: *Slye y Eyder.*

W Norwegii jedna między wielo innymi nayznaczniejszya *Gluma* w Gubernii *Aggerhus.*

Góry znaczniejszye w Danii: *Stewen-Klint*; w Zelandyi nad morzem. *Schagen* łąd górzysty ciągnący się klinem ku Połnocy w Jutlandyi Połnocney. W Norwegii gorami y skałami okrytey te są sławniejsze: dzielące Nowegią od Szwecyi: *Felices*, albo *Dofrin* czyli *Darafied*: *Hekla* w *Islandyi* płomienie wyrzucająca.

Reli-

(g) Miasto *Trankwebar* ludne y handlowne, założone od Duńczyków Roku 1630. Wolne tam mają obrządkow religii sprawowanie, oprócz Turkow y Indyanow, Katolicy y wszyscy Chrześcianie. Drukarnia w tym Mieście pierwsza y jedna w Indyach, założona od Duńczyków: Wyspę *S. Krzyża* długą y szeroką na mil około 10. kupili Duńczykowie u Francuzow Roku 1735.

Powietrze w całej Danii jest dosyć zimne, ale w Norwegii: zwłaszcza w stronie Południowej na całą prawie Europę najzimniejszy. (h)

Religia panująca w Danii *Luterska* pod rządem sześciu Biskupów. Taż sama w *Norwegii*; wyjąwszy stronę Południową, gdzie jako w grubym y dzikim Narodzie mniej zrozumiana y wiadoma być może.

Rząd w Danii *Jednowładny*. Król Duński Norwacją przez Vice-Króla, innemi zaś Prowincjami przez swoich rządzi Gubernatorów. (i)

RO-

(h) Cała Dania ma zboża mało, ale bardzo dobre pastwiska. Konie Duńskie sławne w Europie, bydło, ryby, futra, rękodzieła y rolnictwo, a najwięcej drzewo do budowania domów y okrętów zdatne, handlu całego kraju są źródłem. Minery srebrne, miedziane. y żelazne najdują się w Górach Norweskich. Powszecchny prawie w Duńczykach skorbut, pochodzi bardziej z mięsa solonego, niż z powietrza, które lubo jest zimne, dosyć jednak zdrowe.

(i) Państwo Duńskie było dawniej wolne y Elekcyjne. Roku 1660. same Stany oddały zupełną władzę Fryderykowi III. Królowi. Odtąd y teraz Rząd tu jest zupełnie *Jednowładny*. Tron dziedziczny przyznany Hrabiom *Oldenburskim* Domu Xiążąt *Hollztyńskich* w Następach płci obojey.

ROZDZIAŁ IX.

O

W Ę G R Z E C H.

§. I

O położeniu, granicach, obszerności, y podziale Królestwa Węgierskiego.

Węgry leżą między 38. y 49. stopniem długości, a między 42. y 50. fzerokości północney.

Graniczą na północ z Polską y Śląskiem; na Zachod z Morawią y dobrami Austryackimi; na Południe mają morze Adryatyckie y Turcyą; na Zachod Prowincye Tureckie.

Mają Węgry wzdłuż od Wschodu ku Zachodowi na mil Polskich 200; wszcz od Północy ku Południowi na tychże mil 120.

Dziela się na *Węgry własne*, *Ziemię Siedmiogrodzką* albo *Transylwanią*, *Sklawonią*, *Kroacyą*, *Dalmacyą*, *Serwią*, y *Bosnią*.

Wę-

Węgry wtaśne dzielą się na *wyższe* od Połnocy, y *nizsze* od Południa *Dunaju*, zawierają w sobie Hrabstw 54 (a) *Wyższych* *Stolica Presburg* mieysce zjazdów krajowych, y koronacyi Krolow; Miasto piękne y obronne nad Dunajem. Inne znaczniejsze: *Neuhauzel*, *Agria* albo *Erda*, *Eperies*, *Pest*: &c. (b). W *nizszych* *Buda-Offen* czyli *Budzyn*: *Stolica* dawniey całego Krolestwa, y Krolow rezydencya; Miasto wielkie y obronne między Dunajem

(a) Oprócz Hrabstw są tujeszcze *Kumanie* 2. y *Bannat Temeswarcki*: *Kray* ten cały, to jest *Węgry Górne y dolne* co do rządu politycznego dzielą się na 4. *Cyrkuły*: *Przed-Dunajski* rozciągający się od *Dunaju* do *Góry Karpatu*; ma Hrabstw 15. jako to *Presburskie* *Nitrańskie* &c. *Kumania* jedną mnieyszą. Należy do tego *Cyrkułu* *Wyspa Schutt* przy zbiegu *Dunaju*, *Wagi*, y *Raby*, rozległa na mil 20. *Miasta* na niey trzy: *Szerdabely*, *Samaria*, y *Waika*. *Zadunajski* zawiera Hrabstw 13. *Przed-Tyſzański* przed rzeką *Tyſzą* (*Tibiscus*) ma Hrabstw 11. y *Kumania* wielką. *Za-Tyſzański* rozciągający się od *Karpatu* do *Dunaju* między *Tyſzą* y *Górami Siedmiogrodzkimi* leżący, składa się z Hrabstw 15. y *Banatu Temeswarckiego* z *M. S. Temeswar*.

(b) *Presburg* (po Łac: *Pofonium*, po Węg: *Pofany*) *M. S. Krolestwa*, *Zamkiem* zaſtonione. *Tyrnawa* sławna *Akademią*. *Pandur* *Miasto* dało nazwiłko *Pandurum* w *Miastach* wyznaczonych po *górach* y *łafach* przyległych mieszczącymi.

jem y Drawą rzekami; lunc znacznicy-
sze *Sopron* albo *Edenburg* forteca: *Ca-
nischa*, *Weissenburg* &c. (c)

Transylvania albo Ziemia *Siedmiogrodz-
ka* imię bierze od siedmiu fortec przez
Węgrow zbudowanych. Dzieli się na
cztery osady: *Sykulow* albo *Hunnow*,
ktorzy za *Attyli* tu osiedli. *Węgrow* al-
bo *Ugrow*, ktorzy wieku osmego z Tar-
taryi przybyli. *Sasow* y *Niemcow*,
ktorzych tu osadził Karol Wielki Cesarz,
y *Wolochow*. Stolica całej *Transylwa-
nii* y rezydencya Gubernatora *Herman-
stad* (pó Węg: *Szebeny*). Inne znacznicy-
tze: *Neumark*, *Cronstad*, *Clausenburg*,
Bystrzyca &c. (d).

Skła-

(c) *Edenburg* (*Sopronium*) Miasto obronne y
ziadem Stanow niższych Węgrow zaszczyco-
ne. *Mohacz* od Roku 1525. klęską Węgrow,
y śmiercią *Ludwika II.* a *S. Gottard* od Ro-
ku 1664. klęską *Turecką* pamiętne.

(d) *Kray Transylvanii* czyli Ziemi *Siedmiogrodz-
kiej* Roku 1002. zawojowany był od *S. Stefana*
Krola Węgierskiego. Miał potym swoich *Xią-
żat* pod holdem *Porty Ottomańskiej*. Pierw-
szym *Xiążęciem* był *Jan Zapolski*: Ostatni *Mi-
chał Abaffi* poddał się *Rudolfowi Cesarzowi*,
po ktorego śmierci *kray* do *Węgier* przyłą-
czony mimo ciężkie bunty *Narodu*.

Sklawonia albo *Sławacya* leży między rzekami *Sawą*, *Drawą*, y *Dunajem*. Stolica kraju *Poszga*, *Iwarasdyn*, *Essek*, y *Peterwaradyn* wielkie Miasta y sławne fortece. (e)

Serwia, kraj z siebie żyzny, ale nie-
ludny y zapuszczony, należy do Turkow.
Stolicz *Belgrad* Baszy rezydencya: Inne
Miasta *Nissa*, *Widdyn*, *Orsowa* &c. (f).

Bosnia

(e) *Sklawonia* czyli *Słowacya* nazwana od Sarmatow Słowakow, miało przedtym swoich Krolow, ktorzy całemi Węgrami rządziłi. Węgrowie razeni wszystko opanowali. Dzielili się *Sklawonia* na *Górną* graniczącą z *Styrrią*; a ta się nazywa *Rascua* od Mielzkańcow Racyanow. Y *Dolną* rozciągającą się do Dunaju; ma Mielzkańcow: *Serbow*, *Węgrow*, *Kroatow*, *Włochow*, y *Niemcow*. W górney M. S. *Warasdyn* nad *Drawą*; w Dolney *Peterwaradyn* nad *Dunajem*.

W *Sklawonii dolney* leży *Szreim* albo *Sirmich*, (po Łac: *Sirmium*) sławne Celarzow *Probusa*, *Aureliana*, *Konstantego II*, *Gracyana*, a w Roku 180. śmiercią *Marka Aureliusza Kartowicz* Miasteczko zaszczycone pokojem zawartym między Chrześcianami y Turkami Roku 1699.

(f) Kraj *Serwii* przedtym Krolestwo Słowackie przeszło w moc Turecką Roku 1463. *Belgrad* położony nad zbiegiem *Dunaju* y *Sawy* niegdys przedmurze Chrześcian dostał się Turkom Roku 1739. *Passarowicze* pamiętne Miasto dla Pokoju między Cesarzem y Portą w Roku 1718. zawartego.

Bosnia od rzeki *Bosny* bierze imię: kraj żyźny, ale opuszczony, należy do Turkow. Stolica *Banialuka* Bafzy rezydencya. (g)

Kroacya przedtym swoich miała Krolow. Stolica *Carlstad*; Turcy tu połowę trzymają z miastem obronnym *Wihitz*, albo *Bichacz*.

Dalmacya przedtym Krolestwo, dzieli się na *Węgierska*, *Turecką*, *Wenecką*, y *Raguzanńską*.

W Węgierskiej jest Miasto *Zeng* (h). W Tureckiej *Hertzegowina*, Bafzy rezydencya. Wenetowie trzymają same brzegi z Wyspami y fortecami: *Zara*, *Budoa*, y *Sebeniko*. *Raguzanńka* Rzeczpospolita pod hołdem Turkow swojemi lię rządzi prawami. Rząd jey podobny Weneckiemu. Stolica *Raguzza* Portowe Miasto (i). §. II.

- (g) *Bosnia* przedtym Krolestwo, założone Roku 1366. od Stefana *Miryes*. Opanował je Roku 1463. Machomet II. pamiętny z okrucieństwa, gdy Krola Stefana V. żywego ze skóry odrzec kazał.
- (h) Miasto *Zeno* sławne mieszkaniem *Utkokow* dzikiego ludu, idącego z Grekow y Węgrow przed Turkami niegdys tu kryjących się.
- (i) Ma procz tego Rzeczpospolita *Raguzanńka* kraj około na kilka mil rozległy, y kilka poblížszych małych Wysepok. Podatek, który oplaca Turkom, wynosi na 20. tysięcy czerwonych złotych.

§. II.

*O Powietrzu, Rzekach, Górach, Religii,
y Rządzie w Królestwie Węgierskim.*

Powietrze w Węgrzech jest dosyć ciepłe, ale nie bardzo zdrowe: kray cały mocno żyzny. (k)

Rzeki znaczneyfze są: *Dunay*, który tu tak jest szeroki, że okręty małe z armatami nosi. *Saw, Draw, Teysf &c.* [1]

Węgry kray górzysty. Między wielo górami naywyższe *Krapackie* na granicy Polskiej (m)

H

Re:

(k) Obfitują Węgry w zboże, owoce, wina, y bydło. Mają dosyć złota, srebra, miedzi, y żelaza. Sol w *Siget* na granicach Polskich dostarcza całemu krajowi. Zboże rozmaite, wino, bydło, konie, y owoce handlu krajowego rzodłem są niewyczerpanym.

(l) W Rzekach Węgierskich płyną drobne miedziane cząstki tak gęsto y obficie, że żelazo wrzucone prawie w miedź się obraca. Procz Rzek inne wody są złe y niezdrowe.

(m) Góry Węgierskie oprócz Szyb złotych, srebrnych, Miedzianych &c. obfitują w sol, marmury, Alabastry, *Magnes*, merkuryusz, Cynobry, siarkę &c.

Religia panująca Katolicka. W Ziemi Siedmiogrodzkiej jest wielu Lutrow, Kalwinow, Socynianow, Anabaptystow, y Cyganow. Y w innych Prowincyach dawniey różne znaydowały się sekty, ale wypędził je z nich Leopold Cesarz. Prymasem kraju jest Arcybiskup *Strygoński*.

Rząd w Węgrzech Jednowładny; Tron dziedziczny w Domu Austryackim. (n)

RO-

- (n) Rząd w Węgrzech od samych początkow był wolny: chociaż Tron zawsze dziedziczny. Wolność kraju zalegała na Przywilejach nadanych przez S. Stefana Krola. Stany składały się z Duchowieństwa, Panow, Szlachty, y Mieszczan. Po różnych domowych wojnach Leopold Cesarz zniósł wszystkie Narodu Przywileje, y Rząd Jednowładny wprowadził, po zniesieniu Urzędu Wojewody niby Vice-Krola, którego dawniey Narod obierał, y w ktorego ręku Sądy y siły krajowe zostawały. Cesarz teraz rządzi krajem przez Wielko-Rządcę od siebie ustanowionego. Całe to Krolestwo od Roku 1687. stało się dziedzicznym Domowi Austryackiemu. Same bowiem Stany Węgierskie zgromadzone na Sejm w *Presburgu* na zawsze Domowi temu poddały się.

ROZDZIAŁ X.

O

CZECHACH.

§. I.

O początku imienia, położeniu, obszerności, y granicach Królestwa Czeskiego.

Czechy imie swoje biorą od *Czecha*; który wieku VI. z Bracią swojemi *Lechem y Russiem* wygnany z Sklawonii albo Słowacyi tu osiadł. W innych językach zowie się *Bohemia* od *Bojennow* ludu z Gallii Cisalpińskiej od Rzymian wygnanego.

Leżą Czechy między stopniem 32. y 38. długości, a między 48. y 53. szerokości północney.

Mają wzdłuż na mil Polskich 95. wszerz zaś od Wschodu ku Zachodowi na tychże mil 75.

Graniczą na Wschod z Polską y Węgrami; na Południe z Austryją; na Zachod z Bawaryą, Frankonią, y Saxonią; na Północ z Brandenburgią.

H 2

§. II.

§. II.

O Podziale Krolestwa Czeskiego, Miastach w nim znaczniejszych Rzekach, Górach, Powietrzu, Religii, y Rządzie.

Dzieli się Krolestwo Czeskie na Czechy własne, Śląsk, Morawię, y Łuczycę.

Czechy własne kraj nieco zimny, ale żyzny w zboża. Ma Stolicę Pragę (a) nad rzeką Modławą, niegdyś Krolow rezydencyą; Miasto bardzo wielkie. Inne znaczniejsze: Egra, Koenigsgratz, y Leitmeritz. Tóplitz y Katsbad mają wody, mineralne. Glatz forteca z Powiatem czyli Hrabstwem tegoż imienia, należy do Krola Pruskiego.

Szląsk (b) dzieli się na wyższy y niższy. Oba oprócz czterech Xięstw na Południe dosta-

(a) Praga dzieli się na trzy Miasta: na Pragę Starą, Nową, y Małą. Zaszczyczona Arcybiskupstwem, Akademią, y wspaniałym mostem. Wiszerod Zamek zbudowany na skale: jest znaczną obroną Pragi.

(b) Xięstwo Śląskie ustąpione Koronie Czeskiej od Kazimierza W. Krola Polskiego. Śląsk

doślały się Krolowi Pruskiemu. Stolica kraju wielkie y obronne Miasło nad rzeką *Odrą Wrocław*, albo *Breslau* (*Vratislavia*).

Morawia Margrabstwo kray żyźny ma fortecę nayznacznieyszą *Otomuniec*, albo *Olmütz* (c).

Luzacyi Margrabstwo leży na Połnoc Czech: kray żyźny. Część jego z Miasłem *Bautzen* należy do Elektorstwa Saskiego, reszta z fortecą *Cottbus* do Krola Pruskiego, (d).

Góry

dolny zamyka Xięstw 12. biorących imie od Miasł swoich Stołecznych, jako to: *Wrocław*, *Lignica*, *Jawor*, *Swidnica*, &c. ktore wszystkie ustąpione są Krolowi Pruskiemu Traktatem Wrocławskim Roku 1742. Szląsk Górny Pruski ma Xięstwa: *Opolskie y Raciborskie* z Miasłami Stołecznymi tegoż imienia, leżącemi nad *Odrą*. Szląsk Austryacki czyli Rakuski zamyka Xięstwa: *Oppawskie* z M. S. *Opawa* czyli *Troppau*; *Karnowskie* z M. S. *Karnow* czyli *Jaegerndorf*; *Cieszynskie* z M. S. tegoż imienia należące do Albrychta Krolewica Pol: Xiążęcia Saskiego. *Bielskie* z M. S. *Bielsk*, nad granicą Polską; dziedziczne Domu Xiążąt Sulkowski.

(c) *Morawia* od Rzeki *Morawy* bierze imie. *Otomuniec* zaszczycony Biskupstem y Akademią: Miasło piękne y ludne.

(d) *Luzacya* od Domu Austryackiego ustąpiona Saskiemu Roku 1635. W *Luzacyi Górney*

Rzeki znaczniejsze są: *Elba*, *Molda-wa*, *Morawa*, y *Odra*. *Wista* takż w Szląsku bierze swoy początek.

Góry *Bohmerwald* na Południe granic Bawarskich leżące mają Kruszcze złote, srebrne, miedziane, ołowiane, y diamenty. Na górach *Risenberg* ku granicy Szląskiej różne są zioła apteczne.

Powietrze zimne y nie cale zdrowe.

Religia w Czechach y Morawii Katolicka; w Szląsku zaś y Luzacyi po więkzhey części Luterska.

Krolestwo Czeskie z wolnego przystym, jest teraz dziedziczne Domu Austriackiego. (e)

ROZDZIAŁ

Miasta, *Bautzen* Stołeczne Margrabstwa; *Zittau*, *Görlitz* &c. W *Dolney Luben*, *Luckau*, *Spremberg*, *Guhlen* &c. Miasta zaś *Cottbus*, *Storckau*, *Peitze* &c. są Pruskie.

(e) Czeskie Krolestwo jako w Osobie Xiążęcia Olbrachta weszło w Dom Austriacki, tak po nim z tegoż Domu wyniosło się. Lecz Ferdynand I. Cesarz mający za sobą Annę Siostrę Ludwika zabitego pod *Mohaczem*, przywrócił Domowi swojemu to Krolestwo: usmierzył Przeciwników mianowicie Kacerzow Husytów obierających za Krola Fryderyka Wojewodę Reńskiego zbiwszy ich pod Pragą Roku 1620. z niemalą y samego Fryderyka kęską. A dziedzictwo tego Państwa ubezpieczył w Domu Austriackim przez Traktat Westfalski.

ROZDZIAŁ XI.

O

PORTUGALII.

§. I.

O początku imienia, położeniu, granicach, y obszerności Portugalii.

Portugalskie Krolestwo zwane było u dawnych *Luzytania*, podobno od Krola Luzusa, który tu przed narodzeniem Chrystusa panował. To zaś imie *Portugallia* bierze swoy początek od Miasta *Porto*, zwanego przedtym *Portukale*, czyli *Portus Gallorum* dla Gallow tu handlujących.

Położona Portugallia między stopniem 9. y 13. długości, a między 37. y 42. szerokości północney.

Granice Portugallii: *Naprzod*: z strony Zachodniej y Południowey oblana jest Oceanem: *Powtore* z północney, ma Gallicyą. *Nakoniec*: z wschodniej: ma Legią, Extramadurę, y Andaluzyą. *Provincye* Hiszpańskie.

Ob-

Obszerność Portugallii wzdłuż wynosi na mil Polskich 110. wszcz na tychże mil więcej 60.

§. II.

O podziale Portugallii na części czyli Prowincye; o stołecznych y innych znaczniejszych Miastach.

Dzieli się Portugallia na 6. Prowincyi: Na trzy północne: *Entre-Minho & Duoro*, czyli *Antradurę, Tralos-Montes*, y *Beirę*. Na trzy południowe: *Extramadurę, Alentejo*, y Krolestwo *Algarwii*.

W Prowincyi *Antradurze*; *M. S. Braga*, Arcy-Biskupią stolicą ozdobione. Inne znaczniejsze: *Gwimanara, Walencya, Porto, Caminha, Viana*, y *Villa de Conde* (a).

W *Tralos-*

(a) *Gwimanara* ma Zamek mocny. *Walencya* położona na przeciwko fortecy Hiszpańskiej *Tuy*, nad rzeką *Minho*. *Porto*, które dało imię całemu Państwu, Miasto nadmorskie jedne z najbogatszych. W tym to Mieście osiadli Anglicy zakupując wina Portugalskie najprzedniejsze przesyłali do Anglii y krajow Północnych.

W *Tralos-Montes* albo zagórney Prowincyi, *Miranda* Stolica Prowincyi: Drugie: *Braganza*, Stołeczne Xięstwa *Bragatyńskiego*, siedlisko Familii Panującej. Inne pomnieysze, ale piękne Miasta: *Villa-Real*, *Willa-Flor*, y *Pinhel*.

W *Beirze*: nayznacznieysze *Lamego*; po nim *Koimbra*, *Aweiro*, *Gwarda*, y *Salwatierra* (b).

W *Extramadurze*: *Lizbona* Stolica całego Krolestwa y Krolow rezydencya: a inne znacznieysze: *Bellem*, *Setuwal*, *Leiria*, *Tomar* &c. (c)

W *Ale-*

(b) *Lamego* Zamkiem y Seymem za *Alfonfa I.* na którym fundamentalne Prawa ustanowiono; *Koimbra* niegdyś Stolica Krolestwa, Akademia: *Aweira* Portem morskim zaszczycone Miasta.

(c) *Extremadura* leży około rzeki *Tagu*, dla żyzności, y wesółości położenia Rajem ziemskim nazwana. *Lizbona* Miasto wielkie, ludne, y piękne przy nyściu rzeki *Tagu*. W Roku 1755. przez trzęsienie ziemi było prawie zburzone. Ozdobiona ta Stolica Pałacem Krolowskim, y Portem między naylepszymi w Europie liczącym się, z dwoma Cytadellami procz czterech Zamkow. Ma Arcy-Biskupa, Akademię, y Inkwizycyę. *Bellem* grobem Krolow; *Setuwal* Portowe handlem solnym wstawione Miasta. *Setuwal* inaczey od *Hollandrow* nazwane *Saint-Ubes*.

W *Alentejo*: M. S. *Evora*, Arcybiskupstwem y Akademią sławnę. *Elwa F. firemos, Ouryka, Beja, Serpa &c.* (d)

W Krolestwie Algarwii M. S. *Tawira*, y inne *Lagis, Sylves, Faro, y Castro-Marino* (e).

§. III.

O *Wyspach, Górach, Przygórkach, Rzekach; o Powietrzu, Religii Panującej, y Rządzie w Portugalli.*

Wyspy Portugalskie są cztery: nazwane *Barlengues*.

Góry znaczniejszye dwie: Jedna *Sier-ra* czyli Góra *Koldetraon* między *Alentejo* y Krolestwem *Algarwii*. Druga *Sier-ra Amarao* w Prowincyi *Tralos-Montes*: Innych pomniejszych bardzo wiele jako w kraju górzystym. (f)

Kapy

- (d) W Prowincyi *Alenteii* *Ouryka* Miasto sławnę, przy którym *Alfons* zwyciężył pięciu *Krolow* *Saraceńskich*, y sam pierwszym *Krolem* *Portugalskim* był ogłoszony Roku 1139.
- (e) *Tawira* Miasto Portowe Zamkiem zastronione. *Sylwes* nazwane *Rajem Portugalskim* dla pięknego y rokosznego położenia.
- (f) Góry Portugalskie oblitują w rozmaite kruszce, ale te że się łatwo z *Affryki* y *Brezylii* sprowadzają, dla gnuśności *Obywatelów* prawie nietykane leżą.

Kapy czyli *Przygórki*: w *Algarwii* *S. Wincentego* y *S. Maryi*. Na Północ rzeki *Tagu* wpadającego do morza *Kap Roxent*; na Południe teyże rzeki *Kap Espichel*.

Rzek znaczniejszych jest pięć: *Minho*, *Duro*, *Mondego*, *Tagus* y *Gwadyana* (g).

Portugallia jest kray ciepły y górzysty; obfitujący w to wszystko, cokolwiek do wygodnego życia należy (h).

Religia tu Katolicka Rzymska: Dvšlydentow cale żadnych niema. Jest Trybunał Inkwizycyiny postrzegający y karzący surowie tych, ktorzyby przeciw Religii cokolwiek czynić, mówić lub pisać śmieli. (i)

Rząd

(g) *Tag* bierze swoy początek w Hiszpanii jako y inne rzeki: *Minho*, *Duro*, y *Gwadyana*. *Mondego* płynie szrodkiem *Beiry*.

(h) Obfituje *Portugallia* w wino, owoce, miód, sol, y oliwę. Zboża ma mało; bo większa część pol, winem y oliwnemi drzewami zasadzona. Te dwie rzeczy zrzodłem są handlu krajowego. Konie Portugalskie dla szybkości swojey wszędzie zachwalone.

(i) Trybunały Inkwizycyine ustanowione są w *Lizbonie*, *Koimbrze*, y *Éworze*. Arcy-Bi-

Rząd w Królestwie Portugalskim Jednowładny (k).

§. IV.

skupstwa w Portugallii trzy: *Lizbońskie, Brag-skie. y Eworskie*; do których dzieściu Biskupow należy: w Azji Arcybiskup *Goański* ma Biskupstwa cztery: w Ameryce Brezylski ma sześć.

- (k) Jednowładny rząd w Portugallii od Seymu *Lamegskiego* za Altonsa I. na którym przez ustanowione Prawa fundamentalne, obostrzył Narod powagę Krolow. Tron Potugalski dziedziczny jest na Syny y Corki. Synowie naturalni prawo mają przed Corkami prawem. Corka za Cudzoziemca idąc traci prawo do Korony. Portugalczyk zaś ją poymujący, po ty tytułu Krola nieużywa, poki mu Syna niepowije.

Stany Państwa składają się: z Szlachty, Miast, y Duchowieństwa. *Rady* są cztery: *Rada Stanu* roztrząsa większey wagi interessa. *Desambargo* rozważa sprawy wewnętrzne. *Rada Skarbowa* albo *Fazendas*, y *Rada Woyskowa*.

Szlachta Portugalska w Miastach powszechnie mieszka.

Położenie Portugallii ukazuje kray w całej Europie do handlu naysposobniejszy: jakoż dużą jey potęgę jest handel. Zysku z niego część znaczną obracają na siebie Anglicy. Zaniedbane dawniey Rolnictwo y rękodziela, teraz są w lepszym stanie. Ma Krol Portugalski rocznego dochodu 13. millionow talarow. Ludność kraju na półtora milliona dusz wynosi.

§. IV.

O Krajach, Miastach, y Wyspach w innych częściach świata położonych należących do Korony Portugalskiej.

W Azji: do Krola Portugalskiego należą Miasta: *Goa, Chaoul, Bassaim y Diu.*

w Affryce: Kraje hołdujące Portugalii: *Krolestwa Zubańskie, Pempańskie, Zangwebarskie, Monfianskie, Kwiloańskie, y Sofalańskie. Rzeczpospolita Brawańska. Miasta: Magazam, Teta, Sena. Sofala, Melinda, Ampaza y Góry Złote Manninaz. Osady: Gambre, Ginala, Angola, Kongo, Bengwela: y Wyspy: Przygórk Zielonego, Madera, S. Tomasz, Principe, Fernand Po, Annobon, Sw. Marcina, Wniebowstąpienia, y Mozambika.*

W Ameryce: *Brezylia z częścią Gwiany.*

Wyspy między Affryką y Ameryką leżące: *Azores, czyli jak od mnogości jastrzębiow nazwane; Jastrzębie: y Tercera, gdzie Miasto Stołeczne Angra sławne rezydencyą wszystkich dziewięciu Wysp Wielko-Rządcy.*

RO-

ROZDZIAŁ XII

O

H I S Z P A N I I.

§. I.

O początku imienia, dawnym podziale, położeniu, granicach y obszerności Królestwa Hiszpańskiego.

Kray teraznieyszey Hiszpanii zwał się u dawnych *Hesperia*, albo kray Zachodni od Gwiazdy Zachodney zwaney *Hesperus*. Dzielił się pod tym imieniem na *Kantabryę*, *Betykę*, y *Jberyę*. Nazwany zaś potym *Hiszpanią*, albo jak jedni świadczą, od Miasta niegdyś Stołecznego *Hispalis*, teraz *Sevilla*; albo jak drudzy, od słowa Fenickiego *Spana* znaczącego w Fenickim języku *Królika*: ktorych tu niezmiernie mnostwo było podobno powodem Feniczykom do przezwania od nich całego kraju: albo jak inni nakoniec twierdzą: nazwany ten kray zwłaszcza w języku Łacińskim *Hispania* od Króla przed Narodzeniem Chrystusa tu jeszcze panującego pod imieniem *Hispano*.

Leży

Leży Hiszpania między stopniem 9. y 22. długości, a między 36. y 44. szerokości północney.

Granice Hiszpanii: od Wschodu ma Francją y morze szrodziemne; od Zachodu Portugallią y morze *Hiszpańskie* czyli część Oceanu Atlantyckiego. Od Południa morze szrodziemne: od Północy morze Akwitańskie.

Obszerność Hiszpanii wynosi wzdłuż od brzegow Gallicyi do brzegow Katalonii, czyli od Wschodu do Zachodu na mil Polskich 240. wszerz od cieśniny *Gibraltar*, do brzegow północnych *Galicji*, czyli od Południa do Północy na tychże mil 180.

§. II.

O podziale Hiszpanii na części czyli Prowincye, o Stolecznych y innych znaczniejszych Miastach.

Dzieli się Hiszpania na 14. Prowincyi, a te niemal wszystkie mają tytuł Krolestw. Z tych dwie są we szrodku: *Nowa y Dawna Kastylia*, obydwie z tytułem Krolestw. Trzy na północ: Krolestwo

leństwo *Gallicyi, Asturya, y Biskaia*. Trzy na Wschod: Krolestwo *Nawarry, Aragonii, y Katalonii*. Trzy na Południe: Krolestwo *Walencyi, Murcyi, y Grenady*; Trzy na Zachod: Krolestwo *Andaluzyi, Extremadura, y Krolestwo Legionu*.

W *Kastylii Nowey* zwaney przedtym Krolestwem *Toletańskim*, Prowincyi ze wszystkich naywiększey, Miasto *Madryd* Stołeczne całej Hiszpanii y rezydencya Krolow. Po nim inne znaczniejszye: *Araniuez* z pięknego nad rzeką *Tagiem* położenia, *Toledo* z rezydencyi niegdyś Krolow aż do Karola I, *Alkala* z Akademii sławne Miasta. (a)

W *Kasty-*

(a) *Kastyliia Nowa* leży we frzodku Hiszpanii: ma powietrze zdrowe, ziemię górzystą y piaszczystą, urodzayną w wina y owoce. Stołca całego kraju *Madryd*, Miasto w murach y pięknych Pałacach wspaniałe. Na rzeczce czyli potoku *Mansanarez* most całej okazały. Około Miasta są Pałace Krolewskie: *Buen Retiro, Pardo, Florida, Casa del Campo: Eskuriał* o 6. mil od *Madrytu* Klasztor *Hieronimianow* z Pałacem Krolewskim, Skarbcem, Biblioteką, y grobem Krolow, od *Filippa II.* na cześć S. Wawrzyńca wystawiony. *Tolet* zaszczycony Katedrą Arcy-Biskupa, który jest Prymasem Krolestwa.

W *Kastylii Dawney*, tak nazwaney z odebrania jey dawniey od Maurow: M. S. *Burgos*, ma Arcy-Biskupa. Inne po nim: *Valladolid*, pierwszeństwem po *Madrycie*, dawniey rezydencyą Krolow y Akademią; *Segowia* Akweduktem Trajana Cesarza y miennicą; *Avila*, Zupami solnemi y wełnianemi rękodziełami; *Soraya* przedtym *Numancy*: , pamiątką w *Historji*, sławne Miasta (b).

W *Gallicyi* M. S. *Kompostella*, Ciałem S. Jakuba Apostoła y rezydencyą Arcy-Biskupa zaszczycone.

Ferol, *Corunna*, y *Bajona* Portami, *Orenza* Cieplicami; *Tuy* fortecą sławną (c).

I

W *Astu-*

(b) Kray *Kastylii Dawney* ma wełnę w całej *Hiszpanii* nayprzednieyszą: w nim takoz biorą początek rzeki *Ebro* y *Duro*. W bliskości *Stolicy* *Burgos* jest *Opactwo* y *Klasztor* *Panieński*, *Las-Huelgas*, w którym mieszkają *Zakonnice* z *naypierwszych* *Domow* *Hiszpańskich*, w *liczbie* *Osob* *naymniey* *150*. *Przełożona* czyli *Xieni* w tym *Klasztorze* ma pod *swoją* *zwierzchnością* *Klasztorow* *Panieńskich* *17*. *Komanderyi* *Kawalerskich* *12*. jest oraz *Pagią* *nad* *50*. *Miastami* y *Miasteczkami*.

(c) Kray *Gallicyi* górzysty y błotnisty. Jest w *niedostatku* *zboża* dla *niedbalstwa* *Obywatelow*. *Powietrze* *nie* *zdrowe* *przyczyną* *jest* *nie* *ludności*. *Ryby* y *owoce* *zrzodło* *handlu* *krajowego*:

W *Asturyi* głównym Xięstwie ucieczką Chrześcian od Maurow, y tytułem Następcy Tronu: M. S. *Owiedo*, y Miałto Portowe *Andre*. (d)

W *Biskaii* Prowincyi w gorach Pireney-fkich leżącey, przedtym zwaney *Kantabrya*; M. S. *Eilbao*, *Fontarabia*, y *S. Sebastien* handlowne Porty. (e)

W Krolestwie *Nawarry*, przedtym od osmego do piętnastego wieku swoich Krolow mającym: M. S. *Pampeluna*, założone według powszechnego mniemania od Pompejusza Wodza Rzymskiego, rezydencya Vice-Krola. (f)

W *Ara-*

-
- (d) *Asturya* kray gorzyfty, nieludny y zarosły Dzieli się na *Owiedańską*, y *Santyllańską*: w w pierwszey *Owiedo*, w drugiej *Santyllana* M. S. Handel polega na koniach. Szlachta Asturyiska ma pierwszeństwo y powagę w całej Hiszpanii.
- (e) *Biskaja* ma Powietrze w całej Hiszpanii najumiarkowańsze: zboża zaś według potrzeby, lasu do okrętow zadość. Sławna z obfitości żelaza y stali, na ktorych handel krajowy polega. Biskaycykowie są pracowici, żywi, bardzo dobrzy żołnierze y maytkowie. Mają osobny język dawnych jeszcze Hiszpanow.
- (f) Kray *Nawarry* górzysty y ubogi. Dzieli się na *Górną* y *Dolną*: w górney M. S. *Pampe-*

W *Aragonii* sławney z własnego wy-
 bicia się z pod władzy Maurow, y obra-
 nia Krolem Garfyałza Szlachcica, oraz
 mającey Krolow swoich aż do Ferdynan-
 da Katolika; M. St. *Saragoſſa*, ma Arcy-
 Biskupa, Akademią, y Trybunał Inkwi-
 zycyiny. *Hueſca*, dla założoney Akademii
 od Sertoryuſza Trybuna Rzymkiego;
Balbaſtro, *Termell*, *Tarrakona*, y *Kata-
 laina* dla handlow y piękności sławne
 Miasta. (g)

W *Katalonii* Stolica *Barcellona*, Mia-
 ſto wielkie, Portowe, handlowne, y o-
 bronne, sławne Akademią, Inkwizycyą,
 y miennicą: założone od Amilkara Bar-
 fy Wodza Kartageńskiego. *Tarragona* y
Roses Miasta między Portami prym trzy-
 mające, a inne znaczniejszye: *Tortosa*,
Leryda, y *Puycerda*. (h)

I 2

W Kro-

luna: Dolna należy do Francyi. Ma do tego
 Krolestwa pretenſyą Dom Burboński po Kro-
 lach od wieku ósmego do piętnastego w nim
 panujących. Odebrał je mocą kłatwy Papie-
 skiey Ferdynand Katolik.

W Górach Pirenejskich jest dolina zwana *Ronse-
 vaux*, sławna śmiercią *Rollanda*.

(g) *Aragonii* Krolestwo kray obszerny około rze-
 ki *Ebro*, górzyſty, nieludny, y nieurodzay-
 ny. *Saragoſſa* czyli *Cesar-Auguſta* leży nad
Ebrem.

(h) *Katalonii* Hrabstwo jedne z najlepszych Pro-

W Kroleſtwie *Walencyi*, Stolica *Walencya*, Miasto wielkie, piękne y bogate, rezydencya Vice-Krola y Arcy-Biskupa. *Alinkante* wygodne Portowe Miasto. *Morviedro* zwane przedtym *Saguntum* Ńawne w dawney Hiftoryi. [i]

W *Murcyi* odebraney MauroŃm przez Alfonta X. Krola Kaſtylii, M. S. *Murcy*a, nad rzeką Segurą w połoŹeniu pięknym. *Kartagena* załoŹona od Annibala Wodza KartageŃskiego, miasto niegdyŃ wielkiej wagi: teraz ma tylko Port międy najlepŃzemi y naybepieczniętzemi w Europie liczyć Ńie mogący. (k)

W *Anda-*

wincyi HiŃzpaŃskich. Kraj ludny, zdrowy, y żyźny, mianowicie w zboŹe, wino y owoce; Sol y kruszce w górach znaydujące Ńie zrzodleniŃ handlu krajowego. Karol W. Cefarz Maurow ztąd wypędzwiŃszy, uŃtanowił HrabioŃ, z ktorych Raymund V. przez MalŹeŃstwo zoŃtał Krolęm AragoŃskim. HrabŃstwo Katalonii, AragoŃia y Nawarra utraciły przywileje Ńwoje za utrzymywanie Karola III.

- (i) *Walencyi* KróleŃstwo kraj nayciepleyŃszy y nayludnięszy w caley HiŃzpanii. Lato tu ledwo nieuŃtawiczne. Żyźny w zboŹe y wino. Jakub I. Krol AragoŃski Maurow ztąd wypędzil, Rzek w tym kraju na 35. międy ktoremi nayznacznieyŃza *Gwadalaviar*. Wiele tu Miast znacznych zburzył Filip V. Brzegi MorŃkie od rozbojow ubepieczienia zawsze potrzebują.
- (k) *Murcy*a kraj niewielki y górzysty. ObŃitaje w wino, jedwab, y przednie owoce.

W *Granadzie* odebraney Maurcm przez Ferdynanda Katolika Stolica *Granada*: Miasto jedne z naywiększych w Hiszpanii, rezydencya Vice-Krola y Arcy-Biskupa. *Malaga* dla Portu y wina delikatnego; *Alhama*, dla wod mineralnych sławne. (1)

W *Andaluzyi*, nayżyźniejszey y naybogatszey na całą Hiszpanią Prowincyi, Stolica *Sevilla*, niegdyś *Hispalis*: Miasto w Hiszpanii naywiększe y naybogatsze, ma Inkwizycyą, Akwedukt, y miennicę. Inne tu znaczniejsze Miasta: *S. Lucas*, Port nad rzeką *Gwadalkwiwir* skład towarow Sewilskich. *Kadyx* na Wyspie Port zdawna między naylepszymi w Europie: skład towarow Indyjskich. *Gibraltar* albo *Gebel-Tarif* należące do Anglikow Portowe y obronne Miasto, klucz do morza Szrodziemnego. *Korduba*, *Xeres de Fronteira* &c. (m)

W *Estra-*

(1) *Grenady* Krolestwo kray górzysty, obfituje w wino, jedwab, y wyborne owoce. *Grenada* Murcyja, y Walencya przez wypędzenie Maurów znacznie się w ludności swoiey umniejszyły.

(m) *Andaluzya* zwana przedtym *Betyka*, od rzeki *Bétis* teraz *Gwadalkwiwir*; obfituje w zboże, przednie wina, y konie dzielne; z kąją powłzechnie mianują: Szpichrzem, Piwni-

W *Estremadurze* położoney nad rzeką *Tagim* Stolica *Badajoz*, *Meryda* niegdys Stolica całej Luzytanii. *Alkantara*, siedlisko Kawalerow tegoż imienia; sławne mostem od Trajana Cesarza wyftawionym. (n)

W Kroleſtwie *Legionu* Stolica *Leon*, niegdys rezydencya Krolow. *Salamanca* sławna nayprzednieyszą Akademią. *Ciudad-Rodrigo* forteca pograniczna przeciw Portugallii. [o]

§. III.

ca, y Staynią Hiszpanii. *Korduba* sławne miasto Oyczyzną dwuch *Senekow* y *Lukana*. Z Portu *Kadyx* Flota Kupiecka płynąca do Ameryki powraca z złotem y kosztownemi towarami.

- (n) *Estremadura* inna Prowincya od Portugalskiej; kray żyzny w zboże, owoce y pastwiska.
- (o) Krolestwo *Legionu* czyli *Leonſkie*: doſyć obſzerne, lecz niecale urodzayne. W *Leonie* Kościół Katedralny co do piękności na całą Hiszpanią sławny.

§. III.

O Wyspach, Górach, Przygórkach, Rzekach; o Powietrzu, Religii panującej, y Rządzie w Krolestwie Hiszpańskim.

Wyspy na morzu Srzodziemnym na południe Katalonii leżące pod imieniem ogulnym *Balearyjskie*, są:

Pierwsza: a ta naywiększa *Majorka* odebrana Maurom, jako y inne wszystkie przez Jakuba I. Krola Aragonii: Stolica jej *Majorka*, rezydencya Vice-Krola.

Minorka ma Miasto *Portmaon* od Mahona Kartagenczyka założone, dosyć obronne; od woyny o Sukcesyą Hiszpańską, należy z całą wyspą do Anglikow. (p)

Żwika z Miastem tegoż imienia węzow y zwierząt jadowitych nie cierpi. *Formantera* przeciwnie, że jest pełna jadowitego gadu zadnych niema Mieszkańcow.

Góry

(p) *Minorka* podbita od Anglikow Roku 1708. została przy nich przez Traktat Utrechtski.

Góry znaczneyſze ſą te: *Pireneyſkie*, które dzielą Hiſzpanią od Francyi, a te naywiękſze, bo na 40. mil rozległe.

Santyllany, które wzdłuż na północ w tym kraju rozciągają ſię. *Sierra* czyli *Morrena* na granicach *Andaluzyi*. *Sierra* czyli *Urbion*, leżące prawie we ſrzodku Hiſzpanii. *Nawada* na Pograniczu *Grenady*.

Kapy Hiſzpańskie: *Trafalgar* w *Andaluzyi*: *Gates* w *Grenadzie*, *Paos*. w *Murcyi*, *Martin* w *Walencyi*, *Crewz* w *Katalonii*, *Pinas* w *Aſturyi*, *Ortegal* y *Fiſiſterre* w *Gallicyi*.

Rzeki znaczneyſze: *Tagus* wypływa z Gor dzielących *Aragonią* od nowey *Kaſtylii*; w piaskach tey rzeki znaydują ſię proſzki złote.

Jber poczyna ſię w ſtarey *Kaſtylii*, płynie przez *Aragonią*, *Katalonią*, y wpada w morze *Szrodziemne*.

Gwadyana wypływa z jeziora tegoż imienia w nowey *Kaſtylii* niedaleko *Kalatrawy*.

Gwadalkiwir wypada z gór południowych Nowey *Kaſtylii*, dzieli *Andaluzyą* na dwie części prawie równe, y wpada w *Ocean Atlantycki*.

Duoro

Duoro poczyna się w Starey Kastylii, płynie przez Portugallią, y wpada w Ocean. *Minho* wypływa z Galicyi płynie przez część Portugallii y wpada w tenże Ocean.

Powietrze w frzedniey y Południowey Hiszpanii jest mocno gorące; w stronach zaś północnych, mianowicie w Galicyi wilgotne y niezdrowe: Ziemia piaszczysta y nieurodzayna, częścią dla rzadkich w tym kraju deszczow, częścią dla niedbaństwa Obywatelow. Zbożem swoim Hiszpani wyżywić się niemogą, ale mają jego wiele z Affryki. Kray Południowy obfituje w wino, owoce, oliwę, jedwab, y nayprzednieyszą w całej Europie wełnę. Zrzodłem handlu Krajowego jest wino, wełna, stal, owoce, y konie. (q)

W Królestwie Hiszpańskim Religia sama Katolicka-Rzymska. Ma w kraju swoim S. Inkwizycyą na oddalenie herezyi y zgorzenia. (r)

Rząd

(q) Naylepsze w Hiszpanii Porty są na morzu Szrodziemnym *Barcellona*, *Alikantè*, *Kartagena* y *Malaga*: Na Atlantyckim: *Kadyx*, y *Bajona*; Na Akwitańskim albo Kantabryjskim: *Ferol*, *Korunna*, y *Fontarabia*.

(r) *Inkwizycya* od Ferdynanda Katolika ustanowiona, ma w kraju Trybunałow 14, od których do Madryckiego idzie appellacya. Arcy-

Rząd w Hiszpanii Jednowładny (s).

§. IV.

O Krajach, Wyspach, y Miastach za Euro-
pą leżących pod Panowaniem Hiszpanow.

W Azyi należą do Hiszpanow Wyspy
Filippińskie, y Maryańskie albo Ro-
zboynicze: między pierwzemi znacznie-
sze są: *Manilla, Mindanas, Cebu &c.*

W Affry-

Biskupow jest osmiu: do których 45. Biskupow
należy. Intrata Arcy Biskupow y Biskupow,
wynosi na półtora milliona czerwonych zło-
tych. Kawalerye są trzy: *S. Jakuba, Alkan-
tara, y Kalatrawa.* Mistrzem ich sam Krol
Hiszpański.

- (s) Tron Hiszpański dziedziczny na Syny y Cor-
ki. Za panowania Gotow wolność była w o-
bieraniu do Korony. Od Pelagiusza założone
dziedzictwo Tronu weszło w Dom Rakuski, a
potym Burboński. Krol Hiszpański procz o-
bowiązku zachowania Praw gruntownych
rządzić y rozkazywać może bez dołożenia się
Stanow Krolestwa. Naywalnieysze sprawy od-
bywają się w Radzie Gabinetowey nazwaney
Junte. Domowe interessa w Radzie Stanu Ko-
ronney. Inne zaś są Rady Kastyjska Nawar-
ska, Indyjska, Woyskowa, Skarbowa, y In-
kwizycyina. Dawniey bywały zjazdy Stanow
Państwa zwane *Las-Cortes*, z mocą Prawo-
dawczą, stanowienia Podatkow &c. ale zniósł
je Karol V. Ma Krol Hiszpański 9. Vice-Kro-

W Affryce *Ceuta*, *Marfalgwibir*, *Oran*, y *Pignan de Velez* Miasto obronne: Wyspy *Kanaryjskie* na Oceanie Zachodnim: jako to: *Palma*, *Fero*, *Wielka Kanarya*, *Gomera*, *Teneryfa*, gdzie jest góra nazwana *le Pic de Tenerife* na całym świecie największa &c.

W Ameryce Połnocney: *Mexyk* albo *Nowa Hiszpania*; *Nowy Mexyk*, *Luzjana* y *Kalifornia*. Na morzu Połnocnym Wyspy *Antylskie* część *Hispanioli* albo *S. Dominika* Wschodnia y Południowa, *Porto Ricco* &c. Wyspy *Lukauskie*, których jest znaczniejszych więcey niż 400. Y Wyspa *Trinidad* jedna z Wysp *Karaibskich*.

W Ameryce Południowey: *Terra firma*, *Peru* albo *Peruvia*; Krol: *Chiti*, *Tukumania*; Ziemia *Magellańska* y *Parakwarya*, gdzie nad rzeką *Paraną* leży Ziemia *Misyjonarska*.

ROZDZIAŁ

low, z których czterech jest w Europie: *Nawarcki*, *Walencki*, *Granadzki* y w *Majorce*; pięciu zaś w *Ameryce*. Szlachta Hiszpańska dzieli się na Familią *Krolewską*, która używa tytułu *Don*; na *Xiążąt*, *Margrabiów*, *Hrabiów*, y *Huelcas* co znaczy *Szlachcic prosty*. Szlachta największej w *Miastach* mieszka. Zabawy ich najmilsze patrzyć na igrzyska byków *Andalujskich*. Sławni Hiszpańscy *Grandes*, których trzy są stopnie, a tytuły do *Dobr* przywiązane.

ROZDZIAŁ XIII.

FRANCYI.

§. I.

O początku imienia, położeniu, i granicach y obszerności Królestwa Francuskiego.

Francya zwana przedtym *Gallia*, początek imienia swojego bierze od *Frankow* ludu z Niemiec, który w 5. Wieku po Narodzeniu Chrystusowym tu osiadł. Dawniey były jey granicą *Góry Pireneyskie* y *Ren* rzeka.

Leży Francya między stopniem 12. y 24 długości, a między 42 y 51 szerokości północney.

Graniczy na Wschod: z Niemcami, Szwaycarami. y Włochami; Na Zachod: z Morzem Akwitańskim częstką Oceanu Atlantyckiego: Od Południa z Hiszpanią y morzem Szrodziemnym. Na Północ z Hollandyą y Cieśniną Kaletańską.

Obszerność Francyi wzdłuż od brzegow Bretanii małej, do rzeki Renu wynosi na mil Pol: 250; wszerz od brzegow Pikardyi do Ruffilonu na tychże mil prawie tyleż.

§. II.

§. II.

O podziale Francyi na części czyli Prowincyje, o Stołecznych y innych znaczniejszych Miałtach.

Dzieli się Francya na 12. Prowincyi dawnych, y 5 Nowo-Nabytych. Z Dawnych trzy są we frzodku: *Wyspa Francyi, Orleans, y Lugdun*: trzy na wschod: *Szampania, Burgundya, y Delfinat*; trzy na Południe: *Prowanzya, Lagwedok, y Gwienna*; trzy na Północ: *Brytania mała, Normandya, y Pikardya*. Z Nabytych zaś są: *Lotaryngia, Alzacya, Franche-Comté, Russilon, y Prowincyje Niderlandzkie*.

Wyspa Francyi tak nazwana częścią, że rzekami jest oblana, częścią, że w koło Prowincjami otoczona, albo też, że przedtym na Wyspie w Paryżu Hrabiów była rezydencya: gdyż miała Panów swoich Hrabiami Paryskiemu nazywających się. Przyłączył ją do Korony Hugo Kapet. Dzieli się na dwie Gubernacje: na *Paryską y samą Wyspę Francyi*. Stolica Wyspy y kraju całego *Paryż* nad Sekwaną Krolow rezydencya: ma Arcybisku-

Biskupa, Akademie, miennicę, y naystarszy w całej Francyi Parlament. Miasto to dla ludności, bogactw, y piękności, *małym światem* nazwane. (a) Kray tey Wyspy wilgotny, wesoly; żyzny w zboże y wino.

Orle-

(a) *Paryz* czyli *Lutetiae Parisiorum* Miasto sławne jeszcze przed Juliuszem Cezarem. Ma Akademie wyborem wszystkich umiejętności y rozmaitych Nauk slynące, jako to: *Akademia* czyli *Universitas* od Karola W. w Roku 790. podług wielu świadectwa; A *Collegium Krolewskie* na różne języki od Franciszka I. założone. Oprócz tych są Akademie: *Francuska* czyli na wydoskonalenie języka Ocyzkiego. *Napisow*, to jest na tłumaczenie dawnych napisow y medalow. *Nauk wyzwolonych: Malarstwa, Snicerstwa, Architektury, y Cyrulictwa.* Biblioteki publiczne: *Krolewska, Mazaryńska; y S. Wiktora.*

Ogrod Krolewski rozkoszny y ciekawy dla różnych drzew y zioł zagranicznych, y dla Gabinetu bogactwy famych osobliwości przyrodzonych ozdobionego.

Dwa Pałace Krolewskie złączone z sobą długą galerią: *Louvre*, y *Tuilleries*. Pałac takoy Krolewski z wielkim Ogrodem *Luxembourg*. Pałac Xiążęcia Aureliańskiego nazwany *Krolewski*. Pałac *Parlamentowy*.

Collegium Sorbońskie od Roberta Sorbona. *Collegium czterech Narodow* od Mazaryniego Kardynała założone, obydwia z Kościołami.

Plac Krolewski, na którym Ludwika XII. *Wan-*

Orleans Prowincya obszerna, w zboże, len, y wino w całej Francyi nayżyźniejsza. Dzieli się na 10. Gubernacyi. Miaśta w nim są znaczniejsze: *Orleans* założone od Aureliana Cesarza; *Angers*, *Poitiers*, *Tours*, y *Bourges*. *Rochelle* miasto Portowe, ostatnia ucieczka Hugonotow. *Rachefort*, Port niedawno wystawiony. Cała ta Prowincya należy do Parlamentu Paryskiego. Blisko niey są wyspy: *Re*, y *Oleran* handlowne solą (b).

Lu-

domski, na którym Ludwika XIV. dają się widzieć Posągi na koniach posadzone. *Plac Zwycięski* czyni widok wspaniały z Posągu Ludwika XIV. w szatach, w które powzięchnie Królowie Francuscy przybierają się na Koronacyą: z wyrażeniem, iż zwycięstwo kładzie koronę na głowę, a cztery Narody pod nogami. Plac nakoniec Ludwika XV.

Wersal Pałac Krolewski o 4. mile od Paryża; wystawiony od Ludwika XIV., przy którym Zamek, Ogród, Kaplica, Galerye, y wody godne ciekawości y podziwienia na całą Europę. *S. Denis* Opaństwo Benedyktyńskie sławne Grobem Królów y złożeniem Skarbu Korony Francuskiej. *Fontainebleau* y *Compiègne* Zamki Krolewskie. O milę od Wersalu *Dom S. Cyra*, założony od Ludwika XIV. na edukacyą Pannien Szlacheckich 250.

(b) W Prowincyi *Orleans*, czyli Xięstwie Aureliańskim M. St: *Orleans* albo *Aurelian* nad *Ligerą*. Biskup Aureliański ma Przywiley ta-

Lugdunńska Prowincya żyźna w zboże y wino; ma wiele żelaza: należy do Parlamentu Paryskiego. *Lugdun* albo *Lion* Stolica naybogatsze we Francyi Miasło. *Moulins*, y *Klermont* ludne y wielkie. *Bourbon* sławne cieplicami (c)

Szampania swoich dawniey miała Hrabioy; *Filip Piękny* do Korony ją przyłączył. Kray sławny z wina: między którym *Tonnerkie* mają za nayprzednieysze. Obsituje we wszystko do wygody życia: procz drzewa. Należy do Parlamentu Paryskiego. Ma dwoch Arcy-Biskupow y 4. Biskupow; Stolica Prowincyi: *Rheims* rezydencya Arcy-Biskupa y Prymasa całej Francyi. *Joinville*, sławne *Liga* dobra Publicznego. *Troyes*, *Chalons*, *Sens*, y *Charleville* Miasła znacznieysze.(d)

Burgun-

kowy, iż w dzień wiazdu swojego na Biskupstwo może uwalniać więźniow na garłową karę skazanych. Miasło *Bourges* jest Stolicą Xięstwa Bituryceńskiego.

- (c) *Lugdun* położony nad zbiegiem *Sonu* y *Rodanu*: co do wielkości y nasiadłości drugie po Paryżu Miasło. Sławne z rękodziel jedwabnych. Kanonicy *Lugdunscy* używają Infuły Biskupiey y mają tytuł Hrabioy.
- (d) *Rheims* albo *Remy* M. S. Prowincyi *Szampaniskiey* leży nad *Westą*, zaszczycone Koronacją Krolow Francuskich. *Provins* Stolica Prowincyi *Brie*.

Burgundyi Xięstwo ma Stolicę y Rezydencyą Parlamentu *Dijon*: Miaſto założone od Aureliusza Cefarza; na cześć Bogow, zkąd y imie ſwoje bierze (e).

Delfinat ma ſwoy Parlament: y obfituje we wſzytko do wygody. *Grenoble* albo *Gracyanopol* M. S. y rezydencya Parlamentu. *Valencya* y *Vienna* znacznieſze miaſta (f),

K

Pro-

(e) *Burgundya* imie ſwoje bierze od *Burgundyonow* ludu *Tatarskiego*; ktorzy wyſzedliſzy z Pomorza na początku Wieku V. tu oſiedli. Po zgaſley linii Krolow *Tatarskich*, opanowane od *Francuzow*. Jan Krol oddał je lennym Prawem *Filippowi Smiatemu* Synowcowi ſwemu. Tego Potomkowie różnym Prawem doſtali *Franche-Conté* y *Niderlandu*. Po śmierci Karola Smiałego oſtatniego z tego domu *Marya* Córka dziedzictwo wniosła w Dom *Austryacki*. *Burgundyą* objął *Ludwik XI.* Krol *Francuſki*. Prowincya ta żyzna w wino; ma ſwoy Parlament. Tu nalezy Prowincya *Breſſa*, ktora ſię w zamianę za hrabſtwo *Saluzyi* *Henrykowi IV.* doſtala. W tym Xięſtwie pierwſze Opaſtwo *Cyſterſkie Citeaux*; drugie *Kluniackie*. *Trévoux* M. S. Xięſtwa udzielnego *Dąbkiego*, ktore *Ludwik XV.* przyłączył do Korony.

(f) *Delfinat* ſwoich przedtym miał *Hrabiow*. *Hubert Delfin* zaſmucony ſtratą dwoch Synow zoſtając *Dominikanem*, kray ten oddał *Filippo* wi *Walezyuſzowi* z warunkiem, aby *Następ*

Prowanzya najpierwsza w *Gallii* od Rzymian zawojowana; y najwyżniejsza Prowincya. Jeden to kray z naybogatszych we Francyi, żyźny w zboże, wino y owoce, a mianowicie w przednią Prowańską oliwę; ma swoy Parlament y trzech Arcy-Biskupow. *Aix* albo *Wody Sex-yusz*: Stolica Prowincyi, Arcy-Biskupa y Parlamentu rezydencya: ma wody mineralne. *Arles* nad Rodanem Krolow niegdyś *Arelateńskich* rezydencya, ma Arcy-Biskupa. *Marseille* y *Toulon* bogate y handlowne Porty. (g)

Langwe-

ca Tronu Delfinem sięzawsze tytułował. *Kartuzya* wielka, gdzie General całego Zakonu mieszka, leży o 3. mile od *Gracyanopola*. Inne Miasta: *Wiedeń*, *Walencya*, *Embrum*, &c,

(g) Karol Andegaweński zostając Krolew Neapolitańskim, przyłączył *Prowanzyę* do Korony Neapolitańskiej. Lecz po zgasley jego linii odebrał ją Ludwik XI.

W *Prowanzyi* Port Francuski najpierwszy nad morzem Szrodziemnym *Toulon*. Do tey Prowincyi należy Xięstwo *Arauzykańskie*, albo *Oranńskie* (*d' Orange*) z Miastem tegoż imienia. Miało swoich Xiążąt udzielnych: wpadło potym w Dom *Nassawski*. Po śmierci Gwilhelma III. Krola Angielskiego, Ludwik XIV. przyłączył je do korony Roku 1702. uspokoiwszy pretensye Krola Pruskiego y Xiążąt *de Conty*.

Tu jest także Xięstwo *Awenioneńskie* (*Venaisin*) ktore Joanna Krolowa Neapolitańska Wnucz-

Langwedok albo *Okcytania*; kray ciepły, obfituje w toż samo, co y *Prowanzya*. Ma swoy Parlament. Stolica *Toulouze*, albo *Tolosa*, jedne z nayznacznieyszych miast Francuskich, rezydencya Parlamentu y Arcy-Biskupa. *Albi* ma Arcy-Biskupa, sławne Sektą *Albigensow*. *Montpellier* sławne Akademią w Lekarskiej sztuce w całej Francyi nayprzednieyszą. Między wieloportami prym trzymi *Narbona*: Miasto Arcy-Biskupie.

Gwienna albo *Akwitania* dzieli sie na *Gwiennę* y *Gaskonią*; Kray górzysty, bardziey w wino jak w zboże urodzajny. *Bourdeaux* albo *Burdegala* Stołeczne, piękne y wielkiej wagi Miasto: ma na *Garumnie* Port wygodny, rezydencya ArcyBiskupa y Parlamentu Gwieńskiego. *Pau* rezydencya Parlamentu Gaskońskiego. *Bayenne*, Portowe bogate Miasto. (h)

K 2

Bry-

ka Karola Andegaweńskiego sprzedała Papielowi za 60,000 czerwonych złotych. Stolica *Avignon* nad Rodanem rezydencya Arcy-Biskupa wielkie y piękne miasto. Podczas zamieszania w Kościele siedmiu Papięzów przez lat 72. tu swoje mieli mieszkanie. Do tey jeszcze Prowincyi należą Wyspy: *Hierskie* y *Loryjskie*.

(h) Należą do Wielkorządztwa Akwitańskiego *Nawarra dolna*, *Alwernia*, *Bearnia*, y *Turenna*. Leży takoz w Akwitanii Xięstwo *Fronsas*.

Brytania mała dla różnicy od *Brytanniei* wielkiej czyli *Anglii*: Kray w zboże nie żyźny: handlujący bydłem, lnem y pieńką. *Rennes*, Stolica y rezydencya Parlamentu. *Nantes*, wielkie y handlowne nad uściem *Ligery* Miasto: sławne edyktem Nantzkim Henryka IV. *Brest* Port w całej Francyi najlepszy. *Lorient* Port niedawno wystawiony, sławny składem towarow Indyjskich.

Normandya dawniej *Neustrya*, imie bierze od Normanow. Kray obfity w zboże y bydło. Stolica *Rouen* albo *Rotomag*. wielkie y bogate miasto, Parlamentu y Arcy-Biskupa rezydencya. Okręta tu *Sekwaną* az do Miasta przychodzą, *Havre de grace*; Port wygodny y obronny: zowią go kluczem z tej strony do Francyi.

Pikardya w zboże y Państwiska żyźna, należy do Parlamentu Paryskiego: Kray mocno ludny. Stolica *Amiens* albo *Amantian* *Abaville*, Portowe y handlowne miasto. *Calais*: Forteca nadmorska z *Cytdellą* odebrana Anglikom. *S. Quentin* y *Greycy*. (i)

Lota-

(i) W *Pikardyi* leży Xięstwo *Conty*, od ktorego są Xiążęta krwi Krolewskiej *de Conti*. *Greycy* pamiętnie klęską Francuzow w Roku 1346.

Lotaryngia jedna z nowonabytych Prowincyi, zwana dawniey *Austrazya*: wzięła potym imię od *Lotaryusza*. Dzieli się na *Lotaryngią* własną, Xięstwo *Baru*, y trzy Biskupstwa: *Metz*, *Toul*, y *Werdun*. Kray żyzny w zboże y owoce; ma dosyć bydła y różnych kruszców. Ma swoy Parlament. *Nancy* M. S. *Lotaryngii* dosyć wielkie y piękne. *Luneville*, niegdyś Xiążąt rezydencya. *Metz* Miasto obronne rezydencya Parlamentu *Sar-Louis* Forteca od Ludwika XIV. założona (k).

Franche-Comte albo Hrabstwo Burgundyi, zdobyte od Xiążąt Burguńskich. Kray obfity, mianowicie w zboże, sol, y wino. *Bezanzon* M. S. ma Parlament y Arcy Biskupa. *Dole* piękne y obronne: *Salins* ma Zupy solne.

Alzacyas

(k) W Lotaryngii Miasto *Lunewille* zaszczycone mieszkaniem y wspaniałym Pałacem Xiążąt Lotaryńskich. W tym to mieście w Roku 1766. dnia 23. Lutego, umarł Stanisław Krol Polski ostatni z rodziny Leszczyńskich. W Przyłączonym tu Xięstwie *Barskim* Stolica *Bar-le Duc*. Oddał Konrad Cesarz Geraldowi Alfackiemu, ktorego linia Panowała aż do Franciszka. Ten pojowszy za żonę Maryą Teresę Dobr Austryackich dziedziczkę, ustąpił Lotaryngii Stanisławowi Leszczyńskiemu, a po nim Francyi. Biskupstwa: Tulskie, Werdeńskie, y Metz dostały się Francyi w Roku 1552. za Henryka II.

Alzacya częścią niegdyś była *Austrazyi*. Miasto jey Stołeczne: *Strazburg*: z wielkości y bogactw wielkiej wagi forteca. *Colmar y Landau* (l) znaczne fortece.

Roussilon: kray górzysty y ciepły we frzodku Gór *Pireneyjskich*, na 20. mil wzdłuż y wszere rozległy. Należał do *Katalonii*, potym Traktatem *Pireneyjskim* Francyi ustąpiony. Stolica *Perpignon*, wielkie y obronne Miasto. *Mont-Louis* od Ludwika XIV. założony,

Należą jeszcze do Krola Francuskiego w Europie Prowincye Niderlandu: o których w szczególności na swoim miejscu; *Flandrya Francuska, Artezya y Korsyka* (m),

§. III.

(l) *Landau* położone Miasto na końcu *Alzacyi* liczy się między najmocniejszymi w Europie.

(m) W *Flandryi Francuskiej* M. S. *Lille* obronne. *Condé* sławne tytułem linii jedney Krolewskiej czyli Xiążąt *de Condé*. W *Artezji* M. S. *Arras*. *Korsyki* całej *Wyspy* M. S. *Bastya*. Leży ten kray na morzu frzodziemnym rozległy wzdłuż około mil 30, wszere na mil 15. Dostał się od *Genuencykow* Francyi, od ktorey mocą umownego Traktatu byli nakłonieni *Korsykanie* do posufzeństwa y podległości. Roku 1769.

Powietrze w *Korsyce* grube y niezdrowe: grunta twarde y górzyste. Zboże jednak w doli-

§. III.

O Wyspach, Górach, Przygórkach, Rzekach; o Powietrzu, Religii Panującej, y Rządzie w Królestwie Francuskim.

Wyspy należące do Francyi: *Oleron* y *Re, y les Hieres* leżą przy brzegach Prowanzyi. Dwie jeszcze oprócz tych Wyspy Francuskie na morzu *la Manche* bogate y handlowne: należą teraz do Anglii.

Góry we Francyi nayznacznietylze: *Pireneyskie*: dzielące Francją od Hiszpanii. *Alpes* między Francją y Włochami *Seweniskie* w Langwedoku; *Jura* dzieląca *Franckont* od Szwaycar.

Przygórkow znacznielszych pięć: *Antifer y la Hogue* na Północ Francyi; *Sicie y Taillat* na Południe; *Feret* na Zachod.

Rzeki w Francyi: *Sekwana* płynie przez Wyspę Francyi y Normandyą; *Ligier* przez *Orleans* y część Brytanii małej; *Garumna*

nach, a winnice oliwne, migdałowe y inne owoce, na pogórkach dosyć obficie rodzą; Rolę y handel zaniedbali nieco Korsykanie, roztargnieni obroną wolności swojej od Roku 1730.

na przez Langwedok y Gwiennę, wpadają do Oceanu. *Rodan* płynąc przez *Bressę* między Langwedokiem y Prowancyą wpada do morza Szrodziemnego. Są tu jeszcze dwa kanały: jeden wielki w Langwedoku od *Garumny* do morza Szrodziemnego za Ludwika XIV. wykopany: drugi mały: *Sokwanę* z *Ligierą* łączący.

Powietrze we Francyi jest pomiarkowane: kray sam żyźny wszędzie; Południowe y frzednie Prowincye handlują: zbożem, winem, oliwą y owocami: Zbývá tylko temu krajowi na złotych y srebrnych kruszczach: y na drzewie tak do okrętów, jako y do budowy. (n)

Religia we Francyi sama teraz Katolicka Rzymska panuje: gdyż Sekta Kalwincka po skaffowaniu *Edyktu Nantenskiego* aż dopiero za Ludwika XIV. wypędzona była; jest we Francyi tytuł Kościoła Francuskiego: dla nadanych od Stolicy Rzymskiey osobliwszych Duchowieństwu Francuskiemu przywilejow, przy których

(n) Ma Francya wygodne y handlowne Porty jako to: na morzu szrodziemnym: *Narbona*, *Marseille*, y *Toulon*. Na Akwitańskim: *Brest*, *Orient*, *Roche-fort Bourdsaux*, y *Rochelle*. Kanały: *Havre-de grace*, *Calais*, *Graveline*, y *Dunkierka*.

rych y dotąd się utrzymuje: z uznaniem jednak Biskupa Rzymskiego Najwyżzey Kościoła Katolickiego Głowy. (o)

Rząd w tym Krolestwie *Jednowładny* umiarkowany. Tron dziedziczny. (p)

§. IV

(o) Żydów wypędził z Francyi Filip V. Za Franciszka II. domowe z Kalwinami powstały wojny. Uspokoił je Henryk IV wolne religii obrządki, y wstępu do honorow pozwalając Dysydentom Edyktem *Nantskim*; który skasłował Ludwik XIV Wypędzeni Kalwini zaludnili Anglią, Hollandyą, y Szwaycary. W Alfacyi Lotaryngii na 120. parafii Luterskich nayduje się.

Wolność Kościoła Francuskiego zalega na tym: że Papież w doczesnych rzeczach rozkazywać niemoże, w duchownych zaś Synodom Nacyonalnym niesprzeciwia się.

Beneficia Kościelne rozdawane dawniey były przez obranie Duchowieństwa mocą *Sankcyi Pragmatycznej*, od Karola VII. ustanowioney. Lecz Franciszek I. moc rozdawania Urzędow przy Tronie zatrzymał przez *Concordatum*.

Janсениstow wielka liczba w całym kraju nayduje się.

Arcy-Biskupstw we Francyi jest 18, Biskupstw 106. Parafii około 10000.

(p) Rząd we Francyi był dawniey całe Jednowładny, ale powagę Krolow obarczały zjazdy Stanow z Duchowieństwa, Szlachty, y Mieyskiego Stanu złożonych. Ludwik XI. po rozpełznieniu się *Ligi Joinvilskiej* założył grunt Samowładztwa, ktore zupełniey umocnił Ludwik XIV. samowładnym przez 72. łecie pana-

§. IV.

O Krajach y Wyspach za Europą leżących pod Panowaniem Francuzow.

W Azji ma Francya Osadę *Pondyche-ry* w Indyi z tey strony Gangeſu.

W Afryce: na Zachod Wyspę *Goreę* na brzegach *Gwinei*. Na Wſchod Wyspy: *Borbońską y Francuską* koło *Madagaskaru*. Fortecę *Bastyon Francuski*: na brzegach *Algieru*.

W Ameryce: część *Gwiany* w stronie Południowey, Wyspę naywiększą *Martynikę*; y innych wiele pomniejszych, jako to: *Gwadałupa*, *Granada*, *Kajenna*. *SS. Bartłomieja*, *Marcina*, *Łucyi*, *Aluzyi*; *Maria-Galanta*; część *Wyspy S. Dominika*: albo *Hiszpanioli* &c.

ROZ-

waniem. Parłamenta tym Rządow wiele przeſzkadzały. Jeſt w krain Parłamentow 12. y dwie *Rady naywyższe w Colmar y Perpignan*.

Interessa kraju opierają ſię o pięć Rad: *Gabinetową*, *Koronną*, *Woyskową*, *Skarbową*, y *Handlowną*. Szlachta Francuska na trzy dzieli ſię ſtopnie: na *Xiążąt krwi Krolewſkiej*, *Szlachtę Gorną y dolną*. *Panow Francuskich* powaga dawniey była wielka, od *Franciſzka I.* ſą to tylo próżne Imiona. Tron Francuski dziedziczny, ale na Syny, według przyſłowia zwykłego: *Lilie Francuskie, ani żną, ani przędq.*

ROZDZIAŁ XIV.

O

BRYTANNII WIELKIEY

C Z Y L I

O A N G L I I.

Brytannia, podług jednych imię swoje wzięła od *Bretanow*, ktorzy przed Narodzeniem Chrystusa z Francyi do tego kraju przeszli: a podług świadectwa innych: od słowa *Bryth* znaczącego *malowany*, z przyczyny, że się dawniey w kraju tym Obywatele różnemi kolorami malowali. Nazwana zaś *Brytannia Wielka*, dla roznicy od *Brytannii Młodey* Prowincyi Francuskiej. Cała Brytannia dzieli się na trzy Krolestwa: Anglii, Szkocyi, y Irlandyi. Zewsząd morzem jest oblana. Na Południe ma Francją oddzieloną cieśnym morzem *La Manche*; Na Wschod: *Niderland*, *Niemcy*, y *Danią*

§. I.

§. I.

O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności; o podziale, Mafłach Stołecznych y znaczniejszych Królestwa Anglii.

Kray ten zwał się przedtym Królestwem *Albionu*; z Łacinskiego słowa znaczącego *biały*: Przewany potym *Anglią*, bądź od Anglosafow ludu Niemieckiego; bądź od słowa *Angelus*, dla osobliwey Obywatelow urody, albo też od słowa *Angulus* znaczącego *kąt*, dla położenia kraju.

Leży Anglia między stopniem 12 y 20 długości, a między 50 y 56 szerokości północney.

Na Wschod ma Morze Niemieckie; na Zachod Kanał S. Jerzego; na Południe Kanał Kaletański; na Północ Szkocyą. Więc jest rozległa Anglia wzdłuż od Zachodu ku Wschodowi na mil Polskich 140. wszierz na tychże mil 100.

Dzieli się Anglia na siedm Królestw założonych od Anglo-Safow: y Xięstwo *Galskie* albo *Wallii*. Królestwa te są *Essex*, *Suffex*, *Kenty*, *Westsex*, *Ostangeln*, *Mercya*, y *Nortumberland*.

Essex

Eftsex albo *Saxonia* Wschodnia, dzieli się na Hrabstwa: *Eftsex*, y *Mildelfex*: Stolica kraju *Londyn*; nad rzeką *Tamizą*; rezydencya Królów, mieyſce Parlamentu: jedne z nayważnieyſzych Miast w Europie. Dzieli się *Londyn*, na własny, *Westminſter*, y *Sutwark*; Rezydencya Królewska w Pałacu zwanym *S. James* (S. Jakuba) *Wittehal* Główny ſcięciem Króla Karola I. (a)

Su-

(a) *Londyn* oprócz Pałacow Królewskich y Ratusza, ozdobiony znaczną liczbą rozmaitych Gmachow, jako to: *Giełdą Kupiecką* z Poſągami Królów w framugach poſtawionemi przez *Wilhelma Zwycięzcy*: na ſrzodku zaś dziedanca Poſąg ſtojący z białego marmuru *Jakuba II.* Domami *Kompanii Indyjskiej*, *Celuyms Bankowym*, Pałacem *Parlamentowym* z Salą bez Pilaſtrow długą na ſtop 170. szeroką na 148. w którey powszechnie odbywają się Bale w dzień Koronacyi, y wſzyſkie inne okoliczności Uroczyſte; Zankiem albo *Wieżą Londyńską* z miennicą, złożeniem kleynotow, Papierow publicznych, broni na 60,000 ludzi, y więzieniem dla wyſtępnych przeciwko Stanom Państwa. Dwoma Mostami z kamienia cioſanego, z których jeden na 20. arkadach łączy *Londyn* z *Sutwarkiem*, drugi na 15. Arkadach *Westminſterſki*. Kościołami z wielkości y Architektury: z których *S. Piotra* w *Westminſterze* zaſzczycony Grobem Królów. Wielkości y oſiadłości Miasta tego można brać miarę z ulic, których liczą na 7,000, Parafii 135, Rynkow Wielkich 16

Suffex ma Stolicę *Chilchester* Miasto Portowe.

Kenty ma Miasto Stołeczne *Kantorbery*, rezydencyą Arcy-Biskupa, y Prymasa całej Anglii. *Dower* Port sławny ku Francyi y Hollandyi.

Westsex, kraj obszerny y żyzny, ma zadość roznych kruszców. M. S. *Bath*, sławne Cieplicami. *Portsmouth*, y *Plymouth* wygodne Porty.

Ost-Angeln: dzieli się na trzy Powiaty: *Nortfolck*, *Suffolck*, y *Kambrigde*: M. St. *Kambrigde* sławne Akademią: *Tarmouth* Port sławny.

Mercya Prowincya nayobszernieysza: zawiera w sobie 19. Powiatow. Miasto St. *Oxford* sławne Akademią między nayprzednieyszemi w Europie liczącą się, *Brystol*, y *Chester* nayznacznieysze po Londynie Portowe Miasta. (b)

Nor-

Domow 130,000, a Obywatelow więcey miliona. Ze wszęch miar Miasto ozdobne y okazałe, jedne tylo ulice ma bardzo błotniste.

- (b) W *Mercyi* *Oxfordzka* Akademia składa się z 25. Kollegiow. W Powiecie *Wilt-Skire*, Miasto *Salisbury* albo *Salesbury* wstawione Kościołem Katedralnym, w którym tyle jest drzwi, ile Miesiący w Roku, okien ile tygodni, kolumn y pilastrow ile dni.

Nortumberland Prowincya obszerna: dzieli się na sześć Powiatow: między ktoremi są: *Tork*, *Lankastrya*, y *Kumberland*. M. St. *Torck* (c) rezydencya Arcy-Biskupa w wielkości y piękności pierwsze po *Londynie*. *Barwick* Forteca Portowa.

Xięstwo *Wallii* (ktore od *Anglo-Sasflow* nie było opanowane) kray górzysty y w zboże nie żyzny. Stołeczne y nayznacznieyze Miasto *Pembrock*. (d)

§. II.

(c) Ma tytuł Xiążęcia *Torcku* powszechnie Brat Krolewski.

(d) Xięstwo *Wallii* albo *Gallii* zwane od Rzymian *Britannia secunda*, kray gorzysty, zimny y w zboże nie żyzny. Co do ludności y piękności Miast równać się niemoże Anglii. *Edward I.* przyłączył je do Korony. Miasto *Denbigh* ma wody naywięcey po *Warsztach Wapiennych* płynące tak niezdrowe, iż żaden prawie z *Mieszkańców* wieku starości doczekać niemoże.

Należą do Anglii Wyspy: *Wight* dosyć obszerna y żyzna z Portem *Sarmonth*. *Garnelfy* y *Jarsey* nad brzegami *Normandyi*. *Man* na morzu *Irlandzkim* dawniey *Hrabiow Derby*, teraz zapłacona od Korony postrzega wprowadzenia y wywozu towarow zabronionych. *Sorlingi* (*Insulae Silurum*) przy brzegach *Kornwallii*, po wielkiej części skaliste: liczą ich 145. *Anglescy* należąca do *Wallii* sławna w starożytności Stolicą y Szkołą *Druidow*.

§. II.

O początku imienia, położeniu, granicach, obszerności; o podziale y Miastach znaczniejszych Królestwa Szkocyi.

Szkocya zwana nayprzod *Caledonia*, potym, *Albania*: imie swoje bierze od *Szkotów*. którzy z Irlandyi, a podług innych z Hiszpanii do kraju tego przybyli. (c)

Leży Szkocya między stopniem 11. y 16. długości, a między 55. y 59 szerokości północney. Kray zewsząd oblany morzem: na południe ma Anglią.

Dzieli się Królestwo Szkocyi: na Szkocyą Południową, Północną, y Wyspy.

Szkocya Południowa kray górzysty, żyźniejszy jednak, nafiadleyszy, y polerowniejszy od Północney; Stolica *Edyburg* niegdyś Królów rezydencya; Miasto wielkie, piękne y ludne; ma Akademią. St: *Andre y Glasgow* rezydencye Arcy-Biskupie, zawiera w sobie Szkocyą Powiatow 21.

Szko-

(e) Szkocya od niepamiętnych czasow, swoich miała Królów. Jakub VI. Król Szkocki zostawszy Królem Angielskim pod imieniem Jakuba I. przyłączył ją do Anglii. Zupelne zaś ziednoczenie stanęło za Anny Królowy.

Szkocya Północna kray zbyt zimny y niezżywny, lasami, górami, y jeziorami napelniony. Obywatele powiększey części dzicy Górale: bawią się połowem śle- dzi y innych ryb. Miasta nayznaczniey- sze: *Nort-Aberden, Darnoch, Betti &c.* Wyspy Szkockie: *Westerne* albo *Hebry- dy*, leżą na Zachod Szkocyi, których się liczy na 44. dosyć żyzne, rybą y ołowiem handlują. *Orkades*: leżą na północ Szkocyi: jest ich 28, obsitują w sol y ołow. *Schetland*: na północ Orkad: li- czą ich 68. (f)

§. III.

O początku imienia, położeniu, grani- cack, obszerności: o podziale, Miastach Stofecznych y znaczneych Królestwa Irlandyi albo Hibernii.

Irlandya albo *Hibernia* imie swoje bie- rze od położenia na Zachodzie: gdyż to słowo w języku Irlandzkim *Hiere* al- bo *Fere* znaczy Zachod.

Leży Irlandya między stopniem 7 y 12 długości, a między 51. y 56 szerokości północney.

L

Ma

(f) Obywatele wszystkich Wysp Szkockich są dzicy y ubodzy, jako naywięcey żyjący z Ryb y polowania.

Ma od wschodu Kanał *S. Jerzego*; od południa morze Atlantyckie: od Zachodu toż morze, morzem *Brytańskim* nazywane.

Obszerność Irlandyi wzdłuż wynosi na mil Polkich 80. wszerz na tychże 60.

Dzieli się na cztery części czyli Prowincye *Ulter*, *Ultonią*, *Leinster*, albo *Lagenią*, *Munster*, albo *Monią* y *Konaccyą*, albo *Connaught*. Te zaś wszystkie na 32. Hrabstwa. Stolica całej Irlandyi *Dublin* w *Lagenii* rezydencya Vice-Króla, miejsce Parlamentu krajowego, Miasto w całej Brytanii po Londynie nayznacznieysze *Schenon* nad uściem rzeki. Miasta znacznieysze Portowe: *Limmersck* *Waterford*, *Galloway*, *Londenderys* &c. (g)

§. IV.

- (g) Henrykowi II. Królowi Angielskiemu do opanowania Irlandyi, pomogły kłótnie wzajemne między pięcią Królestwami, na które przedtym ten kraj był podzielony. Odłączona Irlandya od Anglii y Szkocyi morzem do żeglugi niebezpiecznym, czyli kanałem *S. Jerzego*.

§. IV.

O powietrzu, Religii, Rzekach y Rządzie w całej Brytonii: o Krajach, Wyspach, y Miastach należących do Korony Angielskiej w Europie y innych częściach świata.

Powietrze w samej Anglii jest dośyć umiarkowane, nie tak dla położenia, jako raczy dla mgły, która się podczas długo nad powietrzem unosi. Grzmoty y piorany ledwie się tu słyżec dają. Kraj sam równy zwłaszcza w stronie Połnocney, żyźny w zboża. Wełna, ołów, cyna, y konie w Anglii są przednie; wina niema, ale na to miejsce, piwa, pończe, jabłeczniki, y gruszewniki. Wilkow tu w całym kraju widzieć niemożna.

Rzeki ma znaczniejsze: *Tamize, Humber, y Sawernę.*

W Szkocyi Powietrze zimne y wilgotne; kraj sam górzysty y ubogi. Ma za- dość bydła, Sledzie, skóry, wełna, sol, żelazo y ołów, są zródłem handlu. Kraj nieludny, a ku północy dziki. Rzeki w nim znaczniejsze: *Twede, Alid, y Tay.* Procz tego ma wiele jezior. Między la- sami sławna jest Puszcza *Kaledońska* w stronie północney.

W *Jrlandyi* powietrze mgliste y niezdrowe: kray wilgotny, błotami y jeziorami napelniony. Bydła y zwierza ma zadość. Ziemia rodzi naybardziej len y konopie. Gadow tu zadnych niema, y drzewa Jrlandzkiego robak nietoczy. Rzeka w Jrlandyi naywieksza *Schlenon*.

Religia' w Anglii y w Jrlandyi panująca Kalwinska Biskupia: w Szkocyi Prezbiteryanow. Wiele jest w całym kraju Katolików, Lutrow y Kwakierow. (h)

Rząd

(h) Uznają w tym Państwie za Głowę Kościoła Króla przez Prawo *Supremacji*. *Prezbiteryanie* zachowują ściśle samą naukę Kalwinską pod Zwierzchnością Starców Farazow. W religii zaś *Biskupiey*, procz tey samey nauki Kalwinskiej podobni są w obrządkach Kościołowi Rzymskiemu: mają Biskupow, Kanonikow, Kapłanow, Plebanow &c.

Kwakierowie biorą początek od Jerzego *Foxa* Anglika Szewca. Są to Kacerze niemający chrztu, Kommunii y Swiąt: całe ich nabożeństwo na drzeniu pod czas słowa Bożego, na rozważaniach, wzdychaniach, zachwyceniach &c.

W Anglii Arcy-Biskupow jest dwuch: *Kanthearyjski* y *Eboraceński*, do których 27. Biskupow należy: w Szkocyi dwuch: *S. Andra* y *Glasgow*, mają pod sobą Biskupow 11. W Jrlandyi Arcy Biskupow czterech: *Armach*, *Dublin*, *Caschel*, y *Galloway*, należy do nich Biskupow 20.

Rząd w Królestwie Angielskim *Mieszany* jako składający się z rządów: Monarchicznego, Arystokratycznego, y Demokratycznego (i).

Ma jeszcze Król Angielski w Europie *Gibraltar* Miasto położone w Andaluzyi, z ładu nieprzystępne, mocne, obronne y
Por-

(i) Rząd w Anglii był przedtym zupełnie *Jednowładny*. Za Jana y Henryka III. Narod wielkie sobie u Królów wyjednał przywileje. Teraz moc Prawodawcza przy Królu y Stanach; Skarb zaś zupełnie przy Stanach, których Zgromadzenie zowie się *Parlamentem*. Ten dzieli się na *Szczę Górną y Dolną*. *Górna* składa się z Duchowieństwa y Panów: Kanclerz w niej ma pierwszeństwo. Zasiada Osob 188 z Anglii, a 16. z Szkocyi. Do nich należy sądzić sprawy, roztrząsać ustawy Izby *Dolney*.

Dolna składa się z Posłów większością głosów obranych po Powiatach, Miastach y Akademiach. Zasiada w niej Osob 508. z Anglii, a 45 z Szkocyi: Pierwszy między obrany *Orator*. Ustanowiona ta Izba za Henryka III. Do niej należy naznaczać podatki, y projekta Praw układać. Ma Król procz tego Radę *Koronną* do roztrząsania interesów. Po Powiatach Król stanowi *Szeryffow*, którzy z przydanemi kilku Obywatelami pilnują spokojności y porządku. W Miastach corok obierają *Burmistrza* czyli *Lord-Maire*, y *Aldermanow*. Tron Angielski na Syny y Córki jest dziedziczny. Po wypędzeniu Jakuba III. Katolików za niezdolnych do Tronu uznano.

Portowe: Wyspę *Minorkę* na morzu frzodziemnym obfitującą we wszystkie wygody do życia: z M. S. *Port-Maon*: mocnym, Portowym, y bogatym. (k)

W Azji Ofady *Bengali* z Miastem znaczneytzym *Mádras*: y *Koromandelu*.

W Affryce Ofady *Senegal* y kilka Miast w Gwinei. Wyspę *S. Heleny*.

W Ameryce kraje Angielskie w stronie północney z południa na północ do uścia rzeki S. Wawrzyńca: rozciągają się na mil blisko 500. jako to: *Floryda*, *Wirginia Karolina*, *Maryland*, *Pensylwania*, *Nowy Jersey*, *Nowy Jorck*, *Nowa Anglia*, *Akadya*, albo *Nowa Szkocya*, *Kanada*, y część *Luzyny*.

Wysep Angielskich leżących na morzu północnym Amerykańskim, jest wiele, między ktoremi nayznaczneytze *Nowa-Ziemia* (*Terre-Neuve*) z M. S. *Placencyą*,

RO-

(k) Oderwane od Hiszpanii przez Anglikow *Gibraltar* y *Minorka* są im zupełnie ustąpione Roku 1713. przez Traktat Utrrechtcki.

ROZDZIAŁ XV.

O

WŁOCHACH.

§. I

*O położeniu, granicach, y podziale
Włochow.*

Włochy leżą między stopniem 23 y 28
długości, a między 35 y 47 szeroko-
ści północney.

Graniczą na Wschod z Austryą y Mo-
rzem Adryatyckim; Na Południe z Mo-
rzem Szrodziemnym; Na Zachod z tymże
morzem; na Północ z Szwaycarami y
Tyrolem,

Dzielią się Włochy: na *Północne, śred-
nie y Południowe.*

Północne zawierają w sobie trzy Rze-
czypospolite: *Wenecką, Genueską, y
Łukieską.* Cztery Xięstwa: *Medyolań-
skie, Mantuańskie, Modenskie, Parmeń-
skie;* y jedno Krolestwo Sardyńskie. Ca-
ły ten kraj zwał się dawniey *Lombar-
dyą.*

We-

Wenecka Rzeczpospolita leży na wschod Włoch Północnych. Ma Stołeczne Miasto *Wenecya*, y inne sławne Miasta: *Bergawa*, *Padwa*, y *Werona*. Należą jeszcze do Wenetow brzegi Dalmacyi z Miastami *Zara* y *Kataro*, y z Wyspami przyległemi: Procz tego Wyspy na morzu *Jońskim* przy Grecyi leżące. (a)

Genu-

(a) Rzeczpospolita Wenecka kraj obłzerny. Miasta y samey Rzeczypospolitey założenie, bierze początek od Włochow przed Hunnami uciekających Roku 421. Zamyka Państwa w dwojakim podziale: *Lądowe* y *Morskie*. Państwo czyli *Stan Lądowy* albo *Lombardya Wenecka*, jest to kraj nieftykający się z morzem. Państwo czyli *Stan Morski* kraj obłany morzem, jako to: *Dogada* albo Xięstwo Weneckie, część *Isłryi*, *Dalmacyi*, *Albanii*, y *Wyspy Weneckie* na Morzu Jońskim.

W Państwie Lądowym Miasta znaczniejsze y stołeczne Prowincyi jednego imienia: *Bergam* Bergamasku. *Krema* Kremasku Miasto położone nad rzeką *Seryą* wpadającą do *Addy*. *Brzescia* *Bresciany* albo *Ager Brexianus*, Miasto wielkie y bogate skolotane trzęsieniem ziemi Roku 1769. ozdobione Kościołem Katedralnym, Zbrojownią, Zamkiem na skale, y wieżą *Pallada*. *Werona* *Weronezy* czyli *Ager Veronensis* Miasto nad rzeką *Adigą* przez frzodek płynącą: słyne dawnością, otobliwą obroną, towarzystwem ludzi uczonych pod imieniem *Gli Philarmosici*, rękodzielami jedwabnemi, urodzeniem Korneliusza, Nepo-

Genueńska kray długi, ale wątki oko-
ło

sa, Marka Emiliusza, Pliniusza Starego, Wotruwiusza, których posągami Ratusz w tym mieście ozdobiony; *Amphiteatrum* od Rzymian dotąd prawie w całości zachowanym. Na Ryнку Mieszczan y Kupcow daje się widzieć Posąg wyrażający *Weronę* z koroną u nog leżącą. *Serniona* albo *Sermio* sławne Oyczyznę Katulla y przednim winem zwanym *Vino-Santo*. *Rovigo* albo *Rhodigium* nad rzeką *Adigą* M. S. Poleszyn Rowigańskiej.

Adriu dająca imie odnodze Weneckiey czyli morzu Adryatyckiemu przedtym wspaniałe miasto, teraz bardziey wieś od Rybakow mieszkana. *Padwa* albo *Patavium* nad rzeką *Brentą* M. S. Powiatu padewskiego: wstawione Akademią, Biblioteką publiczną, zgromadzeniem ludzi uczonych; Grobem S. Antoniego, y Oyczyznę Tyta Liwiusza, Ratusz y inne gmachy w tym mieście były rozwalone przez trzęsienie ziemi w Roku 1756. *Eła* sławna z początku Xiążąt Modenńskich. *Wincenca* albo *Vincentia*, połączona między dwoma rzekami *Rotona* y *Bachiglifną*, y między dwoma górami. Stołeczne Wincenty (Ager *Vincentinus*) zwany *Ogrodem Weneckim* dla położenia, wina wybornego, y żyznych gruntow. Wincencyanow mają powszechnie między Włochami za nymściwszych. *Trewiza* albo *Trevisum* M. S. Trewizany, obronne, piękne, Pałacami ozdobione, mieszkaniem najwyżcey Szlachty Weneckiey; a narodzeniem Benedykta XI. Papieża y Totyli Krola Gottow zaszczycone. *Feltry* M. S. Feltryny (Ager *Feltrinus*) zalecone pięknym położeniem, ma Stolicę Biskupią, *Belluna* M. S. Belluneczy

to morza. Ma stołeczne Miasto *Genua*
p●

nad Piawą male, ale piękne z Stolicą Biskupią: *La Pieva di Cadora* nad Piawą M. S. Prowincyi Kadoryn. *Udun* M. S. Fryulii (*Fero-Julienfis Tractus*) należący do Wenetow prócz *Akwileii* do Arcy-Xięstwa Rakuskiego. *Palma-nova* jest zastroną Wenetow od Niemcow y Turkow: założone Miasto Roku 1593. *Konkordya* zburzona od Attyli, *Grada* na Wytpie maley naprzeciw *Akwileii*.

W Państwie albo Stanie Morfkim M. S. Dogady y całej Rzeczypospolitey Weneckiey *Wene-cya*, wielka, ludna, piękna y bogata, cała na palach, zajmuje 72. wyspy, 500 mostami połączone. Domy y Gmachy na palach postawione zamiast ulic oddzielają się kanałami. Naywspanialszy Most *Rialto* na wielkim Kana-le, ktorego jedna z marmuru białego *Arka-da* na 12,000 palow oładzona. Łożyła na ten most Rzeczpospolita 250,000 dukatow.

Z Palacow w tym Mieście 150, naywspanialszy Pa-lac Rzeczypospolitey Xiążęcy, w którym gór-ne Pokoje z jedney strony na mieszkanie Xiążęce, z drugiey na Izby Senatorskie y Rady Rzeczypospolitey; doine zaś na Sądy We-neckie są wyznaczone.

Ozdobione Kościołami: z których naypięknieyze Kollegialny S. Marka, albo Kaplica Xiążęca, wparty na 26 kolumnach marmurowych czar-nych, y wefrzodku marmurem przyozdobio-ny. Kościół S. Piotra *de Castello* jest Ka-tedralny Patryarchy Weneckiego z grobem S. Wawrzyńca Justyniana Patr: Weneckiego. W Kaplicy Nayświętzego Sakramentu **oproc**

po Wenecyi w całych Włoszech nay-
bo-

Ciała S. Marka złożony jest skarb Kościelny y Publiczny całego Państwa.

Zbrojownia Wenecka nad morzem murem zastniona, obfzerna na około na 3. mile Włoskie. Zamyka dział 2000. y rozmaitey broni wystarczającej na 200,000 piechoty, y 25,000. jazdy. Na Bramie wyryte litery złote wyrażające te słowa: *Felix Civitas, quae tempore pacis de bello cogitat.*

W caley Wenecyi liczą Obywatelow na 160,000. Kościołow Parafialnych 72, Kłafztorow Męskich 39, Białogłowskich 25, Pałacow 150, Rynkow 53. Leży to Miasto na półtory mili od lądu; sposobne do handlu oprócz kopanych kanałow dla rzek wielkich, jako to: *Po, Addiga, Brenta, Piawa* wpadających do morza.

Mają Wenetowie Domy y Ogrody roskózne na wyspach 16. około Wenecyi leżących, jako: *Chioggia* albo *Chioza*, *Palestyna*, *Malamon*, *Murano*, *Gniudecca* &c.

W Istriy Zachodniey y Południowey Weneckiey (gdyż Połnocna y Wschodnia do Domu Rakuckiego należy) Miasto Stoł: *Capo d' Istria* *Justinopolis* albo *Egida*.

W Dalmacyi Weneckiey M. S. *Spalatra* Arcybiskupie, pamiętne z rozwalin Pałacu Dyoklecjana Cesarza. Wyspy Weneckie nad brzegami Dalmacyi leżące: *Osfera*, *Chersa*. *Weglia*, *Iesina*, *Orba* &c. Albańczykowie przeniosłszy się z pod panowania Turkow osiedli w tym kraju około Góry *Morlachu*, od niey zowią się *Morlachami*. W czasie wojny Wenetow z Turkami biorą Morlachowie zamiast Zeldu od Wenetow czerwony złoty za głowę każdego Turczyzna.

W *Albanii Dolney* albo *Epirze* są Miasta Weneckie: *Butrinto* Portowe, *Larta* przedtym *Ambraçius sinus*, handlowne; y *Preweza* obronne nad odnogą *Lertańską*.

Wyspy Jonskie pod panowaniem Wenetow przy Grecyi *Corfou* leżące: albo *Corcyra* rozległa na mil 40. z M, S. tegoż imienia obronnym. *S. Maura* albo *Leucas* odebrana Turkom Roku 1684. *Cefalonia* przedtym *Samos* dziedzictwo *Ulisseffa* z dwoma wysepkami *Tbiaką* albo *Dulichium*, y *Itaką* tegoż *Ulisseffa* Ovczyną. *Zanta* albo *Zacinthus*, *Kursolary* albo *Echinadae* Wysepki niewielkie; *Ceriga* albo *Cythera* leży między *Kandyą* y *Moreą*, obszerna na mil 60, sławna z starożytności według niektórych świadectwa: urodzeniem *Wenery* y *Heleny*. Miasto na tej Wyspie tegoż imienia na skale umocnione przeciwko Turkom.

Nakoniec między *Dziurżawami* Wenetow liczy się *Odnoga Adryatycka*, którą co rok w Dzień *Wniebowstąpienia Pańskiego* sam *Doża* z *Senatorami* y *Posłami* *Cudzoziemskimi* na znak panowania *nayuroczyściey* zaślubia.

Powietrze w całym tym Państwie dosyć gorące; kray górzysty, równiny jednak bardzo żyźne. *Wino*, *oliwa*, *miod*, *żelazo*, y *rękodziela*, *szkła*, *wełny*, *jedwabiu*, y *żelaza* handlu są *zrzodłem*. *Rząd* wolny *Možno-władny* czyli *Arysiokratyczny*, *Prawodawcza* *władza* przy *Szlachcie* czterech stopniow: w pierwszym jest 12, w drugim 4, *familie*, które od Roku 700. trwają. *Trzeci* zawiera *Szlachtę* *wpisaną* w *Księgę* *złotą* za *Dożowstwa* *Grademigo*. *Czwarty* *Familii* *potym* *przyjętych*. Z tej *Szlachty* *obierają* *dożywotni* *Senat* pod *prezydencyą* *Doży*, który *godność* *nie* *władzę* *Monarchy* *wyraża*. *Dostoynść* *ta* *dożywo-*

bogatsze (b). *Lucenska* nad sześć mil
wzdłuż

tnia w pierwszych dwunastu familiach utrzymuje się. Ma cała Rzeczpospolita rocznych dochodów na 60. millionow złotych; na morzu okrętów 40, wojaka na 20,000.

(b) Rzeczpospolita Genueska kraj nadmorski ma wzdłuż na mil 40, wszerz 10, a najmniej gdzie najwęższa 5. Graniczy na Wschod z Mafją; na Zachod z Hr: Niceńskim, Xięstwem Monaceńskim y Alpami; na Południe z Toskanią, na północ z Medyolanem. Parmą. y Montferatem. Dzieli się na część Wschodnią y Zachodnią, które w języku Włoskim nazywają *la Riviera di Levante*; y *Riviera di Ponente*: to jest rzekami Wschodnią y Zachodnią, dla podobieństwa w kształcie długiego a wąskiego kraju.

W części Wschodniej leży *Genua* nad morzem frzodziemnym Stolica całej Rzeczypospolitey, Miasto ludne, obrotne, ozdobione Pałacami Doży, Senatu, a w szczególności najpierwszych families Doryow, Pallawicynich, Grymaldow &c. wstawione rękadzielni jedwabnymi a mianowicie Adamażku y akfarnitu, zbrojownią, Portem obszernym y bezpiecznym z latarnią zawsze oświecającą. W Zachodniej *Sawona* Miasto po Genui ludne, wielkie, y obrotne. Port tu zasypany dla oddalenia przeszkody handlowi Genui. *Cogutreo* sławne Oyczyzną Krzysztofa Kolumba wynalazcy Ameryki.

Oprocz Pomorza czyli Krainy nad morzem frzodziemnym części dawney *Liguryi*, należą jeszcze do tey Rzeczypospolitey Wyspa *Kaprarja* albo *Egilon* na mil kilka rozległa, warowana od Genueszykow przy ustąpieniu Fran-

wzdłuż y wszerz więcey niemają. Miasto Stołeczne *Luka*: Religia w tych trzech Rzeczachpospolitych sama Katolicka. (c)

Me-

cuzom *Korsyki*. Grunta na niey skaliste, procy wina nic nierodzą. Margrabstwo Finalskie z M. S. tegoż imienia mocnym y portowym kupione Roku 1713 u Karola VI. Cesarza za 300,000. talarow.

Xięstwo *Monaceńskie* z M. S. *Monaco*, *Herculis Moñaci Portus*) dofyć obronnym; jest udzielne Familii *Grymaldow* pod opieką Króla Francuskiego. Około Miast *Rocca-Bruna*, y *Menton* Cytryny y Pomarańcze w calych Włochach nayprzednieysze.

Kray *Genueńczykow* gorący y górzysty: Zboża cale niema, ale obfituje w wyborne wina, oliwę, owoce, marmury, które przesyła Francyi, Hiszpanii, Portugallii, a przez Hollandyą Państwowi nawet Połnocnym. Skarb publiczny dochodu na pułtora miliona talarow więcey niema. Obywatele cale bogaci dla małych podatkow, a przez zysk rękodzielcowitey dla nich nieużyteczności gruntow nadgrody.

Rząd w *Genui* Moźnowładny. Co lat dwie obiera Miasto Dożę y Senat z 400. Osob złożony, Miasto rządzi krajem jednowładnie, a w Mieście sama Szlachta przy Doży albo Xiążęciu dwuletnim do Rządow należy. Zaden niemoże być Dożą niemający lat 50. skończonych.

(c) Rzeczpospolita *Lucceńska* albo *Lukiejska* leży między Xięstwem *Toskańskim*, *Medeńskim*, y *Genuą*; Kray górzysty, obfituje w wina, oliwę, sol, y bydło. Wolność jey nadana

Medyolańskie Xięstwo graniczące na Zachod z Pedemontem, na Północ z Szwaycarami y Tyrolem; na Wschod z Wenetami, Parmą y Mantuą, na Południe z Genuą; ma Stolicę *Medyolan* albo *Milano*. Inne Miasta *Pavia*, *Cremona*, &c. (d).

Man-

od Zygmunta Cesarza, pod holdem jednak Cesarzow. Rząd Moźnowładny przy moźniejszych Familiach. Wielka Rada Prawodawcza z 160 Szlachty złożona, Mniejszy Rząd sprawująca z 36. Osob pod prezydencją *Doży* albo *Gonfalomera*, którego co dwa Miesiące obierają. Stolica Luka Miasto obronne, handlowne y ludne; Obywatele przemysłni, sprawni, y pracowici. Ozdobione Pałacem Xiążęcym, Kościołem Katedralnym, Zbrojownią dostarczającą broni na 20,000 ludzi.

(d) Xięstwo Medyolańskie miało dawniey swoich Xiążąt. Po zgasley linii *Sforcych* Franciszek I. Krol Francuski popierał pretensye swoje po Walentynie. Lecz Karol V. Cesarz przy sobie je zatrzymał prawem lenności. Y dotąd to Xięstwo poulega rządowi zupełnie jednowładnemu Demu Austryackiego. Kray to jest w całych Włoszech naymilszy, żyźny, y bogaty. Obfituje w zboże, mianowicie w ryż y len, w oliwę, wina, bydła y przednie owoce. Rękodzieła takż Malarstwa y Snicerswa są tu sławne. Rzeka *Po* procz innych spławnych, dwa jeziora *Come* y *Maggiore* y wiele Kanalów do handlu cale pomocne.

Stolica *Medyolan* albo *Milano* jedne z naywiększych y naypiękniejszych Miast Niemieckich. Niegdys tu była rezydencya Krolow *Lombardy*

Mantuy Xięstwo: dzieli się na Mantue y Gwaſtallę. W Mantuy Stolica *Mantua*: na ſzrod jeziora piękne y obronne Miasto, *Gwaſtala* wielkie y bogate z całym Xięstwem należy do Parmy (e).

Mo-

potym miejsce Koronacyi Cezarzow: teraz rezydencya Gubernatora y Arcy-Biskupa. Ma 230 Kościołow, Szpitalow 66, Szpitalow 10, y Akademią.

Dolina Sezya, kilka Powiatow jako to: Nowarſki, Wigewanowski, Lomeliński, Torwaſki, Alexandryński, część Angerskiego, y Paweżańskiego, Hrabstwo *Bobbio*, y wszystkie dzierżawy na Południe *Tartony* uſtapione są Królowi Sardyńskiemu.

(e) Kray Xięstwa Mantuańskiego żyzny w zboże, paſtwiska, wyborne wina, y owoce; długi na mil 16, szeroki na 12, oddany był Roku 1433 lennym Prawem od Zygmunta Cezarza Domowi Gonzagow. Po zgaſſey linii na Karolu Ferdynandzie, Leopold Cezarz na Dom ſwoy to Xięstwo-zajechał. Y tak od Roku 1708 należy do Domu Auſtryackiego. Leży między Państwem Kościelnym, Weneckim, Modeńskim, Parmeńskim, y Medyolańskim. Stolica *Mantua* położona na Wyſpie jeziorom y rzeką *Mincya* oblana: ozdobiona Pałacem Xiążąt z Familii *Gonzagow*. Biſko Mantuy nie wielkie Miasto *Piktola* ſławne Oyczyzną *Wirgiliusza*. *Oſtyglia* Zamek nad rzeką *Po*.

Modeny y Reggii Xięstwo ma Miasta: *Modena y Regio*. Należą do tego Xiążęcia Xięstwa: *Mirandola, Carpi, y Corregio* (f)

Parmy y Placencyi leżą na południe *Mantuy*. Miasta tu wielkie obronne *Parmy y Placencya*. W *Parmie* rezydencya Xiążęcia: Religia w Xięstwach sama *Katolicka*. (g)

M

Sar

(f) Xięstwa *Modeny y Reggii* zdawna należały do *Domu Est*, do którego y teraz dziedzicznie należą, ale pod hołdem Cesarza, któremu co rok opłaca Xiąże 4000. talarow. Kray ten cały z Xięstwami: *Carpi, Corregio, Mirandola, Margrabstwem Concordia, Novellara, Massa-Corrara*, jest rozległy wzdłuż na mil około 20, wszecz na 10. Obfituje w zboże y przednie wina. Pałace rosfkonne Xiążęcia *Modeńskiego* leżą między *Modeną y Reggio* zwane *Riwalta y Saffula*.

(g) Xięstwa *Parmy y Placencyi* oddał *Domowi Farnezyuszow Pawel III. Papież*. *Elżbieta Dziedziczka* wniosła je *Filippowi V. Królowi Hiszpańskiemu*. Syn jego *Ludwik* po *Traktacie Akwisgrańskim* objął te Xięstwa razem z *Gwastalskim*. Rząd dotychczas Xiążęcia *Parmeńskiego* nad trzema Xięstwami udzielny y *Jednowładny*. Kray żyźny w wina y owoce. pastwiska bardzo dobre wydają zrzdło handlu krajowego bydło y sławne *Parmezańskie Syry*. Dochod roczny wynosi 600,000. talarow, z których 10000 płaci się *Papieżowi*.

Sardyńskie Królestwo składa się: z Wyspy *Sardynii* na morzu frzodziemnym, *Pedemontu*, *Montferatu*, y Powiatow Medyolanskich. W Sabaudyi *Stolica Chambery*: w Pedemontcie; *Turyn*: *Stolica* y *Królow* rezydencya. W *Montferracie*: *Stolica Casale*. Na wyspie *Sardynii* *Stolica Cagliari*: rezydencya *Vice-Króla*. (h)

Wło-

Colorno Pałac Xiążęcy z ogrodami rozkoszniemi nad rzeką *Po*. *Sala* Zamek nad *Bogansą* *Rotto-fredo* sławne w Roku 1746. zwycięstwem *Austryakow* nad *Woyskiem Francuskim* y *Hiszpańskim*. *Campo-Morta* zwycięstwem *Annibala* pamiętne. *Gwastalla* M. S. Xięstwa tegoż imienia, wielkie y piękne.

(h) *Kray Sardyńskiego Króla* leży między *Francyą*, *Szwaycarami*, *Medyolanem*, y *Genuą*. *Sabaudya* dawne *Królow* *Siedlisko* z *Miastem* *Stolecznym Chambery* mieyscem *Trybunału*. *Kray* górzysty y ubogi. *Piemont* obfituje w zboże, wino, oliwę, y owocę. *Veneria* y *Rivoli* Pałace *Królewskie* za *Miastem* *Stolecznym Turyn*. *Nizza*, y *Villa-Franka* handlowne *Porty*. Tu należy *Hrabstwo Saluzyi*, które się w zamianę za *Bressę* dostało. Ku północy w *Górach* jest dla *Podróżnych* sławne *Opaństwo S. Bernarda*.

Montferrat niegdyś do *Xiążąt Mantuańskich* należał. *Stolica Casale* znaczna *forteca*.

Wyspa Sardynii rozległa wzdłuż około mil 50, wszerz około 20. oddzieliła się od *Korsyki* *Prześmykiem Morskim*. M. S. *Cagliari* albo *Caltaris*, wielkie, obronne, sławne *Akademiją*,

Włochy *Srzednie* składają się z Xięstwa Toskańskiego y Stanu Papieskiego.

Wielkie Xięstwo Toskanii albo *Tuscii*, albo *Etruryi* leży nad morzem Szrod-

M 2 ziem-

Arcybiskupstwem y Portem handlownym. Krąg błotnisty y nieurodzayny, a dla niezdrowego powietrza nieludny. Na brzegach pułnocnych łowią się korale. Inne pomniejszye Wyspy na okolo leżące są: *Afinara*, mająca dosyć różnego zwierz: jako to: dziki, jelenie, bawoły &c. Sokoły, żółwie &c. S. Piotra z Portem: y S. Damaza sławna wysoką górą.

Dom Sardyński z dawnych Wittykindow Królów Saskich pochodzi. Przy końcu wieku 10, Bertold z tego Domu kupił *Sabaudyą* od Rudolfa Króla Burguńskiego. Następcy jego od Zygmunta Cesarza dany sobie mieli *Pedemont*. Przez Sukcesyją dostali Xięstwa *Montferratu*; a Traktatem Utrechtskim dano im Królestwo Sycylii, lecz potym Sardynią im za Sycylią oddano. Kray tego Monarchy dosyć jest obszerny; Sabaudya y Sardynia niezżyżne. Dosyć jednak w Sardynii wina, delikatnych owocow: Pomarańcze, Cytryny &c. Pedemontu zaś y Montferratu handle na winie, oliwie, bydle, y owocach zalegają. Rząd w Państwie Jednowładny. Religia Katolicka. Arcybiskup w Sabaudyi *Tarenteński*, w Pedemontcie *Turyński*; w Sardynii czterech. Dochod roczny 50 millionow. Woyśka 20 tysięcy: a w potrzebie 50,000 naywięcej. Kray ten kluczem dla Francuzow jest do Włoch.

ziemnym. Na wschod y Połnoc Stan Papiński. Składa się z trzech Xięstw: *Florentskiego*, *Pizańskiego*, y *Syenny*. Miasta w nim są: *Florencya* Stolica y rezydencya Xiążąt. A inne: *Piza*, *Syenna*, *Livorna* &c. (i)

Stan

- (i) Wielkie Xięstwo Toskańskie kraj długi na mil około 40, szeroki na 30. Z trzech Xięstw: *Florentskiego*, *Pizańskiego*, y *Syenny*, trzy dawniej wolne były Rzeczypospolite. Karol V. Cesarz oddał je Domowi *Medyceuszow*, po których zgasłej linii Sukcesya spadała na Dom Burboński linii Hiszpańskiej; ale Traktatem Wiedeńskim dostało się Austrii w zamianę za *Lotaryngią*. Kraj to jest żyzny w wina, oliwę, y owoce; jako to: Cytryny, pomarańcze &c. bardzo zdrowy, ludny, y bogaty. Rząd Jednowładny jako w wydzielonym Xięstwie z Państw Austryackich y ustąpionym na zawsze dla Leopolda Arcy-Xiążęcia, y potomstwa jego płci męskiej. Religia Katolicka. Ma Xiążę dochodu na 20 millionow. Woyska na 10,000, y 12 Okrętow na morzu.

Florencya nad rzeką *Arna*, *Piza*, *Sienna*, Miasta wielkie y piękne mają Akademie y Arcybiskupow. *Pratolino* Pałac Xiążęcia z Ogrodem rokoszonym y wspaniałym o mil 4. od *Florencyi*. *Livorna*, y *Porto-Ferrario* Portowe Miasta na Wyspie *Etbie*. *Camaldoli* sławne Opaństwem y pierwiastkami Zakonu Kamaldulskiego założonego od S. Romualda.

Stan Papieski na Północ Królestwa Neapolitańskiego leżący ma na 100 mil Polskich wzdłuż, a w szerz na 35.

Dzieli się na Południowe y Północne Prowincje. Południowe składają się z dziewięciu Xięstw: Miasta tu są: *Rzym* Papięza y Kardynałów rezydencya, niegdyś głowa świata, y teraz między najwspanialszemi liczyć się może. *Loret*, *Ankona*, *Civita-Vecchia*, &c.

Północne Prowincje składają się z trzech Xięstw: *Rawenny*, *Ferrary*, y *Bononii*. Miasta tegoż imienia wielkie y bogate.

Należy takż do Papięza *Awenion* w Prowanzyi, y *Benewent* w Królestwie Neapolitańskim. (k)

Część

(k) W części Południowey Stanu Papięskiego naprzód *Kampania Rzymska* ma stolicę Papięzką *Rzym* nad rzeką *Tybrem*; Miasto z wielkości, ozdób, Kościołów, Pałaców, Rynków, y roskofznych Ogródow jedne z najwspanialszych w Europie. Kościół y Pałac *Watykański*, Kościół *Lateranenski*, y Zamek *S. Anioła* są naysiekawsze. *Castel-Gandolfo* Miasteczko z Zamkiem Papięskim y Ogródami: do ktorego zjeżdżają Papięże dla odmiany powietrza y schronienia się spraw publicznych. Inne poblizsze Miasta: *Ostia*, *Fresenta*, *Albano* &c.

Część Włoch Południowa zawiera w sobie Królestwo Neapolitańskie, które dzieli się na cztery części: dwie na Po-
łu-

Powtórę: *Patrimonium S. Piotra* z M. S. *Witerb*, *Civitta-Vechia* Portowe: tu stawają Galery Papięskie.

Potrzenie: Xięstwo *Castro* z M. S. tegoż imienia, y Hrabstwem *Roncigliona*.

Poczwarę: *Orwieta* z M. S. tegoż imienia.

Popiętę: Ziemia *Sabińska* z M. S. *Magliano*.

Poszoftę: *Peruzza* z M. S. tegoż imienia, sławnym Akademią.

Posiodmę: *Umbrya* z M. S. *Spolst*; Tu leży *Afyz* zaszczycony urodzeniem SS. Franciszka Serafickiego y Klary.

Posośmę: *Ankona* z M. S. tegoż imienia. Tu *Lóret* sławny Domem y Kaplicą bogatą N. M. P.

Podzięwiętę: Xięstwo *Urbinińskie* z M. St. tegoż imienia. W tym kraju leży Rzeczpospolita S. Maryńska pod obroną Stolicy Rzymskiej, rzęglęła wzdłuż naywiecey na milę, wżerz na półtory. Rząd w křtałcie Moźnowładztwa. Obiera dwuch *Kapitanow* dwa razy na rok w Marcu y Pazdzierniku. Oprócz Stolicy

Maryn: są 2. Miałteczka y kilka Zamkow: *Penna*, *Rosta*, *Seravalla* &c. Kraj ubogi dla fzczyptęgo handlu, ludność naywiecey na 9000 dusz wynosi.

W części Północney *Romania* z M. S. *Rawenna*. *Bononia* dla obfitości kraju nazwana *tłuslą*; y Xięstwo *Ferrarńskie*

Dwa Hrabstwa *Aweniońskie* y *Benewentńskie* są rozległe wzdłuż około mil 15, wżerz na 10. Hrabstwo *Aweniońskie* albo *Wenezęńskie*, o-

łudnie: *Terre de laboris* albo *Laworę*,
Kalabrią: w pierwfzey są Miasta: Neapol
 Stolica kraju y Krolow rezydencya,
Capua, *Cajeta*, *Benevent*: &c. w *Ka-*
labryi Stolica Regio Portowe Miasto.
 Dwie

debrane przedtym Rzymianom przez Gotów,
 Gotom przez Burgundow, od których spadło
 na Beatę Grafownę Prowancką zaślubioną Ka-
 rolowi Bratu S. Ludwika; z tego Małżeństwa
 Joanna Dziedziczka Hrabina Prowancka Kró-
 lowa Neapolitańska ustąpiła je Papieżowi,
 pod ow czas Klemenfowi VI. W Awenionie
 mieszkało 7. Papieżow; od Klemenfa V. kto-
 ry się koronował w Lionie Roku 1305, y lat
 kilka po koronacyi pierwszy założył Stolicę w
 Awenionie, mieszkali Następcy aż do Grze-
 gorza XI, który przeniósł się do Rzymu.

Benevent Miasto z 12 Wfiami poblizszemi Roku
 1053 ustąpione Papieżowi Leonowi IV. przez
 Henryka III. Cesarza, czyli raczey zamienio-
 ne za Biskupstwo Bambergskie w Cyrkule
 Frankonii. Przedtym za Lombardow Bene-
 went pod tytułem Xięstwa zamykał cały kray
 Neapolitański.

Kray cały Stanu Papieskiego jest gorący, około
 Rzymu cale niezdrowy; ma zadość wina, oli-
 wy, y owocow, zboża miałby dosyć, gdyby
 lepiej był wyrobiony. Bononia między inne-
 mi nayżyźnieysza. Poddani wszędzie ubodzy.
 Trzęsienia ziemi częste bardzo wiele kraju za-
 gubiły: Rząd Jednowładny, Religia Katolicka.
 Arcy-Biskupow w kraju 5, Biskupstw 40; Pa-
 pieża obierają Kardynałowie, których zawsze
 jest 70. Ma on dochodu rocznego nad 10 mil-
 lionow talarow. Woysk. 12 tysięcy, procz
 10. galer na morzu.

Dwie na Połnoc: *Abruzzo y Apulia*: w Pierwszey *Stolica Chieti*: w drugiej *Brun-
dusium. Otrante, y Tarente.* (1)

Wy-

Darowany był ten kray Papieżom od Pipina, a po-
tym od Karola Wielkiego Cesarza; dawniej
zaś mieli dany sobie od Konstantyna W. Cesa-
rzakray cały około Rzymu leżący, *Dziedzi-
stwo S. Piotra* nazwany.

- (1) Królestwo Neapolitańskie, u dawnych *Wielka
Grecya*, na północ y zachod stykające się z
Państwem Papieskim, a z innych stron morzem
oblane, długie na mil 100, szerokie prawie na
30, kray gorący, y częstym trzęsieniom zie-
mi podległy. Obfity w zboże, oliwę, owo-
ce, wina przednie, stal y konie. Neapol mię-
dzy największemi y najpiękniejszymi Miasta-
mi Europy liczyć się może. Procz mieszkania
Królów: ozdobiony *Stolicą Arcy-Biskupią y
Akademją*: trzema *Zamkami* obroniony. O
trzy mile od Neapolu *Góra Wezuwiusz* czę-
stym siarczystego ognia wybuchaniem sławna.
Fund Góra Kastyńska wstawiona *Opaństwem*
założonym od S. Benedykta Roku 529. *Lawo-
ra* zamyka *Pryncypat bliższy*, z M. S. *Salern-
na*, y *Pryncypat dalszy*, w którym leży *Xię-
stwo Benewentańskie*, *Miasto Konza, Awelli-
na &c.* y sławny *Wąwoz Kaudyński*.

Abruzzo dalszey M. S. Akwila, Bliższey Chietta
albo *Theata*, od którego nazwani XX. *Thea-
tyni Sulmona* *Oycyzna Owidiusza*. *Hrabstwo*
Molifkie z M. S. tegoż imienia.

W *Apulii* sławny *Kap Otrantski*, od którego chciał
Pyrrhus Król Epirski most wystawić na mil
kilkanaście długi dla złączenia *Grecyi z Wło-*

Wysep Sycylii składa drugą część Królestwa Neapolitańskiego albo obu Sycylii. Ma wzdłuż na 60, a w szerz na 40 mil Polskich. Miast tu są: *Palermo* rezydencya Vice-Króla, *Catana*, *Messina*, *Syrakuz* &c.

Ma prócz tego Król Neapolitański Wyspy *Liparskie* na Północ Sycylii: *Elba* wysep, y *Stato delli Presidii* z Miastem *Piombino* na brzegach Toskańskich, Religia w całym Królestwie sama Katoicka (m).

chami. W tym to kraju naydują się *Tarantuly* rodzaj pajaków wielkich, od których ukąszenia chyba Muzyka ratować może.

(m) Kraj Wyspy Sycylii ma powietrze zdrowe y bardzo żyźny, Szpichrzem Włoskim nazwany. Zboże, wino, oliwa, owoce różne, szafran, bawełna, jedwab y Miod handlu są zródłem. Szkodzą mu wiele częste trzęsienia ziemi. Niedaleko Miasta *Katany* jest Góra *Etna* ogień z siebie z kamieniami rozpalonemi wybuchająca. Bliżko zaś *Messyny* w Ciafninie morskiej ku północy jest niebezpieczna dla żeglujących skała zwana *Syrtes*; a ku południowi jest Wart *Charibdis* okręta pożerający.

Kraj *delli Presidii* oderwany od Powiatu Sieneńskiego; przyłączyli go Hiszpani do Królestwa Neapolitańskiego, ustępując Powiat Sieneński W. Xiążęciu Toskańskiemu z Miastami Te-

Imona, Orbitello; Piombino z tytułem Xięstwa pod opieką Króla Sycylijskiego. Na Wyspie *Elbie Portolongone* do Kr: Sycylijskiego, *Porto-Ferrario* do W. Xiążęcia Toskańskiego należą. Wyspy Liparskie zwaly się przedtym *Eolfskie y Wulkańskie*, na których podług Wierzopisow było Królestwo *Eola*, a dla znaczney liczby gór ognistych Kuźnica Wulkańska. Jest ich pięć; Stolica *Lipara* Miasto bardzo dawne.

Królestwo Neapolitańskie albo Sycylijskie dawniey Rzymską było Prowincją. Przy podziale Synow Konstantyna do Greckiego Cesarstwa przyłączone. Potym opanowane od Saracenow, Wieku XII. Normanowie z Palestyny powracający opanowali. Obiał potym Henryk VI. Cesarz z Domu Szwabskiego. Po zgaśney jego linii na Konradynie ścętym, obiał Dom Andegaweski. We sto lat potym Sycyliczycow, wyciawszy Francuzow na sławnych Niezporach poddali się Królowi Angielskiemu, którego Potomkom dostał się potym y Neapol. Po śmierci Karola II. Neapol oderwany od Sycylii dostał się Domowi Austryackiemu; Sycylia zaś Xiążętom Sabaudzkim, ale wkrótce obie te Prowincye do rządow Hiszpańskiegogo Domu wróciły się.

Itrata Króla Neapolitańskiego przechodzi 50 millionow zł: woyska lądowego ma 30 tysięcy, 16 Galer na morzu. W sprawach publicznych łączy się zawsze z Oycem swoim Królem Hiszpańskim. Rząd w tym kraju Jednowładny. Włoch zaś całych ludność ledwo 10. millionow dusz wynosi.

RO-

ROZDZIAŁ XVI.

O

NIDERLANDZIE.

N*iderland* czyli w języku Francuskim *Pais-bas*, imie swoje bierze od niskiego kraju swojego położenia. Dzieli się na *Niderland własny* y *Skonfederowany*, albo Rzeczpospolitą *Hollenderską*; Własny 10, Skonfederowany 7. w sobie zawiera Prowincyi. Gdyż zewszystkich 17 Prowincyi wybiwszy się siedm z pod rządu Królów Hiszpańskichostały się wolnym Narodem pod imieniem *Rzeczpospolitey Hollenderskiey*, czyli Prowincyi Skonfederowanych.

§. I.

O położeniu, granicach, obszerności, Prowincyach, Powietrzu y Religii Niderlandu własnego.

Leży *Niderland własny* między stopniem 18 y 23 długości, a między 49 y 52. szerokości północney.

Kray

Kray ten zwany dawniey *Belgium*, albo *Gallia Belgicka* zawierał to wszystko, cokolwiek jest między *Renem* y *Sekwaną*. Teraz od brzegow *Artezyi* do brzegow *Luxemburgu* ma wzdłuż na mil Polskich 90; a od brzegow tegoż *Luxemburgu* do brzegow *Brabancyi* ma wszerz na tychże mil 50. Ma od Wschodu Niemcy, od Zachodu morze Niemieckie, od Południa Francją, od Północy *Niderland Hollenderski*.

Dzieli się na *Niderland Austriacki*, *Francuski*, y *Hollenderski* (a).

Nider-

(a) W tym podziale *Niderlandu* własnego zamykają się kraje: naprzod:

Artezyi Hrabstwo, które po *Małgorzacie* dostało się *Filippowi Śmiałemu* *Xiążęciu Burguńskiemu*: Ustępione *Francyi* *Traktatem Pirenejskim*. Kray żyzny w zboże: ma swoy *Tribunał* pod imieniem *Rady Najwyższej*. *Stolica Arras* miejsce *Rady*, wielkie y obronne *Miasto*. *S. Omar* znaczna *forteca*.

Flandryi Hrabstwo równie z *Artezyą* dostało się po *Małgorzacie* *Filippowi Śmiałemu*, kray żyzny, ludny, y bogaty, *Rzeki Moza y Lifs*. Dzieli się na *Flandryą Hollenderską* na północ, *Austriacką* we *środku*, y *Francuską* na południe. W *Hollenderskiej* *forteca Sluys*, w *Austriackiej* *Gand* *Miasto* nad *zbiegiem Skaldy y Lizy*, dzielące się przez kanały na *Wysp 26* połączonych 300 mostami. *Brugos* sławne

Niderland własny ma Powietrze zimniejszy: y przeto wina swojego mieć niemoże. W zboże mocno żyzny. Rękodzieła krajowe są rzodłem handlu, jako to: sukna, płutna, koronki, kamloty &c. Ma rzeki znaczniejsze: *Moza*,
Skal-

w Roku 1430 ustanowieniem Orderu *Złotego Runa* od Xiążęcia Burguńskiego Filippa dobrego. *Ostende* Portowe y obronne Miasto od Roku 1604 pamiętne trzyletnim oblężeniem przez Ambrożego Spinoli Wodza Hiszpańskiego, a Roku 1745 przez Francuzow w dziesięć dni dobyciem. W Francuskiej *Lille* albo *Ryffel* bogate y obronne Miasto. *Tournay* miejsce Parlamentu, *Dunkierka* ma Port y twierdze zruynowane.

Hannonii Hrabstwo po Małgorzacie Dziedzicze dostało się Janowi Xiążęciu Burguńskiemu. Kray żyzny w zboże, y ludny. Dzieli się na Austryacki y Francuski: w pierwszym Stolica *Mons*; w drugim *Valencienne*, y *Cambrai* Stolica Hrabstwa Kameraceńskiego.

Brabancyi Xięstwo nayobszerniejsze w Niderlandzie. Dzieli się na Hollenderską y Austryacką. W Hollenderskiej Miasta: *Breda*, *Bergenopzon*, y *Bolduo*. W Austryackiej: *Brussel* albo *Bruxella* nad *Senną* Stolica całego Niderlandu Austryackiego, mieszkanie Gubernatora y miejsce Seymu wszystkich Prowincyi. *Lóeven* sławne Akademią *Lowanieńską*.

Antwerpia równie z Mechlinią do Brabancyi dawna należały. Stolice obydwuch tegoż imienia: Miasta piękne y bogate.

Skaldys, Lyfs, y Sambra. Procz tego dla łacnieyszego handlu jest tu w północney stronie wiele przekopanych kanałów. (b)

§. II.

Geldrya wyższa leży około rzeki *Mozy*. Dzieli się na Austryacką, z Miastem *Ruremond*: Hollenderską z Miastem *Venlo*: y na Pruską z Miastami: *Geldern* Stolicą y wielką Fortecą; *Werda y Stralen*. *Geldrya* dolna należy do Hollendrow.

Limburgu Xięstwo dzieli się na Austryacki z Miastem *Limburg*, y Hollenderski z Miastem *Masyrich*, albo *Akwisgran* forteca między naywiększemi w Europie liczącą się.

Luxenburgu Xięstwo, kray obszerny, ale niecale ludny y wielką część iego zajmuje Puszcz *Ardentyjska*. Stolica *Luxenburg* należy z całym Xięstwem do Austryi: Francuzi mają część Południową z miastem obronnym *Thionville*.

Namur Hrabstwo należące do Domu Austryackiego kray lasami zarosły, ma dosyć żelaza, ołowiu y marmuru. *Namur* Stolica znacznie obronna. Miasto jedno z naymniejszych *Charlemont* należy do Francyi,

(b) W ludności Flandrya y Brabancya inne przewyższają Prowincye. Zaludnione są naybardziejzey wypędzonemi z Anglii Katolikami. Obywatele powszechnie otwarci y rzetelni, do wojny, rzemioł, y nauk sposobni, dowcip mają bystry, w pracy są stateczni.

Prowincye Francuskie, Francuskiemi rządzą się prawami. Artezya ma swöją Radę naywyższą w *Arras*, inne Prowincye do Parlamentu w *Lille* ustanowionego należą. W Duchowieństwie

§. II.

O Niderlandzie skonfederowanym, czyli o położeniu, granicach, obszerności, Prowincyach z znaczniejszemi Miastami: o Powietrzu y Religii Rzeczypospolitey Hollenderskiej.

Niderland skonfederowany pod imieniem powszechnym Rzeczypospolitey Hollenderskiej tak nazwaney od naywiększey Prowincyi Hollandyi: leży między stopniem 25 y 25 długości, a między 51 y 54 szerokości północney.

Gra-

fą pod zwierzchnością Arcy-Biskupa Kamera-ceńskiego. Austryackie Prowincye w sądach należą do Trybunału Mechlińskiego. Rząd w nich Monarchiczny, każda Prowincya cieży się dawnemi przywilejami od Xłaząt Burguńskich nadanemi. W Sprawach domowych ziazdy swoje mają w *Bruzelli* pod prezydencyą Gubernatora. Obywatele wszyscy Kato-licy należą w Religii do Arcy-Biskupa Mechli-nii. Brabancya Hollenderska ma swoją Radę w Hadze, Flandrya zaś w *Middelburgu*. Re-ligia w nich Kalwińska. Katoicy jednak wol-ne mają obrządki. Aby kray tak ludny, ży-źny, y tylo fortecami osypany w ręce nie wpadł Francuzow, Hollandya y Anglia wiel-kie na to mają oko. Traktatem przeto *Bar-rierowym* Roku 1715 14 fortec Niderlandu Hollenderskim osadzono garnizonem. Miasta

Graniczy od wschodu z Niemcami, od południa z Niderlandem własnym: od Zachodu y Północy ma morze Niemieckie. Ma więc wzdłuż od Zachodu ku Wschodowi na mił Polskich 50, wszere od północy ku południowi na tychże mił 30.

Dzieli się na siedm Prowincyi: *Hollandya*, *Zelandya*, *Utrecht*, *Geldrya* niższą, *Transywalanią*, albo *Over-ÿssel*, *Fryzyą*, y *Groningę*.

Hollandya, kraj z siebie w całej Europie naynikczemnievszy, ale z przemyślu stał się naybogatszym y nayludnieyszym. Dzieli się na *Hollandyą Północną* y *Południową*: *Amsterdam* Miasto naybogatsze między Miastami Państw innych: leży nad *Zatoką Morską* y nad uściem rzeki *Amstel*: sławne prócz tego wielkim Portem.

Haga Stolica kraju, miejsce ziazdu całej Rzeczypospolitey y Ministrów Cudzoziemskich.

Ley-

Barrierowe obronne w Niderlandzie Austryackim są: *Namur*, *Tornak*, *Menin*, *Furna &c.* y Zamek *Knok*. *Dundermonda* zaś osadzona jest żołnierzem Austryackim y Hollenderkim.

Leuda ma Akademią; *Rotterdam* y *Dortrecht*: Miasta handlowne y bogate (c).

N

Ze-

(c) *Hollandya* między 7 Prowincjami naywiększa rozdzielona jest na Północną y Południową jeziorem *Fa* y rzeką *Sparą*. W Północney Miasta znaczniejsze: *Alckmar* piękne y obronne. *Horna* sławne dostatkim przednich syrow y masła, których ztąd naywięcey do krajow cudzych przesyłają. *Petthenteim*, przy którym ku stronie północney zaczynają się tamy czyli groble ciągnące się wzdłuż morza dla zastłonięcia, od wałów morskich ziemi niżej od morza położoney. Co *Hollandrowie* z niezmiernym kosztem utrzymywać muszą. W Południowej *Amsterdam* Miasto procz wielkości ozdobione wspaniałym Ratuszem z białego kamienia budowanym, Portem na 1000, y więcey okrętow obszernym, kanałami, na których stoi mostow murowanych do 4000, Kościołami wspaniałemi, y Szpitalami dla ludzi różnego wieku, płci, stanu, religii, y kraju.

Przedmurze *Amsterdamu* y forteca zowie się *Narden*. *Harlem* nad *Sparą* sławne tkaniem płócien, jedwabnych materyi, y wylewaniem drukow. *Rotterdam* nad odnogą *Mozy* czyli *Merwa*, ma Port od *Amsterdamskiego* wygodniejszy. *La Haye* albo *Haga Comitum* ozdobione Miasto wspaniałemi Domami, ulicami szerokimi y długimi. *Ryswick* położone między *Hagą* y *Delftem*, wstawione traktatem Roku 1697 zawartym.

Zelandya: kray z części złożony Wysp: niskie jego położenie jest w niebezpieczeństwie od morza. Stolica *Middelburg* miejsce rad Zelandyi y Flandrvi Hollenderskiej. *Flissinga* Portowa forteca (d).

Geldrya niższa: kray nayzdrowszy y nayżyźniejszy w zboże w całej Rzeczypospolitey oblany rzekami: *Ren*, *Moza* y *ffel*: *Nimega*, *Arnheim*, y *Zuphen*, w których się ziazdy Prowincyi odprawują. (e)

Utrecht niegdyś Biskupstwo: równa się w żyźności z *Geldryą*. Stolica tegoż imienia. wielkie y piękne Miasto: miejsce ziazdu Prowincyi z Duchownego, szlacheckiego, y mieyskiego Stanu, złożonego (f)

Tran-

(d) Wyspy Zelandyi są: *Walkrena*, *Schowen Duwelandya*, *Bewelandya Północna* y *Potudniowa*, y *Tolena*. *Midelburg* czyli *Metelli Castrum* leży na *Walkrenie*.

(e) *Geldrya niższa* albo *Północna Hollenderska* zamyka trzy Powiaty: *Betawią*, *Welawią*, y *Hrabstwo Zusterńskie*. Miasto Stołeczne *Nimega* nad *Wahalem* obronne y wielkie, sławne Traktatem zawartym Roku 1679. *Loo Zamek* wspaniały *Stadhudera*.

(f) *Henryk Biskup* wypędzony od Poddanych, którzy się *Kalwińskiej nauki* chwycili. prze-

Transsallania, albo *Over-Iffel* kray błotnisty y nieżyźny. *Deventer*. *Zvoll*, y *Cruon*: są Miasta, gdzie się kolejją ziazdy odprawują. (g)

Fryzyi: kray żyźny w zboże, ma wiele bydła. Stolica kraju *Lewarden*, Miasto wielkie y piękne: miejsce ziazdow Prowincyi.

Groninga: kray błotnisty: ma Stolicę tegoż imienia: miejsce ziazdu, y skład towarow Prowincyi, handlowne dla kanału: inne zaś brzegi dla piaskow nieprzystępne.

Powietrze w Hollenderskiej Rzeczypospolitey jest dosyć pomiarkowane. Kray cały błotnisty y powiększey części nieurodzawny: pastwiska tylo bardzo dobre. Syry, masło, y rękodzieła są zródłem handlu.

N 2

Re-

dał ten kray Karolowi V. Cesarzowi. *Utrecht* czyli *Traiectum ad Rhenum* nad Renem Miasto Roku 1579 przymierzem Prowincyi Belgickich, a w Roku 1713 Traktatem zawartym wstawione. Ma Akademią: y piękny kanał między rokosznemi Ogrodami przez sześć mil aż do Amsterdamu ciągnący się się.

(g) *Over-Iffel* naprzod do Królów Fryzyi, potom do Biskupow Utrechtskich należał, przedany razem z *Utrechtem* Karolowi V.

Religia tu Panująca Kalwińska, inne zaś wszystkie wolne mają obrządki. Rząd wolny. (h)

RO-

(h) Powietrze w Niderlandzie Sprzymierzonym co do zimna równe naszym. W Prowincjach nadmorskich niezdrowe, grube, y wilgotne: sprawia Obywatelom szkorbutt, podagrę, y inne choroby. Geldrya, Utrecht y Fryzya w zboże są najwyżnieysze. Hollandya, Zelandya, y Over-Iffel błotami napelnione, tak dalece, że w zimie wszystkie pod lodem. W Północney Hollandyi wiele jest Jezior osuszonych. Rzeki znaczneyse: *Moza, Iffel, y Ren*; z tych Ren na wiele się dzieli koryt, które różne mają imiona. Wielka wszędzie kanałów liczba do handlu y podróży nawet wiele pomaga.

Hollendrzy z przyrodzenia flegmatycy, w życiu pracowici, oszczędni, do woyny, nauk y rzemioł sposobni, w handlu zanurzeni; Prostota do piąństwa skłonna.

Rząd wolny Arystokratyczny. Prawodawcza władza przy Miastach y Szlachcie. Prowincye obierają Deputatow, którzy w Hadze mieszkając wszystkie sprawują interessa, prezydują koleją. Zjazd ten zowie się *Stany Generalne Prowincyi ziednoczonych*. Sprawy inne się odbywają jednomyślnością, jako to: woyna, Pokoy, liga, moneta, y roztrząsanie Praw; inne zaś wszystkie większością głosów Prowincyi. Druga jest Rada Stanu: ta wykonywa Ustawy Stanow Generalnych. Składa się z Osob 11. Są oprócz tego Rady: Skarbowa, Woyskowa, Admiralska, Flandryi y Braban-

ROZDZIAŁ XVII.

O

SZWAYCARACH.

§. I.

O początku imienia, położeniu, granicach y obszerności, o podziale na Prowincye: z stołecznemi ich Miastami: o Powietrzu y Religii Szwaycarow albo Helwetow.

Szwaycarzy albo *Helwecya* imie swoje bierze od *Szwentz* jednego z Kantonow swoich.

Leży

cyi. Naywyższą Rzeczypospolitey głową jest *Stadhuder*. Urząd ten jest dziedziczny w Domie Nassawskim. Władzę ma pod czas wojny nad woyskiem y Flotą; w pokoju zaś ledwie do czego należy.

Duszą bogactw, sił y interessow krajowych jest handel: zalega on na towarach krajowych, na łowieniu wielorybow w Grolandyi, śledzi około Anglii y Szkocyi, Stokwifzu na morzu Północnym około Ameryki, a mianowicie na przewożeniu towarow z jednego do drugiego kraju. Ożywia wfzystek handel Kompania Indyi Wschodnich. Pod czas wojny z Hiszpa-

Leży między stopniem 24. y 29. długości, a między 45 y 48 szerokości północney.

Graniczy na Wschod z Tyrolem; Na Zachod z Franche-Comte: Na Południe z Włochami; na Północ z Szwabią. Ma wzdłuż od zachodu ku wschodowi na mil Polskich około 80; wszereż zaś od północy ku południowi na tychże mil 48.

Dzieli się Rzeczpospolita Szwaycarska na Prowincye *Wtasne*, *Towarzystkie*, y *Poddane*.

Wta-

nami niektórzy Kupcy złożyli kapitał od sześciu millionow na Flotę, którą w Affryce y Azyi wiele zdobyli Ośad. Ma ta Kompania w Azyi Półwysep *Malacca* z 13 Wyspami y czterema Królami hołdującemi. W Affryce Wysep S. Maurycego, Przygórek *Dobrey Nadziei* z krajem na mil 50 ku szrodkowi Affryki pomkniętym, y dwa Miasta w Gwinei. Ośad tych Stolica y mieszkanie Gubernatora jest *Batawia*: Taż Kompania ma 30. wojennych okrętow y na 80 tysięcy woyska. Jest takż druga kompania *Indyi Zachodnich* podobnym sposobem ustanowiona, do której teraz należy pięć Wysp y tyleż Miast w Ameryce. Rzeczpospolita ma woyska lądowego na 40 tysięcy, okrętow na 140. Intrata wynosi na 170. millionow złotych. Liczba dusz w obydwuch Niderlandach nieprzenosi półpiąta milliona.

Własne Prowincye dzielą się na 13. Kantonow: Z tych trzy są na północ: *Basel, Szafhauzen, y Zurych*. Stolicy tegoż imienia wszystkie wielkie Miasta. *Basel* około rzeki *Ren* nayważnieysze w Szwaycarach Miasto, sławne Akademią. (a) Na wschod Kanton y trzy: *Ury, Glarus, Appenzel. Altdorf Glarus, y Appenzel* Stolicy niewielkie Miasta. (b) Na

- (a) W Kantonie Bazeltkim czyli Bazyleykim M. S. *Basel, Bazylea* (*Augusta Rauracorum*) wstawione Akademią od Piusa II. Papieża założoną. Biblioteką publiczną, a roku 1431. Zborem powszechnym. W Kantonie Szafuzańskim Stolica tegoż imienia (*Schaffusa*) nad *Renem*, Miasto piękne, ozdobione ulicami szerokimi, fontanami, Zegarem ukazującym bieg, y zaćmienie słońca y Księżycą, mostem kamiennym &c. O puł mili od tey Stolicy jest Zamek *Lauffen*, przy którym *Ren* ściśniony skałami z wielkim szumem spada z wysokiey gory. W Kantonie Zurych Stolica tegoż imienia (*Zurich-Tigurum*) nad Jeziorem y rzeką *Limatą* z tegoż Jeziora wypływającą. Miasto wielkie, ludne y handlowne, sławne rękodzielami wełnianymi, jedwabiami Włoskiemi, obfitością zboża, owocow y winnic, ozdobione Ratuszem z kamienia ciosanego, Biblioteką publiczną, zbrojownią, Szpitalem, dwoma naywspanialszemi Kościołami. Pod obroną tegoż Kantonu rządzą się kształtem Rzeczypospolitych dwa Miasta *Winterthur y Stein*.
- (b) Kanton *Ury* położony jest na żyzney dolinie między Alpami. W Mieście *Botzlinga* puł-

Na zachod trzy: *Bern*, *Fryburg*, y *Sölöturn*. Kanton *Berneński* największy w kraju ma Stolicę *Bern* nad *Aarą* ze trzech stron oblaną wielkie y ozdobne miasto, zaszczycone Akademią. *Lauszanne* w stronie zachodniej między wielo Miastami prym trzyma. *Fryburg* całe w pagórkach: wielkie y bogate. (c) We frzodku nakoniec są Kantony cztery: *Lucern*, *Szweytcz*, *Zug*, y *Unterwald*. *Lucern* wielkie y bogate Miasto nad jeziorem tegoż imienia. *Szweytcz*, *Zug*, y *Startz*

mili cdległym od *Altdorfu* obiera Kanton swoich Urzędników co rok pierwszej Niedzieli Miesiąca Maja. We dwóch Kantonach *Glarus* y *Appenzel* Spólnych Katolikom y Zwinglianom, tak dalece, że w umowione czasy w jednym Kościele nabożeństwa swoje odprawują: M. S. *Glaris* (*Glarona*) y *Appenzel* (*Abbatis cella*) nad rzeką *Literą*.

- (c) Kanton *Berneński* niemal trzecia część Szwycairyi dzieli się na *Niemiecki*, w którym Miasta prócz *Berny*: *Nidan* *Lentzburg*, *Arberg* na wyspie, *Habsburg* Zamek, który dał nazwisko Domowi *Austryackiemu*. *Altenburg*, *Bruneck* &c. y na *Romański* lub *Waldeński*, od jeziora *Geneweńskiego* do *Neuchatel* rozległy, kraj w całych Szwycaarach nayobfitszy, w którym Miasta: oprócz *Lauszanne* *Norga*, *Rolla*, *Twerdun* albo *Ebrodunum Sabaudiae* na końcu jeziora *Newemburskiego*, Miasto wydaniem wiele kfiąg uczonych wstawione.

Stantz Stolicę ostatnich Kantonow, niewielkie Miasto (d).

Prowincye ~~Towarzystwo~~ Szwajcarow składają:

Naprzod: Gryzonowie: kray to obszerny, na trzy Powiaty czyli *Bundy* y trzy Prowincye poddane podzielony: Miasto Stołeczne *Coire* nad Renem. (e)

Po-

(d) *Lucerna* Stolica Kantonu nazwana słowem Łacińskim od latarni, którą tam zapalać zwykli dla żeglujących po jeziorze. Zaszczyczone mieszkaniem Póśłow Papieskiego y Hiszpańskiego, jest teraz składem towarow z Włoch do Niemiec przechodzących. ~~Góra Piłatowa nad jeziorem tegoż nazwuka,~~ jako by w nim podług Szwajcarow powieści, Poncyusz Piłat z rozpaczy miał się utopić, *Zug* nad jeziorem tegoż imienia. Kanton Underwald górą wysoką na dwie doliny rozdwojony ma Stolicę nad jeziorem *Lucerną* *Stantz*.

(e) Kray *Gryzonow* nazwany za Rzymian *Rhaetia*, graniczy na północ z Szwabią, na wsł. ~~god~~ z Tyrolem, na południe z Biskupstwem Trydentskim, Medyolanem, y Państwem Weneckim; na zachód z Kantonami *Uri* y *Glarus*. Rozległy na mil dwadzieścia y kilka, górami otoczony. Rządzi się kształtem Rzeczypospolitey: ma 3. Ligi, z których każda przy rządzie Gminowładnym osobliwe ma zwyczaje, Urzędy, rady, y sądy; W spra-

Powtore: Walliserland: kray górzysty y niezdrawy z *Miastem Sitten* . . f)

Potrzenie: Opactwo S. Galla: z *Miastem tegoż imienia*. (g)

Po-

wach tylo caley Rzeczypospolitey tyczących się wyfyła na zjazd Narodowy Deputatow.

W *Lidze Gryzońskiej M. S. Flantz*. W *Lidze Domu Bozego M. S. Kaira (Curia)* Katedrą Biskupią ozdobionę. W *Lidze Dziesięciu Sądow M. S. Mauensfeld* pamiętne od roku 1499 kłęską Maximiliana I. Cesarza, W *Mieście Wazela* też Ligi Gryzońskiej przysięgą Przymierze swoje utwierdziły.

Hrabstwo Sziaweńskie (Chiavenne) Waltelina, **Hrabstwo Bormeńskie**, są to jeszcze kraje Gryzońskiej Rzeczypospolitey poddane.

(f) *Walliserland* czyli Rzeczypospolita *Walezyska* leży między *Kantonem Bern*, y *Xięstwem Sawoyjskim*, od źródła *Ronu* aż do jeziora *Genejskiego* rozległa. Zachowuje Rząd Gminowładny. Biskup na wszystkich *Radach* przyduje. Kray obfity w wino, zboże, y owoce. Miasta znaczniejsze: *Sitten*, *Sion*, *Briga*, *Avagna &c.*, *Martigni*, *S. Maurycy &c.*

(g) *Opactwo S. Galla* obszerne y pięknym zabudowaniem ozdobionę; wstawionę *Biblioteką Klastorną*, y wspaniałym *Palacem Opata Weyl* nad *Turą* z *Palacem* y zwyczajnym mieszkaniem *Opata*. *Hrabstwo Toczenburskie* kupione od *Opata Ulryka*, ma *Stolicę Lichtensteig*. *Miasto Święto-Galskie*

Poczwarte: Neufchatel Hrabstwo do Króla Pruskiego należące. (h)

Popiąte: Rzeczpospolita Genewska z Miastem y nad jeziorem tegoż imienia. (i)

Mülhausen nad *Rhą* w Alzacyi niegdys wolne Cesarstwa.

Prócz tego są Prowincye poddane Szwaycarom: *Turgau*, *Baden*, siedm Powiatow od Medyolanu oderwanych, prócz wielu pomnieyszych.

Powietrze w Szwaycarach dosyć jest umiarkowane. Kray zdrowy y wiedzcie mocno górzysty, cale niezyszny: *Szwabia* y *Francya* są Szpichrzem Szwaycarow. (k)

Reli-

załączycy się Rządem wolnym, ma Bibliotekę publiczną, słynie handlem y rekodzielni: oddzielone jest od Opaństwa murem.

- (h) Xięstwa *Neufchatel* czyli *Newemburskie*, y *Wallangeńskie* leżą między Szwaycarami y Hrabstwem Burguńskim: rozległe wzdłuż na mil więcey 10, wszerz na 5. Roku 1707. poddały się dobrowolnie Królowi Pruskiemu, rządzą się jednak własnymi Prawami.
- (i) Rzeczpospolita Genewska w Granicach ściśniona, leży między Sawoyą y Francyą. *Stolica Genewa* wstawiona naukami, handlem, przemysłem, y rzemiosły.
- (k) Prowincye frzednie ledwie co mają zboża, inne takż wszystkie swoim wyżywić się niemogą. Wino y bydło zrzołem są handlu kra-

Religia panująca w kraju Katolicka w siedmiu Kantonach: *Lucern, Szweitz, Zug, Unterwald, Ury, Fryburg, y Soloturn*. W innych zaś czterech: *Bern, Zurych, Basel, y Szafhauzen*, jako też w Gryzonach, Walliserland, y Genewie fama Kalwińska. W Glarus y Appenzel przez połowę Katolicy są y Kalwini. Z tych ostatni dla uniknienia domowych kłotni kraj na dwie części podzielili; ostatnie dwa Katolickie Kantony należą do Biskupa *Lausanne* w Fryburgu mieszkającego, inne zaś do Konstancyjskiego.

Rząd wolny. (1)

ROZ-

jowego. Rzeki znaczniejsze: *Rodan, Ren, y Aar*. Między wielo jeziorami największe *Genewskie y Konstancyjskie*. Góry jednym słowem zowią się *Alpejskie*; a na brzegach Francuskich *Jureyskie*.

- (1) W sześciu Kantonach: *Szweitz, Zug, Ury, Unterwald, Glarus, y Appenzel*, rząd Gminowładny, Władza najwyższa każdego Kantonu zostaje przy Seymiku, na którym lat 16. mający ma swoją kreskę. W innych zaś siedmiu Kantonach: *Bern, Basel, Szaufhauzen, Soloturn, Zurych, Lucern, y Fryburg* Moznowładny. Władza najwyższa przy Radzie ze 200 lub 300. Osób złożoney; które corok obiera Miałtę większością głosow. Inne zaś wszystkie Miałteczka y Wsie są to poddani Miałta Stołecznego. Wszystkie Kantony co rok posyłają Delegatow swoich

ROZDZIAŁ XVIII.

O

TURCYI AZYATYCKIEY.

Turcya Azyatycka leży między gradusem 24 a 68. długości, a między 13 y 47 szerokości północney. Dzieli się na Natolią, Syryą, Dyarbek, Armenią, Georgią, Arabią, y Wyspy na morzu szrodziemnym leżące.

Na-

na zjazd Generalny, gdzie publiczne sprawy odbywają się większością głosów. Ale wolno każdemu Kantonowi przyjąć ustawy tego zjazdu lub odrzucić.

Szwajcary swojey pilnują spokoyności: do kłótni innych Monarchow niewtrącają się. Ale siebie też zagabnąć nie dadzą. Alliancya Francuzow y Niemcow dla sprowadzenia zboża mocno potrzebna. Woysk wielkich niemają, Tyle tylko, ile potrzeba na garnizony dla porządku domowego. Służba Szwajcarow u różnych Monarchow pomaga im do wydoskonalenia Obywatelow. Podatki małe dla szczyplych potrzeb skarbowych. Ludność do trzech millionow niektórzy rozciągają: niektórzy zaś nad półtora miliona więcej niekiadną.

Natolia imię bierze z Greckiego języka wschod znaczącego; zwana dawniej *Azja* mniejsza; zawierała w sobie 15. Królestw. Po opanowaniu przez Turków, podzielona na cztery Baszowstwa: *Natolii*, *Amazyi*, *Karamanii*, y *Aladulii*: kraj obszerny, ma wzdłuż na mil Polskich 240; wszerz na tychże mil 120. Kraj z siebie mocno żyzny ale niewvrobiony: obfitujący w bawełnę, jedwab, skurw. y szersć kozią; prócz wielu materyi. Miasta w niej znaczniejsze są: *Scutari* naprzeciw Carogrodu, *Trebizond*, niegdyś Królestwo. *Amazyã*; *Smyrna* y *Bursã* handlowne Porty; pierwsze skład Europejskich Towarów, drugie niegdyś Sultanów rezydencya.

Syrya kraj nad morzem frzodziemnym, niegdyś żyzny y bogaty, teraz opuszczony; ma wzdłuż na 180, wszerz na 90 mil Polskich, leży między *Natoliã*, *Dvarbekiem* y *Arabiã*. Zawiera dawne Królestwa *Syryi*, *Fenicji*, y *Zydowskie*. Dzieli się na *Syryã* własnã ku północy; *Fenicjã* we frzodku y *Palestynę* ku południowi. *Alep* Stolica *Syryi*, rezydencya *Baszy*, trzecie w *Tureczyźnie* Miasto co do wielkości, ludności, y bogactw. Portem jego *Alexandretta*. *Tripoli* bogate portowe Miasto. rezydencya *Baszy*. *Damaszek* Stolica *Fenicji*, rezydencya *Ba-*

Bafzy, wielkie y bogate. Przy tym Mieście są góry Liban y Antyliban sławne Cedrami, mieszkanie Maronitow y Druzow: *Tyr y Sydon* zruty nowane. *Palestyna* niegdyś ziemia Żydowska, kray opuszczony, dawniey zawierała Królestwa *Judy, Izraelu, y Galilei*, ma Miasta: *Jeruzalem* w sławione teraz częstym pielgrzymowaniem. *Akra* albo *S. Jana z Akry* port dobry. *Samarya, Betleem, Nazareth* dawniey sławne. Tu jest rzeka *Jordan* y jeziora *Genezaret y Umarte* na miejscu Miast zapadłych *Sodomy, Gomory &c.* W tey Prowincyi rzodłem handlu są: jedwab, bawełna, szersć kozia, wino, owoce, galas. Z *Damaszku* wychodzą szable Tureckie. *Dyarbek* leży na granicy Perskiej, między *Natolią, Syryą, Arabią, y Turkomanią*. Ma od północy ku południowi na mil Polskich 260, wszerz na 120. Kray ten zawierał dawną *Mezopotamią y Affyryą*. Kray zaniedbany: ma wiele bawełny, y kordybanu. Dzieli się na trzy Bafzostwa: *Dyarbek, Kurdystan, y Terak*. W pierwszej są Miasta: *Dyarbekir y Mossul* dawne *Niniwe* nad rzeką *Tygrys* bogate, mocne, y wielkie, Bafzow rezydencye; mających pod sobą 19 Sandziakow. *Kurdystan* nazwany kray od *Kurdow*; z których inni należą do *Sułtana*, inni swoich mają *Emirow*. *Betlis* Stolica małej wagi:

wagi. *Irak* leży około Tygru y Eufratu. *Bagdad* Stolica kraju, bogate y wielkie Miasto, *Balsora* port bardzo handlowny. O siedm mil od Bagdadu widać ruiny dawnego Miasta Babilon y wieży. Tu także był ray ziemski. Kray to mocno bogaty y handlowny; dla wielu kanałów.

Turkomania albo Armenia Turecka, kray górzysty y zdrowy, leży między Natolią, Georgią, Dyarbekiem, y Armenią Perską. Ma na 80 mil wzdłuż, a na 60 wszerz. Zródłem są handlu: konie, jedwab, miód, y owoce. Ormianie są religii Greckiey, pracowici, dowcipni, y do handlu mocno sposobni. *Erzerum* Stolica, rezydencya Bafzy, wielka forteca, tu leży góra *Ararat*.

Georgia kray obszerny, ma na Zachod morze czarne, na północ Czerkassy, na wschod Persyą, na południe Natolią, y Armenią. Kray żyźny w zboże, owoce, wino, y bydło. Dzieli się na Turecką y Perską. Turecka na trzech Xiążąt: Mingrelii, Jmiretty y Guryel. podzielona, ma Miasto: *Sawatopoli* handlowny y bogaty port. Perska ma Miasto *Teflis* wielkie y obronne. Georgianie są piękni ale leniwi, religii Greckiey.

Ara-

Arabia kray rozległy między morzami czerwonym Arabickim, y Perskim: na północ ma Egipt, Syryą, y Dyarbeck; ma wzdłuż od północy ku południowi na mil naszych 400 wszerz na 280: kray gorący y gorzysły; ziemia piaszczysta y sucha. Zródłem handlu są: przednia kawa, kadzidło, cynamon, balsam, korzenie y perły. Dzieli się na Arabią skalistą, pustą, y szczęśliwą. *Skalista* imie bierze od Stolicy swojej *Herat* niegdyś *Petra* skalę znaczący. *El-tór* port handlowny na morze czerwone. Arabia *pusta* leży na wschód pierwszej; kray w rzeczy samey pusty y gorzysły: *Anna* Stolica nad *Eufratem*. W okolicznej tu pułtynie znajdują sławne Mummie Egipskie. Arabia *szczęśliwa* leży na południe obydwóch. Kray obszerny, y żyźny. Dzieli się na wielu udzielnych Xiążąt, z których trzech jest nayznaczniejszych: Mekki, Medyny, y Zemen. Miasta w nim są: Mekka urodzeniem, Medyna grobem Machometa sławne. *Muab* rezydencya Kroa Zemen. *Mekka*, *Aden*, *Maskat* handlowne y bogate porty. Arabowie pochodzą z Izmaela syna Abrahama: są to dawni Moabitowie, Idumeowie, y Ammonitowie. Narod dowcipny y bitny. Ci, co rezydują po Miastach, handlem y naukami bawią się. Inni nazwani *Beduinami* żyją pod namiotami.

tami, państwiskiem, y łotróstwem bawiąc się. W Arabii skaliste y żydzi z Egiptu przeszli morze czerwone, y przez 40 lat błąkali się. Tam także są góry *Horeb* y *Synai*. W Królestwie *Zimen* było Państwo Królowy Saby. *El-Zur* było dawniey portem, w którym Salomon chciał budować okręta.

ROZDZIAŁ XIX.

O

P E R S Y I.

Persya mocarstwo mocne y obszernie, leży między 70 y 85 gradusem długości, a między 25 y 40 szerokości północney. Ma na wschod Dyarbek, Armenią, y Georgią. Prowincye Tureckie; na północ morze Kaspiyskie, Czorkalkich y Usbeckich Tatarow; na Zachod Państwo Mogola wielkiego; na południe morze y Zatokę Perską. Długa na mil naszych 500, szeroka na 370. Dzieli się na 16 Prowincyi. Miasta w niej znaczneyse są: *Isfaham* Stolica y Królów rezydencya, leży w rozległej równinie Miasto wielkie y bogate. *Schyras* wielkie y handlowne Miasto, sławne przednim winem. *Taurys* pierwsze po *Isfahamie* w wielkości, piękności, ludności, y bogactwach. *Gamron* handlowny port nad morzem
czer-

czzerwonym. *Kandahar* forteca z całym Powiatem niedawno Magolowi odebrana. *Derbent* handlowna portowa forteca nad morzem Kaspijskim, wzięta od Piotra Alexiewicza, z całym Powiatem należy do Moskwy. *Ferhabat* port handlowny nad tymże morzem. Należy prócz tego do Persyi część Armenii z fortecą bogatą y wielką *Erywan*. Część Georgii z Miastem wielkim y bogatym *Tyflis*. Wyspy *Ormus* y *Berheim* sławne perlami, także dwóch Xiążąt Arabii *Szczęśliwey*.

Powietrze w Persyi jest mocno ciepłe; ku południowi nadto gorące. Kraj gorzki y opuszczony: wody niedostatek w wielu jest mieyscach, ziemia jednak, gdzie wyrobiona, mocno jest żyzna: rodzi wszelkie zboże, prócz żyta y owsa: różne owoce, zwłaszcza melony. Bydła y zwierzyny mają bardzo wiele. Znajdują się tu lwy, lampardy, Tygrysy, y słonie; kruszce różne y kamienie drogie. Persya daje wiele Europie jedwabiu prostego y wyrobionego, płócien bawełniczych, korzenie y kamienie różne; mianowicie perły. Udziela Indom przednie wina y korzenie różne, sami dla religii używać go niemogąc. Persowie teraz składu ciała piękniejszego są, niż dawniej: temperamentu melancholicznego: w poźyciu rzetelni są y stateczni; ku Cudzo

ziemcom bardzo grzeczni; do nauk mocno sposobni; handlem y żeglarstwem brzydzą się. W życiu oszczędni, w mieżkaniu wspaniali: w wojnie odważni y sprawni; tabaka y opium mocno u nich jest w używaniu. Język u nich Arabski w naukach, Turecki we Dworze, Perski w pospolitym gminie jest pospolity.

*Rząd w Persyi despotyczny: Król odbywa sprawy przez Ministrow, których powszechnie ma z Eunuchow. Intrata jego dawniey wynosiła na 14 mill: talar: teraz daleko być musi więk'za. Wojska powszechnie chowa 70 tysięcy. Ostatniey wojny na Turkow Szach-Nadyr miał na 100 tysięcy. Religia w kraju Machomekańska, sekty Alego. Około Gamron wiełu jest Poganow, którzych zowią *Guebran* albo niewierni. Ormianie swojeygo w Ispahamie mają Patryarchę. Katolickie takż trzy tam są klasztory. Król Perski używa tytułu: *Król Królów, Syn Świętego, dziedzic Gwiazd, brat słońca y miesiąca.**

ROZ-

ROZDZIAŁ XX.

I N D Y I.

Indya wschodnia imie swoje bierze od rzeki *Indus*. leży między 5 y 125 gradusem długości; a między 2 y 39 szerokości północney. Kray rozległy; ma na zachod *Perfya*, na północ *Tartaryą* wolną, na wschod *Chiny*, na południe ocean *Indyijski*. Dzieli się na krainę *Mogola*, albo *Indostan* y dwie przywyspy przed *Gangefem* y za *Gangefem*.

Indostan nazwany Państwem *Mogola*, od *Tatarow* *Mongulskich*, którzy pod *Tamerlanem* ten kraj opanowali. Ma wzdłuż od wschodu ku Zachodowi na mil naszych 650. wszerz zaś na 400. Dzieli się na 32 Królestwa. Miasta w nim znaczniejsze są: *Ugra* w zimie. *Delli* w lecie rezydencya *Mogola*. Miasta w świecie naywieksze, dosyć ludne y bogate. *Surate*, *Cambaya*. *Tatta* ku Zachodowi, *Dacca*, *Ougli*, *Bengala* ku wschodowi, bogate, wielkie, y handlowne Miasta. *Cabul* y *Multan* ustąpione *Perfom*.

Powietrze w tym kraju gorące: mianowicie w stronie południowej. Zimy nigdy niema. Wrzesień, Lipiec, y August deszcz trwa nieustanny; innych zaś części

części roku miła pogoda. Wiatry przez sześć Miesiący południowe, tyleż trwają północne. Ziemia w północney stronie gorzyfta y nieurodzajna; w południowej mocno żyzna. W Indyi udają się różne zboża, mianowicie ryż, prośa pszenica. Owoce wszelkie bardzo są przednie. Maią tu drzewo kokusowe; bardzo użyteczne. Zwierza różnego zadość, zwłaszcza lwów, lampardów, tygrysiów, słońców, y małp. Z ptastwa papugi y niedoperze pospolite. Węzów także wielkich mnostwo. Ganges żywi krokodyle. Zrzodłem handlu są, różne kamienie, złoto, jedwab, y bawełna. Rzeki w kraju znaczniejszy: *Indus* od Zachodu, y *Ganges* srzodkiem kraju płynący. Odnoga Bengalika wiele w sobie zawiera pereł.

Obywatele tego kraju dwoiakiego są rodzaju: jedni rodowici Indyanie, drudzy Mongułowie, którzy z Tamerlanem tu weszli. Powszechnie wszyscy składu ciała są pięknego, koloru czarniawego: mają dosyć dowcipu, ale do pracy niedbali: żołnierze całemizerni. Mongułowie religii są Machometaiskiej, sekty Omara; Indyanie religii Pogańskiej: wierzą w przeyscie duszy; przeto mięsa nie jedzą. Kościoły ich zowią się *Pagody*. Nayślawniejszy jest w *Nangrakuff*.

kuff. Indyan tych trzy są gatunki: *Brachmanie, Kasbuci, y Bananie.* Kobiety igłą się naywięccy bawią; handle zaś sami Europeyzykowie utrzymują.

Mogol wielki z linii Tamerlana pochodzi. Jest Panem samowładnym, dziedzicem majątku wszystkich poddanych. Dochody jego roczne na 350 millionow talar: wynoszą. Woyska zawsze na 200 tysięcy chowa: w potrzebie na dwa milliony wyprowadzić może. Skarby ma niezmierne; samych tronow jest siedm; z których Tamerlanski 300 millionow talarow szacowany, zabrany od Persow. Flotty na morzu żadney niema: we frzodku kraju ma hołdujących sobie wielu Xiążąt y Narodow.

Przywyssep Indviski z tey strony Gangesu leżący, dzieli się górami *Calteszwanemi* na zachodni y wschodni. Zachodni znowu dzieli się na brzeg *Kunkan y Malabar.* W Kunkan jest Królestwo *Visapur* hołdownicze Mogolowi. *Kananor* Królestwo należy do Portugalczykow, z Miastami *Goa* Stołecznym całej osady w Indwach Portugalskiej, rezydencya Wice-Króla, Arcy-Biskupa y Inkwizycya, portowe Miasto wielkie y bogate. *Malabar* leży na południe pierwszey; kraj ludny y żyzny. Dzieli się na 9 Królestw: nay-

mo-

mocniejszy z nich *Kalikut*, inni hołdownikami są Hollendrow. *Cohin* jest stolicą osad w tej stronie Hollenderskich. Kraj ten cały dość jest żyzny. Ryż żywnością ziemków powszechną. Kamienie y korzenie handlu są źródłem. Obywatele są dzicy, zwłaszcza w Malabarze; ledwie nie nago chodzą: religii część Machometanickiej, ale najwięcej Pogan. W dziedzictwie dzieci córki prawo mają nad synami.

Przwysep wschodni dzieli się na brzegi: *Coromandel* y *Golconda*. *Coromandel* kraj obszerny y bogaty. Zawiera Królestwo *Bisnagar* prócz wielu pomniejszych. Miasta w nim znaczniejsze są: *Bisnagar* rezydencya Króla, *Manduras* sławne perłami, y *Narsynga* niegdys Królestwo. Hollendrowie tu mają: *Negapatan*, Francuzi *Pondicheri*, Anglicy *Madras*, Duńczykowie *Tranquebar*, Portugalczycy *Melicpur*. Obywatele tego kraju są wszyscy Poganie, prócz niewielu Chrześcian od Europevczyków nawroconych. *Golkondy* Królestwo kraj rozległy na mil 200 Król religii jest Machometanickiej sekty Alego; ale Ziomków więcej Pogan. Król jest hołdownikiem Wielkiego Mogola. Ztąd to najwięcej wychodzi kleynotow. *Golconda* Stolica y rezydencya Króla, *Oryxa* niegdys

gdys Królestwo. *Masulipatam* handlami mocno sławne.

Przywysep Indyjski za Gangesem leżący, kraj rozległy ciągnie się aż ku Ekwatorowi. Ma na wschód Chiny, na północ Tartaryą, na Zachód Państwo Mogola, na południe morze. Długi na mil naszych 520, szeroki na tychże mil 360. Dzieli się na 4 Królestwa: *Ava*, *Siam*, *Tunkin*, y *Cochinchina*.

Królestwo *Ava* składa się z ośmiu Królestw: między któremi najznaczniejszy są: *Ava* y *Pegu*. *Ava* rezydencya Króla, Miasto wielkie y piękne. *Pegu* niegdyś swojego Króla Stolicą, opasana fosją krokodylami napelnioną. *Mara-ban* handlowne, *Arakan* wielkie y bogate. Kraj ten obłany wielą rzekami, mocno żyzny y bogaty. Ryż, prosa, sionie, kruszce, y kamienie, zwłaszcza rubiny zrodłem są handlu. Takoz aloes, pokost, bensoan, y wiele innych towarow. Religia w kraju Pogańska, obywatelę dosyć uczciwi. Król tego kraju dosć mocny, na 600 tysięcy ludzi piechoty, a na 200 tysięcy jazdy, y na 10 tysięcy sioni wpole wyprowadza. Pałace jego złotą blachą pokryte. Zowią się: Królem sionia białego y dziewięciu krajow.

Siam

Siam Królestwo na tym przywvs pie najmocniejszy: składa się z krajow *Siam*, *Kambodji*, *Tennaserum* y *Małakki*. *Odia* Stolica Syamu y rezydencya Króla, Miasto największe y najludniejszy w całej Indyi, mocno handlowne y bogate. *Malakka* kraj gorący y niezdrowy, dzieli się na wielu Królikow hołdownikow Króla Syamu. Stolica tegoż imienia ludna y handlowna forteca należy do Holendrów. *Kambodja* kraj żyzny, ma wielu Królow, którzy hołd płacą Królowi *Siam*. Miasto tegoż imienia napelnione Europeyzykami y Chińczykami, leży nad rzeką *Mekan* Nilu naturę mającą. Zrzodłem handlu drzewo *Calamba* zwane. *Tennaserum* nie wielkie, ale ludne y zdrowe, Król hołduje Królowi *Siam*. Monarcha ten może mieć na 600. tysięcy woyska. Dwa razy na rok tylo daje się widzieć. Religia w kraju Pogańska: Moralna dosyć dobra. Kraj powszechnie bardzo żyzny; Ziemia na rok trzy razy rodzi.

Cochinchina albo *Chiny* Zachodnie, niegdys Chin, potym Tuakinu Prowincya, ma teraz swego Króla, który płaci hołd Chińczykom. Kraj zdrowy y najpiękniejszy w całej Indyi: zboże. owoce, klejnoty, y zwierza zrzodłem są handlu, Król na morzu 200 ma okrętow. W 60
Por-

Portach handel mocno kwitnie. Mieszkańcy są Poganie; ludzcy, dzielni, y w handlu zanurzeni. Stolica *Synoe*. *Tinking* dawniey do Chin należało, teraz osobnego ma Króla, który jednak Chinom podległość okazuje. Kray ten ma na wschod y północ Chiny, na Zachod Pegu, na południe morze Indyjskie. Długi na 160, szeroki na 120 mil naszych. Kray dziwnie żyzny. Obywatele Chińczykow we wszystkim zachwytuja temperamentu. Ludzcy, dowcipni y pracowici: Religii Pogańskiej. Stolica *Kecho* bardzo wielkie Miasto, rezydencya Króla. Rząd absołutny. Pierwszy Minister ma zbytęcną władzę. Jedwab robiony. bawełna, korzenie, y kamienie drogie zródłem są tego pięknego, żyznego, y mocno ludnego kraju.

ROZDZIAŁ XXI.

CHINACH.

Chińskie Cesarstwo imie swoje bierze od szczęśliwego położenia y natury kraju swojego. Kray ten leży między 116 y 140 długości, a między 20 y 42 szerokości północney. Ma wzdłuż od północy ku południowi na mil naszych z górą 500 wszerz na tychże 480. Ma na północ Tar-

Tartaryą, na wschód y południe morze Chińskie, na zachód Tartaryą y Indyą. Dzieli się na Chiny północne y południowe. Zewszysikim zaś na 15 Prowincyi. Z tych *Peking* górzysty y niezżyzny, pełny saletry. *Xantung* napelniony jeziorami, żyzny w zboże, owoce, y ryby. *Xansi* górzysty ale ludny y urodzayny; ma przednie wino. *Xensi* nayobizerniejsza prowincya, w pół górzysta, ma wiele zboża, owocow, muszkate y rabarbarum. Wielu tu jest udzielnych Xiążąt. W Religii więkfsza część obywatelow należy do *Lamy* Tatarskiego. *Sutchuen* po więkfszey części zadnego podatku nie płaci Cesarzowi, kray mocno żyzny we wszytsko. *Honan* ogrodem Chińskim nazwany, w zboże y owoce naywzwniejszy. *Nanking* nayważniejsza w kraju prowincya. *Kianji* sławna porcellaną. *Hukuan* albo szpichrz Chiński, leży we frzodku kraiu. *Tekian* rajem ziemskim, y mieszkaniem bogow nazwany. *Queycheu*, *Quansy*, *Fokien*, y *Tönan* mocno górzyste. *Quantung* nayhandlowniejsza y naybogatsza. Miasta w tym kraju nayznaczniejsze: *Peking* teraz, a *Nanking* dawniey Stolica kraiu y Króla rezydencya, nayludniejsze podobno y naywiękfsze w świecie Miasta. *Quantung* ma wielkie handle. Należy prócz tego do Chin Wysep *Mainan* niezdrowy, ale dość
ma

ma złota, łazuru, Cukru. Wysep *Macao* z miastem obronnym y handlowym tegoż imienia: osadzone Portugalczykami, którzy cło y podatek płacą Cezarzowi: takż wysep *Formosa*. Należał on do Portugalczyków, Hiszpanów, Anglików, Höllandów; przed 100. laty Chińczycy opanowali: *Tayoum* Stolica obronna y handlowa. Kraj żyźny y piękny; ale podlega częstym trzęsieniom ziemi. Obywatele częścią są Chińczycy, a ci niezkają po brzegach: częścią włóśni ziomkowie: a ci dzicy y niedbali: żadney nienają Zwierzchności: Twierdzą, że się nawet znaydują ludzie z ogonami. Tudzież Przywysep *Korea* bardzo żyźny y ludny. Ma swego Króla; który płaci hołd Cezarzowi. Obywatele mało przestają z cudzoziemcami, religii są Pogańskiej. Stolica kraju *Hang-hai* albo *Korea*. Cezarz Chiński ma takż Tartaryą między murem y rzeką *Amur* leżącą.

Powietrze w Chinach dosyć ciepłe; w południowey stronie mocno gorące: kraj zdrowy y mocno żyźny. Zboże y owoce wszelakie dziwnie się udają. Wielka moc wszędzie zwierza, kamienie drogic są w wielkiej obfitości. Herbata, pokost, porcellana dosyć sławna. Jedwab y bawełna z Chin swóy wzięły początek. Mi-

ner

ner złotych y srebrnych dobywać za-
broniono. Zgoła kraj ten w świecie po-
dobno najpiękniejszy. w wielu mieyscach
kraj mocno gorzylty: Jezior bardzo wie-
le: rzeki nayznaczniejszye dwie: *Hoang*
albo żółta, y *Kiang* albo błękitna. Ka-
nałow takoz wiele; z których naywię-
kszy Królewski, od Miasta *Quanton* do
rzeki *Kiang*, a ztamtąd az do *Pekingu*
ciągnie się. Sławny także tu mur, w
500 lat przed narodzeniem Chrystusa z
kamyczkow wystawiony, zasłaniający
kraj od Tartaryi, długi na 600 mil, któ-
ry teraz nieco opadać zaczyna.

Chińczykowie temperamentu są me-
lancholicznego, wzrostu miernego, skła-
du ciała nie zbyt pięknego, koloru bru-
natnego. Dowcipni, grzeczni, w życiu
wspaniali, w kunsztach y naukach zanur-
zeni, w polityce głębocy; ale nieszczy-
rzy, uparci, y pyźni. Artylerya, Dzwon-
ny, drukarnia, poczta, kompasy
wprzód u nich. niż w Europie były w
używaniu. Woynv nieprzyjaciele, w
grach zanurzeni. Moralność ich bardzo
dobra przepisana od Konfucyusza; Pa-
nowie raz się tylo żenią, y to bardzo
młodzi: Damy piękność na szczupłości
nogi zakładają. Dzieci uszanowanie ku
Rodzicom między najpierwizemi moral-
ności jest zródłami.

Rząd

Rząd w Chinach samowładny y despotyczny. Tron dziedziczny. Cesarz jest Panem życia y majątkow wszystkich poddanych. Rządzi Prowincjami przez 15 Wice-Królow, y sześć rad. które co lat trzy odmienia. Urzędnicy wszyscy powszechnym imieniem zowią się *Mandarynami*. Nie promowują do urzędow, chyba ludzi z nauki y obyczajow zaleconych. Intrata jego ordynaryina wynosi 300 millionow talarow; prócz innych podatkow w ryżu, soli, jedwabiu, y bawełnie. Wyjąwszy wydatki publiczne, co rok się jemu zostaje 120 millionow talarow. Cesarzowa w wielkim jest poważaniu, dodają jey zawsze cztery Królowe prócz 1200 innych dam. Dwor Cesarzowski z samych *Eunuchow* złożony. Woyska zawsze chowa na milliou: a na tyśiąc małych galer. Żołnierze w kraju najlepsi Tatarowie. Kraj od morza niedostępny dla skał, od zachodu dla zamkow, gór, y lasow, a od północy broni mur sławny. Roku 1650 Han Tartarski pod czas zamieszania domowego wpadł do Chin; y podziśdzień dom jego nad Chinami y Tartaryą panuje.

Religia tak we dworze jako w kraju panująca, Pogańska. Trojaka ona jest: pierwta od Konfucyusza przepisana; której się Dwor y wszyscy uczeni trzymają.

ją. Naznacza ona bostwo najwyższe, które zowie potrzebę dobrego życia, ale znosi nieśmiertelność duszy; druga przypuszcza nieśmiertelność y przeyscie dusz z jednego do drugiego ciała; trzecia takż znosi nieśmiertelność, y szczęśliwość na rokoszy zakłada. Dawniey wielu się do Chrześcijaństwa nawrociło; ale teraz tego zabroniono. Zadnych w kraju niema Akademii: każdy u siebie chowa nauczyciela: Matematyka, Astronomia, polityka, y moralna naymilszą jest ich nauką. Język Dworu jest Tatarski, narodowy zaś Chinski, bardzo trudny do nauczenia się: sposob pisania osobliwszy. Ludność naypieknieyszego tego w świecie kraju dochodzi 60 millionow dusz. Miast wielkich na 1800 prócz Miasteczek y Zamkow prawie niezliczonych.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXII.

I A P O N I I.

Cesarstwo Japonii leży na wschod Chin; między 146 a 160 długości; a między 30 y 41 szerokości północney. Kray zalega na 27 Wyspach; z których trzy są nayznaczniwsze: *Nifon*, *Xymo*, y *Xy-koko*. Miaśta w nim nayznaczniwsze są: *Fendo* wielkie y bogate, rezydencya Cesarza y Stolica kraju. *Meako* portowe y handlowne, rezydencya *Dairy* naywyższego Kapłana.

Powietrze w Japonii umiarkowane, ale mocno zdrowe. Kray górzysty, y z siebie nieurodzayny: ale przemysł ziomków sprawuje, że dosyć się udaje ryż, prośa, orgisz y żyto. Fruktow, ptaśtwa, y zwierza mają zadość. Zródłem handlu krajowego jest złoto, srebro, cyna, żelazo, herbata, porcellana, pokost, y perły czerwone. Góry naywiększe są y nieprzebyte ku północy, około ciałniny *Sangaar*. We frzodku góra *Fuy* ogień wybuchu. Częste trzęsienie ziemi dREWNIANEGO mieszkania są przyczyną. Cedrow mają zadość.

P

Japoń

Japończykowie temperamentu są melancholicznego, wzrostu małego, koloru brunatnego, mocni, w naukach kochający się, dowcipni y pracowici: ale pyśzni y mściwi, o życie nietrwają, w obyczajach innym narodom przeciwią się. Do wojny sposobni. Trzeźwość y czystość cnoty są u nich największe. Wielożęństwo powszechne. Mają swow język osobny. Dzieli się na 5 stopniow: Panowie, duchowni, żołnierze, kupcy z rzemieślnikami, y rolnicy.

Rząd w Japonii despotyczny: tron dziedziczny. Cesarz w *Tendo* rezydujący jest Panem majątkow y życia wszystkich poddanych. Kraj cały podzielony na wielu bardzo Królów, którzy powszechnie rezydują przy dworze y są poddani Cesarza: nad swojemi zaś poddanemi władzę mają absolutną. Obowiązany z nich każdy rzady swojego kraju powierzać Kanclerzowi Cesarzowskiemu. Dochody Cesarza wynoszą na 400 mil: złot: woyska chowa 100 tysięcy piechoty, 20 tysięcy jazdy. Dawniey każdy Król był hołdownikiem *Dairy*. Roku 1560 Król *Tendo* zbuntowawszy się, Cesarzem został, Ministrow tu Cesarzkich zowią *Mandarynami*,

Religia w kraju sama Pogańska. Wierzą w bostwo dwojakie, dobre y złe: przy-

przypuszczają świat nieskończony, du-
 fzy nieśmiertelność, y przeyscie z ciała
 do ciała. Wierzą w zbawienie; do któ-
 rego dosyć wiedzieć pięć słow: *Ma-
 mu, Mio, Foren, Qui, Quio*. Co te sło-
 wa znaczą, sami niewiedzą. Duchowni
 ich zowią się *Bonzawie*. Naystarszy zaś
 Kapłan zowie się *Dawo*. Dawniey kray
 cały do niego należał, y teraz co sześć
 lat Cesarz go odwiedza. Powaga y do-
 chody jego bardzo wielkie; ale władzy
 w świeckich rzeczach niema. Ciekawa
 ich spowiedź. Klasztorow męskich y Pa-
 nieńskich bardzo wiele. S. Franciszek
 Xawery najpierwszy tu z Portugalczy-
 kami przyplynał. W 70 leciech na 600
 tysięcy nawroconych rachowano; mię-
 dzy któremi było siedmiu Królów: ale
 Roku 1368 wszyscy strasznym prześlą-
 dowaniem wygubieni. Przyczyną tego
 było: zuchwałość Portugalczykow, bo-
 jaźń *Bonzow*, zabronienie wielożeństwa,
 y zayzdrość Hollendrow. Pobudką zaś
 nieuważny dyskurs Kapitana Hiszpańskie-
 go, y bunt Chrześcian. Teraz Chrze-
 scianom wstęp do kraju zabroniony pod
 gardłem, prócz samych Hollendrow.

Inkwizycye tu bardzo śmieszne. Spra-
 wiedliwość surowa. Sukcessora w 15
 leciech od Cesarza odbierają, a przewo-
 żą do *Lurunko*.

ROZDZIAŁ XXIII.

O

TARTARYI WIELKIEY.

Tartarya niegdyś *Scytya*, kray w świecie nayrozlegleyszy. Ciągnie się od 60 do 170 gradusu długości: a od 28 do 70 szerokości północney. Dzieli się na Moskiewską, Chinską, y Wolną. Tartarya Moskiewska kray obszerny, ale pusty y dziki, dzieli się na Moskwę Azyatycką, Tatarską, y Sybirska. *Moskwa Azyatycka* zawiera w sobie kraje: *Fuhore*, *Petrzore*, *Permia*, *Syrannia*, y *Wiatkę*. Kray ten leży około morza lodowatego między Dzwina y Syberya Prowincyami. Kray to dziki; zrzodłem handlu konie y futra: Sol Permska wiele czyni dochodu. Miasta tu znaczniejsze: *Permia*, *Kaygorod*, y *Solokomsk*. *Moskwa Tatarska* leży na południe pierwszey, między *Don* y *Żaik* rzekoma. Dzieli się na *Czerkasy*, *Astrachan*, *Kozan*, y *Bulgar*. *Czerkassy* kray bardzo piękny y żyzny, leży między Donem na północ, morzami czarnym na zachod, Kaspiiskim na wschod y górą *Kaukazem* na południe. Moskwa je odebrała Turkom przed 30 laty. Obywatele są dzicy, między sobą spokojni, damy bardzo

- pię-

piękne; religią mają osobliwszą, zuaki tylo dawnego Chrześcijaństwa. *Azof* stolica przy uýściu rzeki *Donu*, ma port y twierdze zruynowane. Zrzodłem handlu konie y wełna.

Astrachan Królestwo leży między rzekoma *Wolga y Jaik*. Miało swoich Królów, których potym zawojował *Jan Bazylewicz* wieku XVI. Kray bardzo żyźny w zboże y owoce: ma wino, ale podle. Zrzodłem handlu jest sol zebrana w jeziorach. *Astrachan* stolica na wyspie *Wolgi*; bogata y handlowna forteca. *Caryca* nad *Danem* na mieyscu, gdzie miał być kanał łączący tę rzekę z *Wolgą*. Ten kray, jako to *Czerkasły* często napadane bywają od *Tatarów Kubanńskich* około morza czarnego mieszkających.

Kazan Królestwo na południe *Moskwy Azyatyckiey*, leży około *Wolgi*. Miało swoich Królów, ale od *Jana Bazylewicza* zawojowane. Stolica *Kazan* wielka y handlowna nad *Wolgą* forteca. Blisko tego kraju mieszkają *Czeremissy* narod *Tatarski*, ale religii pomieszaney z *Pogańską*. Zyją pod namiotami y płacą *Moskwie* podatki.

Bulgaryja inna od *Prowincyi Tureckiey* tegoż imienia w *Europie* leżącej, część niegdys Królestwa *Kazanu*, kray nie żyźny

żny y nieludny, ma miasteczko tegoż imienia.

Moskwa Sybirska kray rozległy, aż do Oceanu lodowatego ciągnący się; dzieli się na wiele dzikich krajow. W powszechności zaś na *Samojedya y Syberya Własną*; Samojedya leży na północ, około morza lodowatego, dzieli się na *Kondorya y Obdorya*. Kray zbyt zimny y nieurodzayny. Obywatele dzicy, Pogańskie, żyją rybą y zwierzyną, handlują futrem.

Syberya kray rozległy około rzek *Oby, Jrtys, Jenissa, y Lena*, leżący, zawiera w sobie wiele narodow dzikich, religii Pogańskiey. Leży na południe *Samojedyi*. Dzieli się na *Syberya własną* około rzeki *Oby*, *Tunguzya* około *Jenissy*, *Jakutzkoy* około *Lena*, y *Ochotzkoy* za rzeką *Lena* aż do morza rozciągającą się. Zródłem handlu są futra różne, na których zalega także podatek do skarbu. W tych to krajach mieszkają dzikie Narody *Wogulcow, Ostyackow, Kirgissow, Buratow, Barabińskoy*, y innych wiele. Miasta tu znaczniejszye są: *Tobolskoy* około rzeki tegoż imienia, na trakcie *Karawany Chińskiey*, wielkie y dosyć bogate Miasto, osadzone po większey części Moskalami. *Jakuckoy* nad rzeką *Lena*, *Brackoy* stolica *Buratow*, y

Ne-

Nerzinskoy albo *Nipchu* osadzone Koza-
kami ma wielkie handle z Chinami. Około
Nipchu jest pułtynia na 100 mil wzdłuż
rozległa. Do tey *Tartarwi* należą wyspy
albo przywyspy: *Nowa Zemla* ku Zacho-
dowi od *Samojedy* ciałniną *Waygac* od-
dzielona, *Kamszacka* dziki y obszerny
przywysp: takóź *Sagalja* przy uściu
rzeki *Amur* z Chinami graniczącey.

Tartarya Chińska leży między rzeką
Amur a murem Chińskim; kray na 800 mil
od wschodu ku zachodowi mający; dzie-
li się na gubernacyą *Leatung* około mo-
rza, Królestwo *Kalkas*, y kray *Mon-
gutow* albo *Mongolow*. Kray bardzo lu-
dny, y byłby żyźny, gdyby był wyro-
biony. Obywatele są Poganie: żyją po
większey części pod namiotami; zwie-
rznay y bydło ich jest żywnością; a przed-
nie futra y zioła lekarskie źródłem są
handlu. Sławna tu jest pułtynia *Kamo*,
na mil 100 długa; którą niektórzy mo-
rzem piaszczytym nazywają.

Tartarya Wolna ma na zachod morze Ka-
spiiskie, na północ *Tartaryą Moskiewską*,
na wschod Chiny, na południe *Perisyą* y
Indyą. Kray na 800 mil wzdłuż mający,
dzieli się na ziemię: *Kalmucką*, Króle-
stwa *Zagatay*, *Turkestan*, *Tybet*.

Kalmu

Katmucy narod dziki, mieszka pod namiotami; religii Pogańskiej, podzielony na wiele Xiążąt, których sam sobie obiera: żyją bydłem y zwierzyną; handlują końmi; dzieli się na Kałmukow, Bafzkirciow, y Tungutow. Wszyscy do wojny mocno ochoczy y sposobni. W Bafzkircyi jest wiele soli, zelaza, kryształu, y kamieni drogich.

Zagatay Królestwo leży między morzem Kaspijskim, Persyą, y Kałmukami: Oyczyzna *Tamerlana*, kray mieszkany od Tatarow *Usbeckich* y *Bacharskich*: dzieli się trzy Królestwa: Miasta w nim znaczniejsze są: *Samarcand* niegdyś *Tamerlana*, a teraz Króla swojego rezydencya, Miasto dosyć wielkie. *Bochara* nayhandlowniejsze w kraju Miasto, rezydencya Króla.

Balk niegdyś *Baktra* sławne w dawney historyi. *Usbeccy* Tatarowie religii są Machometankiej, żyją w Miasteczkach, y do rolnictwa dosyć przykładają się: narod do wojny ochoczy, a wielcy Persow nieprzyjaciele. Między temi dwoma krajami jest pustynia mieszkana niegdyś od Turkomanow. *Usbeczanie* handlują końmi, wełną, y bezoardem.

Turkestan kray obszerny, ale nieludny, Obywatele żyją po większey części

ści pod namiotami; mają wielu swoich
Xiążąt.

Tybet wielki, inny od *Tybetu* małego w Turkeftanie leżącego; leży między Indyą y Chinami: ma na 200 mil długości. Kray dziki na wiele Królestw podzielony; między ktoremi nayznaczniejsze *Lassa*, w którym rezyduje *Dalypana* naystarzzy z duchowieństwa Tatarskiego, y ktorego mają za nieśmiertelnego.

ROZDZIAŁ XXIV.

O

W Y S P A C H.

Wyspy około Azyi leżące, dzielą się na *Maldywskie*, *Sunde*, *Moluckie*, *Filipińskie*, y *Maryañskie* albo *rozboynicze*.

Wyspy *Maldywskie* leżą na zachod południowy Indyi. Jest to zbior małych wysepek, z których naywiększe ledwie mil pięć mają długości. Imie swoje biorą od wysp jedney *Male* y słowa *Dywe* wyspę znaczącego. Jest ich na 12 tysięcy. Należą wszystkie do jednego Króla w *Male* rezydującego. Powietrze na nich
bar-

bardzo niezdrowe; niezbyt gorące dla wiatrow, chociaż pod samym leżą Ekwatorem. Zboża tu nie ma, ale owoce bardzo przednie, mianowicie z drzewa kokuszowego. Wiele takż mają korallow, burztywnu, y przedniey korupy żółwiey. Obywatele są czarni, religii równie z Króiem Machometañskiey; wielcy ofzuści. Przystęp do tych wysp dla skał bardzo trudny. Intrata Króla zalega na piątey części poddanych, y zdobyczy z rozbitych okrętow. Niedaleko od Maldywfkich wysp leży *Ceylan* przy samym Ekwatorze. Powietrze ma nayzdrowsze w całej Indyi. Kray bardzo żyźny w ryż, owoce różne przednie, y korzenie. Ma wiele perel y innych kamieni drogich. Między wielą zwierzętami: naypożytecznieysze im są słonie y małpy. Obywatele we frzodku kraju mieszkający są dzicy, w pol nadzy, religii po części Machometañskiey y Pogañskiey: po brzegach wielu Hollendrowie nawrócili. Ma wielu Xiążąt; z których nayznacznieyszy Król *Kandy*. Stolica Państwa *Kandy* Miasto wielkie y obronne. Dawniey Portugalczykowie, a teraz Hollendrowie wszystkie brzegi trzymają z miastem obronnym y portowym *Colombo*. Sławna tu góra *Adamowa*; z tey takż wyspy wychodzi nayprzednieyszy Cynamon.

Wy-

Wyspy Sundy leżą około Ekwatora, na południe przywyspy Indyjskiej za Gangesem leżącej. Imię swoje biorą od *Sund* cieśniny, przez którą na morze spokojne z Indyjskiego okręta przechodzić muszą. Znaczniejsze z tych Wysp są trzy: *Sumatra*, *Jawa* y *Borneo*. Wysep *Sumatra* leży na południe *Malakki* przywyspu. Ma wzdłuż na 250, w szerz na 60 mil naszych. Kray dla wiatrow nie zbyt gorący. Byłby mocno żyzny, gdyby był wyrobiony. Różne korzenie, kruszce, kamienie, mianowicie złoto y bawełna źródłem są handlu. Obywatele rodowici są dzicy, chodzą nago, mieszkają po jaskiniach, Europejczyków nie nawidzą, religii są Pogańskiej. Wielu tu osiadło *Malakczyków*, którzy handel utrzymują, religii są Machometkańskiej, kray dzieli się na wiele Królestw, z których północne *Achem* obiera Królow ze krwi Królewskiej. Hollendrow w innych stronach sami trzymają wszystkie brzegi.

Wysep *Jawa* cieśniną *Sund* od *Sumatry* odzielona, leży za Ekwatorem. Kray w żyzności równy *Sumatrze*; tylo że mocno tu szkodzą zwierza dzikie, krokodyle y jadłowite padalce. *Jawanowie* są po większej części Poganie, dzielni, ale okrutni. Dawniej ten Wysep miał wielu udzielnych Królow; ale Hollendro-

drowie wszystkich zawojowali. Teraz jeden tylo jest Krol *Materanški* holdownik Hollendrow. Miasta tu znaczneyse są *Batawia* stolica osad Hollenderskich w Indyi, rezydencya wice-Króla y rady naywyższej, wielkie, bogate, y obronne portowe Miasto. *Bantam* niegdys Krolestwo, leży nad cieśniną.

Borneo Wysep leży pod samym Ekwatorem. Kray gorący y niezdrowy. Ma wiele złota, dyamentow. y korzeni. Handel sami trzymają Hollendrowie, ale władzy żadney niemają. Obywatele po części Machometanie, wcale czarzni. Wielu tu jest Królów, między którymi *Borneo* jest naymocniejszy.

Wysep *Moluckie* leżą na wschod, Sundskich liczą ich więcey 30. Dzielą się na wschodnie, zachodnie, y południowe. W zachodnich naywleksza: *Celebes*, w wschodnich *Gilolo*: w południowych *Tymor*. Wysep te należą do wielu Królów, holdowników Hollenderskich, którzy wszędzie sami jedni handlują. W *Tymor* Portugalczykom handlować wolno. Wiele jest Wysep, których zupełnie Hollendrowie są Panami. Kray tu mocno gorący. Obywatele żyją ryżem: dzielą się na nadmorskich, którzy są polerowniysi, religii Machometanśkiey, y srzednich, którzy żyją po górach dzicy Pog-

ganie. *Celebes* ma wiele w sobie truci-
zny, małp, węzów, krokodylow, y fy-
ren. Zródłem tu handlu jest złoto, ko-
rzenie, mianowicie goździki, muszkata,
cukier, jedwab, y różne drzewa farbier-
skie.

Wyspy Filipińskie nazwane od Filip-
pa II. Króla Hiszpańskiego, za którego
panowania od Hiszpanow były znalezio-
ne. Zowią się inaczey *Luson*. Powie-
trze tu nie zbyt gorące: kray obfituje w
korzenie, ryż, frukt palmowy, y cu-
kier. Obywatele częścią są Hiszpani,
częścią rodowici: a ci dofyć kładu cia-
ła pięknego, żywi, dowcipni, y grze-
czni, Hiszpanow nienawidzą. Z tych
Wysp nayznaczniysze są: *Manilla y*
Mindanas. Ku wschodowi południowe-
mu jest wielka liczba Wysp nieznamomych,
które wszystkie jednym imieniem nazwa-
ne *Filippinynowe*.

Wyspy Maryańskie leżą na południe
Japonii, a na wschod północny Filippiń-
skich. Imie biorą ód *Maryi* Królowey
Hiszpańskiej, *Magiellan* nazwał je roz-
boynczemi, że mu tam pałasz ukradzio-
no. Obywatele dzicy, Poganie, ale do-
wcipni y spokojni. Zadnych niemają
rządow; żyją owocami y zieleniną.
Kray niebogaty: zboża, zwierza, y ga-
du niema; ale ptaśtwa zadość. Hiszpa-
ni tu mają swoje osady dla komunika-
cyi tylo między Ameryką y Filippinami.

ROZDZIAŁ XXV.

E G I P C I E.

Egipt imie swoje bierze od *Egipta* Króla *Ly*na *Belusa*: albo od słow Greckich: *Eka* *Koptos* czyli kraj *Koptow*. Żydzi zowią ten kraj *Mizraim*, a Turcy y Arabowie *Mizyr*: Egipt leży między 48 y 54 gradusem długości; a między 22 y 32 szerokości północney. Ma wzdłuż od północy ku południowi na mil Polskich 200: wszcz od wschodu ku zachodowi na tychże mil 120. Ma na północ morze frzodziemne, na wschod morze czerwone y ciążinę *Suez*, na południe Nubią, y Abissynią: na zachod Królestwo *Bar*ka część Barbaryi.

Egipt dzieli się na wyższy, frzedni, y niższy. *Wyższy Egipt*, kraj górzysty, dawniey skład Azyatyckich towarow; teraz prócz niektórych mialteczek; około rzeki y nad morzem czerwonym, po więkzey części pustyniami napełniony. Tu niegdyś było sławne miasto *Teb*y inne od miasta tegoż imienia w Grecyi; od którego cała ta Prowincya zwała się *Tebaida*. *W frzednim* jest miasto *Suez* zbrojownia morska Turecka na morze czerwone. *Betsebes* sławne niegdyś obeliskami. *Niższy Egipt* leży nad morzem

rzem frzodziemnym. Zawiera w sobie Wyspy rzeki Nilu, y kraje na wschod y zachod ich leżące. *Kair Wielki* z Tureckiego języka zwycięstwa znaczący, stolica całego Egiptu, y rezydencya Baszy, leży nad rzeką Nilem, naprzeciw ruin dawney Egiptu stolicy *Memfis*: Miasto jedne z największych y najludniejszych miast w całym świecie; w Państwie Tureckim drugie po Carogrodzie. Ma wzdłuż na dwie dobre mile, a wszerz na milę. Leży to Miasto na miejscu Babilonu Egipskiego. *Alexandrya* od Alexandra W. założone, niegdyś skład Egipskich towarow, y teraz dosyć handlowny port. *Damieta* y *Rozetta* portowe miasta nad różnemi Nilu korytami. Przy ruinach dawnego *Memfis* sławne są Piramidy, z których trzy dla wielkości swojej między siedmią cudami świata liczą się. O trzy zaś stąd mile jest sklep niezmierney wielkości, w którym wielka liczba leży *Nummii* albo ciał ludzkich namaszczonych, y dla dawności czasu ztwardniałych. Na zachod Nilu jest sławne jezioro *Merys* na 20 mil długie: kanałem z Nilem komunikacją mające; przy którym był sławny labirint. Do tego kraju należą brzegi północne *Abex*.

Powietrze w Egipcie gorące y niezdrowe dla iexhalacyi z wylewow Nilu wychodzących, stąd prawie co siedm lat

lat panuje zaraza. Kraj w południowej stronie mocno górzysty. Równiny mocno żyzne: Egipt dawniej Rzymskim, a teraz Tureckim jest szpichrzem. Ryż y inne zboże, owoce różne, wino, jedwab, bawełna, oliwa, różne piżma y balsamy, bydło y korzenie źródłem są handlu. Zwierza dzikiego, a mianowicie drapieżnego wszędzie pełno. Między innemi wielka moc krokodyłów, morskich, albo hippopotamow, y szczurow Egipskich. Rzeka w kraju nayznaczniejszyà Nil, który co rok regularnie wylewając, zostawuje muł bardzo tłusty, y to jest źródłem nie tylo żyzności ziemi, ale nawet płodności zwierza y ludzi. Handle tu mocno kwitną; lubo nie w tym co dawniej, są stanie.

Egipcyanie są wzrostu miernego, koloru żółtego albo brunatnego, otyli, niedbali, lubieżni, y szalbierze: dosyć dowcipni, żywi, y sprawni. Bardzo tu wielu jest Arabow, którzy się bawią rolnictwem; *Beduinow*, a ci hultają y rozbijają żydow, y Maurow, z których pierwsi w wielkim są uciemieniu, drudzy powszechnie są niewolnicy. Chrześciance tu trojacy są: Ormianie, Grecy, y Koptowie. Religia w kraju panująca Machometaniska: rząd despotyczny. Bafza Egipski jest to w Tureczyźnie naymocniejszy: Intrata jego na 12 millio-
now

nów wynosić może: z tego do skarbu na milion płaci. Ma zawsze dodany sobie Dywan. Dawniey ten Kray swoich miał Królów Faraonami ledwie nie wszystkich zwanych: *Kambizes* Król *Percki* potym go zawojował, od których odebrał *Alexander Wielki*. Następcy jego *Ptolomeuszowie* panowali aż do *Kleopatry*. Podbił potym *August Cezarz*. Zostawał długo *Egipt* pod władzą *Rzymian*, potym *Cezarów Greckich*. Zawojowany potym od *Sultanow Saraceńskich*; z pod których się władzy wybił *Saladyn* wódz *Mammelukow*; tych nakoniec zniósł *Selim* Sóltań *Turecki* Roku 1517.

ROZDZIAŁ XXVI.

O

N U B I A

Nubia równie z *Abissynią* niegdyś część *Etyopii*: ma na północ *Egipt*, na wschod y południe *Abissynią*, na zachod *Nigycyą*. Leży między 46. y 54. gradusem długości, a między 16. y 23. szerokości północney. Długość jey od półnoocy ku południowi wynosi na mil 200, szerokość na 140. Stolica Kraiu y Króla rezydencya *Dankala* nad *Nilem*. Kray ten jest mocno gorący; oblany *Nilem*, *Nubią*, y

Q

wielą

wielą innemi rzekami, okoto których ziemia bardzo żyzna w ryż, wino, cukier y owoce; reszta Kraju pusta, skalista y piaszczysta, dzikim zwierzem napełniona. Zródłem handlu Kraiowego są: złoto, piżmo, konie, y drzewo farbierkie; wiele takż wywożą kości słoniowej, korzeni y trucizny bardzo mocney. Obywatele są wcale czarni, mocni y pracowici; religii pomieszaney Machometañkiej z Pogañką. Dawniey aż do Augusta Cesarza rządziły tym Krajem Kròłowe, które jednym imieniem zwały się *Kandaccæ*. Potym Tron opanował Minister, którego Dom podziśdzień Panuie. Zowie się Królem *Sen-nar*, od Miasta tegoż Imienia niegdyś rezydencyi. Dawniey *Tureckim*, potym *Abissyńskim* był holdownikiem. Lecz od obydwóch się wybił; może mieć na 100. tysięcy woyska konnego.

ROZDZIAŁ XXVII.

O

A B I S S Y N I I.

Abissynia Kray niegdyś bardzo obszer-
ny. Znaczy z imienia swojego zgiełg
narodow. Leży między 50. y 63. długo-
ści, a między gradusem 8. y 16. szeroko-
ści Północney. Ma na Północ *Nubią*, na
wschod

wschod morze czerwone y brzegi *Ajan*, na południe y zachod *Etyopią*. Długi na 230. szeroki na 180. mil. Dzieli się na 30. Królestw; między którymi *Dambea* y *Tygra* są nayznacznieysze. *Gontar* Stolica Kraju y Króla podczas rezydencya w Królestwie *Dambea* nad jeziorem tegoż imienia. Dawniey do *Abissynii* należały brzegi *Abex* ku północy między *Nubią* y morzem czerwonym leżące; ale teraz ledwie nie całe do *Turkow* należą z Miastem portowym *Suaquern* Baszy rezydencyą. Ku południowi leży Kray *Gallanow* na 12. Królestw y 18. wolnych narodow podzielony, który przed dwóma zgórą wiekami przez bunt od *Abissynii* oderwał się.

Gallanowie lud to jest dziki, okrutny, woienny y mocno *Abissynom* nieprzyiaczny; religii częścią *Machometaniskiey*, częścią Pogańskiey. Kray *Abissynii* jest wszędzie gorący: mocno górzyłty; między górami powietrze umiarkowane, dla śniegów po górach zawsze leżących; zimy niema, ale przez cztery miesiące od Maja zaczynaiąc, dżdże peryodyczne bardzo gwałtowne, innych zaś czasów susza y upał wielki. Jezior tu wiele, z tych naywiększe *Dambea* na mil 30. ma długości. Sławna w starożytności wyspa *Meroe* na tym była jeziorze. Między rzekoma nayznacznieyszy jest *Nil*, który tu się zaczyna wypływając z dwóch jezior oczami *Nilu*

nazwanych, wpada do jeziora *Dambea*, ztamtąd płynie do *Nubii*. Rzeka ta dla porohow nie jest splawna: wylewu jej przyczyną są dżdże w tym kraju zbytczne. Ziemia koło rzek mocno urodzayna, resztę pusta y skalista; różnym zwierzem napełniona. W rzekach y jeziorach pełno krokodyłów y koni morskich. *Abisjynia* ma zadość ryżu, prosy, cukru, wina, różnych kruczców y ziół lekarskich, między któremi sławne jest *Affazoe* lekarstwo na truciznę. Szkodzi tu mocno niezmierna liczba szaranczy. Obywatele są niezbyt czarni, mianowicie co ku północy mieszkają; są ludzcy dowcipni, grzeczni, ale niedbali; cudzoziemców mają za szpiegów. Mało ich mieszka po wsiach naywięcey pod namiotami. Król takż w miesiące dżdżistej w *Gontar* rezyduje, resztę w polu. Pochodzą z *Arabow*; y język we Dworze y Szkołach używa się *Arabski*. Religii są Chrześciańskiej Greckiej; Katolikom wstęp do Kraju zabroniony. Króla powszechnie zowią *Wielki Negus*; w narodzie mocno poważany. Familia ta wedle ich mniemania początek bierze od Królowey *Saby*. Rządzi Kraiem samowładnie; ma na 80000. piechoty, a na 40000. jazdy. Oziera się zawsze na *Turkow* y *Gallanow*. Dawniej dzieci Królewskie aż do śmierci w zamknięciu trzymane. Tu omylnie niektórzy kładną dawne Państwo *Jana Xiędza*.

ROZ.

ROZDZIAŁ XXVIII.

O

B A R B A R Y I.

BArbaryą Kray rozległy; leży między 9. a 47. gradusem długości, a między 27. y 37. szerokości północney. Zawiera w sobie dawną *Maurytanią*, *Numidyą*, y *Lybią*. Ma na północ morze śródziemne, na wschod *Egipt*, na południe *Biledulgeryd*, na zachod morze *Atlantyckie*; Długość jego od zachodu ku wschodowi rozciąga się na mil naszych 720. szerokość największa ledwie sto mil przenosi. Kray to w całość *Affryce* najzdrowszy, najwyżniejszy y najpiękniejszy. Dzieli się na Cesarstwo *Marokańskie*. Królestwa *Barka*, y trzy Rzeczypospolite, *Algierską*, *Tunezańską*, y *Trypolitańską*.

Cesarstwo Marokańskie ma na zachod morze *Atlantyckie*, na północ cieśninę *Gibraltarską*, y morze śródziemne, na wschod Rzeczpospolitą *Algierską*, na południe góra *Atlas*, dzieli ją od *Biledulgeryd*. Leży między 9. y 16. gradusem długości, a między 10. y 26. szerokości północney. Ma wzdłuż od północy ku południowi na mil Polskich wszerz na 280. Dzieli się na dwa Królestwa: *Fez* y *Marok*,

rok. Miasta w nim są: *Fez* naypięknievsze y naybogatsze w całej *Affryce*, wielkie, piękne y handlowne: dawniey Królów rezydencya *Marok* wielkie Miasto Stolica Królestwa, ma piękny Pałac Królewski. *Salé* sławny morłkiem rozboynikami port, wielkie, piękne y bogate Miasto; ma swoje Przywileie. *Tander* od *Anglików* opuśczone portowa Forteca. *Tetuan* wielkie Miasto, rządzi się swoiemi prawami. *Miquenez* miasteczko sławne rezydencyą teraznieyszych Cesarzów. *Hiszpani* tu mają wielką Fortecę *Ceuta* y port *Melilla*. *Portugalczykowie* portowe Miasto *Mazagan*. Powietrze w tym Kraiu dosyć jest umiarkowane y zdrowe; Kray górzysty, y mocno żyzny. Ma bardzo wiele zboża, owoców różnych, koni y wszelkiego zwierzaz: zkad to naywięcey wychodzi kordybanu. Obywatele są składu ciała dosyć pięknego; dowcipni, ale niedbali, zabobonni, y okrutni. Wielu mieszka pod namiotami; religii są Machometauskiej: ku Chrześcianom dosyć ludzcy; bardzo wielu jest Żydów y *Arabów*. Rząd despotyczny. Cesarz tytułue się Wielkim Szeryffem, Królem *Maroku*, *Fezu*, y *Tafiletu*. Może na 100. tysięcy ludzi w prędkim czasie wystawić choć nie zbyt dobrych żołnierzy. Ma zawsze 40000. woyska regularnego, y na 40. okrętow na morzu. Kray to jest mocno ludny; y byłby jeden z naypięknieyszych w świecie, gdyby lepsza była Obywatelów pracowitość.

Algier-

Algierska Rzeczpospolita leży na wschod *Maroku*, na zachod *Tunetański* ma na północ morze śródziemne, na południe północnie *Biledulgerid*. Długa od wschodu ku zachodowi na 200. szeroka na 100. mil naszych. *Algier* Stolica, blisko morza wielkie y bogate Miasto, znaczna forteca. *Bugia*, *Tremexen*, *Oran*, wielkie y obronne porty. *Hiszpani* tu mają port *Marsa'quivir*. Kray to jest około morza bardzo piękny y żyzny; ku południowi zaś dziki y pusty. Dawniey było Królestwo; ale się potym Obywatele wybili; teraz wolna Rzeczpospolita: pod hołdem Sultana *Tureckiego*. Basza w *Algierze* rezydujący wybiera podatek, ale do rządow nie należy. Co rok obierają *Dywan*, nad którym przewydznie *Bey*. Sławna ta Rzeczpospolita morłkami rabunkami.

Tunetańska Rzeczpospolita ma na zachod *Algierską*; na północ y wschod morze śródziemne. na południe *Biledulgerid* y *Trypoli*. Ma wzdłuż na 100. wszcz na 60. mil naszych. Powietrze tu u niarkowane, ziemia ku zachodowi bardzo żyzna, w innych mieyscach piaszczysta y nieurodzayna. Obywatele *Machometanie*, zanurzeni w rolnictwie, handlu, y rozboiach na morzu. *Arabowie* we śródku z pustyń napadają y rabują. Kray ludny y dosyć wiele ma pięknych miast. *Tunis* Stolica blisko morza, wielkie, bogate y obronne Miasto,
rezy-

rezydencya Dywanu y Bafzy. *Biserta* sławne handlem rozboynikow. *Beja* we ſródku Kraju wielkie y bogate w Kraju bardzo żyznym. Tu dawniey było sławne Miasto *Kartago*. Rząd w tym Kraju tenże, co w *Algierze*.

Trypolitańska Rzeczpospolita dość obszerny, ale piaszczysty y nieurodzayny kray; ma wiele owocow przednich, z których sławny jest *Lotus*. Leży między *Tunetańską* y Królestwem *Barka*, nad zatoką *Syrtys* zwaną. *Trupoli* Stolica portowa forteca: *Capes* handlowny port. Handel tego kraju zalega na zdobyczy z rozbojow morških. Rząd tenże, co y w pierwszych. *Barka* Królestwo ma na wschod *Egipt*, na zachod *Trypolitańską*, na północ morze, na południe *Nigrycyą*. Kray obszerny, ku północy dosyć żyzny, ale ku południowi pusty y dziki, napełniony *Arabami* rozbojem bawiącemi się. *Barka* Stolica rezydencya Sandziaka *Tureckiego*; port obronny. Kray ten ubogi, cały należy do *Turków*.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXIX.

O

BILEDULGERYDZIE.

Biledulgeryd albo Kray daktylow, obszerna y pusta kraina, dzieli się na ośm Królestw; z których dwa do Cesarza *Marokańskiego* należą; inne zostają pod protekcją Rzeczypospolitych *Barbaryi*. Leży między *Barbaryą* y *Zarą*. Długość tego kraju od morza Atlantyckiego do pustyni *Barka* przechodzi mil 600. szerokość największa ledwie 100. mil wynosi. Daktyle, wielbłądy y frusie są żywnością y handlem kraju. Obywatele częścią są *Arabowie*, częścią rodowici; wszyscy szpetni, niedbali, y rozboiem żyjący. Kray cały zbyt gorący, piaszczysty; dzikim zwierzem y padalcami napełniony. Węże ludzi pożerające na 100. stop długości miewają.

ROZDZIAŁ XXX.

O

PUSTYNI ZARA.

ZAra albo pustynia kraj długi na 900. szeroki na, 100. mil. leży między *Biledulgeryd* y *Nigrycyą*. Dzieli się na 6. Pro-
win-

wincyi. Kray to jest mocno gorący, dzi-
ki y pusty; zwierzem y gadem napełnio-
ny. Obywatele są czarni, dzicy, łowami
y rozboiem bawiący się. Piaski wielkie y
niedostatek wody czyni go mocno nielu-
dnym. Zrzódłem handlu sama jest sol.

ROZDZIAŁ XXXI.

O

N I G R Y C Y I.

Nigrycyja Kray rozległy na 900. mil
wzdłuż, a na 200. mil wszerz mający;
leży między 2. y 52. gradusem długości, a
między 18. y 20. gradusem szerokości pół-
nocney. Ma od północy *Zarę*, od wscho-
du *Nubię*, od południa *Etyopię* y *Gwineę*,
od zachodu morze *Atlantyckie*. Dzieli się
na 22. Królestwa, z których nayznaczniey-
sze są *Tombut* y *Borno*. Powietrze tu na-
zbyt gorące; zima zalega na dżdżach czte-
ro-miesięcznych. Wiatry jednak w czasy
naygorętsze wielką czynią ochłodę; y lu-
dzie są mocni y długowieczni. Rzeka *Ni-
ger* wypływa w Królestwie *Borno* y
wzdłuż cały Kray oblewając, trzema ko-
rytami wpada do morza *Atlantyckiego*. Ko-
ryta te zowią się: *Senegal*, *Gambia*, y *S.
Dominika*. Rzeka ta żywiąca krokodyłów
koni morskich, wylewa równie jak *Nil*
peryo-

peryodycznie. Te wylewy *Nigru* y innych wszystkich rzeczek, wielką czynią żyzność. około rzek tedy zbierają bardzo wiele ryżu, prosy, manny, lnu, miodu, y przednich różnych owoców; wszędzie mnóstwo zwierza dzikiego y domowego. Handel tu mocno kwitnie nad morzem z Europeyckimi, wé śródku zaś kraiu z *Barbaruq*; y zawsze liczną z tamtąd przychodzą karawany. Z *Zary* takóź przybyszą po zboże. Zródłem handlu Kraiowego jest złoty niasiek po brzegach rzek zbierany, kość sioniowa, a naybardziej niewolnicy: Obywatele w całym Kraiu są czarni, częścią od gorąca, częścią od wiatrow wschodnich, które tam w lecie panują. Zdrowi, ludzcy, y mocni: ale grubi y leniwi. Niemają dzikości Zaranow. Religii wielu Machometañskiej, inni Pogaanie; reszta po skałach bez wiary y rządu błąka się. Żywnością ich powszechną; mięso, ryż y mleko: chodzą ledwie nie nago: cały prawie podatek zalega na niewolnikach, których Panowie biorąc w Miastach przedają. Na uysciu rzeki *Gambia*, *Anglicy* mają swoje osady, na *S. Dominiku* *Portugalczykowie*. *Senegałskie* zaś niedawno od *Francyi Anglikom* są ustąpione. Po między temi rzekami Kray mocno żyzny na wielu małych Królów podzielony; ale mieszkańcy okrutni y zawo-
dni.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXXII.

O

G W I N E I

Gwinea leży między 4. y 25. gradusem długości, a między 3. południowej y 12. północnej szerokości. ma na zachod y południe morze *Atlantyckie*, ztyka się także z *Kongo* na wschod y północ *Nigrycyą* y częścią nieiaką *Etyopii*. Długość od wschodu ku zachodowi wynosi na mil 600. szerokość zachodnia na 100. wschodnia na 300. mil naszych. Cały Kray podzielony na bardzo wteln małych Królików; z których nayznaczniejszy jest Król *Benin*. Europeyccykie dzielą na kray *Malagietow*, *Gwinee* własną y Kray *Benin*. W pierwszym są góry, *Sierra Leona* nazwane, drugi dzieli się na brzeg zębów y brzeg złoty. Miasto tu nayznaczniejsze jest *Benin* dosyć wielkie y piękne w tamtym kraju. *Europeyccykie* cały handel morski trzymają. Z tych *Hollandrowie* mają *Elminga*, *Anglicy* *Capo Corso*, *Portugalczykowie* *Axyrn*, *Duńczykowie* *Chrystyansburg* y *Fryderychshurg*. Powietrze tu mocno gorące y niezdrowe. Kray bardzo żyzny w ryż, tudzież owoce, y palmy. Zwierza tak domowego, jako dzikiego wielkie mnóstwo: węże, mrówki, małpy, y kro-

y krokodyle mocno tu szkodzą. Zródłem handlu Krajowego jest kość słoniowa, niewolnik, jedwab, bawełna, a nadewszystko złoto, tak w piasku, jako też w kruszcach, Wyrachowano, że na rok Europeyccykwie wywożą ztąd złota na 7000. mark. Obywatele tak jako w *Nigrycyi* są czarni, ludzcy, rzetelni, ale niedbali y grubi; praca po więkŝzey części kobietom zostawiona: religii są Pogańskiey, ofiary czynią diabłu: chociaż wierzą y w Bóstwo prawdziwe: wielożehstwo wielce przeszkadza Chrześcianom do ich nawrócenia. Wzywają umarłych, wierzą w życie przyszłe. Rząd różny w różnych rozległego tego kraiu Prowincyach. Dziedzictwo nie na Synów, ale na Synowców spada.

ROZDZIAŁ XXXIII.

O

K O N G O.

KOngo albo *Gwinea* niższa leży na południe pierwszey między 30. y 40. gradusem długości, a 3. y 16. szerokości południowey. Ma na północ *Gwineę*, na wschod *Etyopią* na zachod *Ocean*, na południe *Kafreryę*. Długość jego od północy ku południowi wynosi na mil 400.

szera

zzerokość na 200. Dzieli się na *Kongo* własne *Loango* y *Angola*.

Loango leży na północ, ma swojego Króla, y stolicę tegoż imienia. Kray to gorący, ale zdrowy. Zima zalega na dżdżach przez 6. miesięcy od południa spadających. Kray mocno żyzny w ryż, groch, prosę, cukier, y różne owoce: palmy mianowicie y kokus bardzo użyteczne. Zwierza różnego y ptactwa ciekawego zadość: Rzeka *Zaira* y inne wszystkie mają swoje wylewy; y żywią mnóstwo krokodylow y koni morskich. Wężę klekoczące bardzo wielkie. Bawełny, miedzi, cyny, ołowiu, y srebra zadość. Skorupy morskiey zamiast monety używają. Po brzegach wielorybów wielkie mnóstwo. Obywatele są czarni, mocni, ale niedbali, w pijaństwie y lubieżności zanurzeni. Chodzą prawie nago. Religii są pogańskiey, y bardzo zabobonni. Rząd absolutny: Król do picia y do jedzenia ma dwa pałace: ma swoje folwarki: Familia Królewska wielkie ma przywileje,

Kongo Królestwo leży na południe pierwszego. Kray na sześć Gubernacyi podzielony. Stolica Kraiu y rezydencya Króla *Kongo* albo *S. Salvador*, dosyć wielkie Miasto. Powietrze y żyzność taż sama, co w *Loandze*. Obywatele religii po większey części z całym Dworem są Katolickiey:

ckiey: chociaż wielożeństwo niebronne. Balwochwalstwo y czarodzieystwo są tylo występki śmiertelne. Król *Kongo* bardzo jest mocny: *Loango* y *Angola* dawniey hołdownicze jego były Kraie: Obywatele mianowicie Prowincyi *Bemba* bardzo są mocni,

Angola Królestwo leży na południe pierwszej. *Dongo* Stolica y rezydencya Króla. *Benguela* naybogatsza w kraiu forteca, należy do *Holendrow*. Kray tu bardzo żyźny, Obywatele są mocni, ale niedbali; religii są Pogańskiey: czczą słońce y miesiąc: zanurzeni w łowach y wprawianiu się do wypuszczania strzał. Król dawniey hołdownikiem był Króla *Kongo*, ale się potym wybił. *Portugalczykowie* mają wyspę *Loando* z fortecą *S. Pawła*. Na wschod *Kongo* jest wiele pomnieyszych Krajow, jako to: *Jagas*, *Congolas* y *Wamba*: Obywatele są dzicy: naymilszy ich pokarm ciało ludzkie.

Cały tych Krajow handel należy do *Portugalczykow*; którzy za *Emmanuela* tu osiedli, y bardzo się mocno ugruntowali: Król *Angola* ledwie nie jest ich hołdownikiem. Interesem ich jest niedozwolić, aby te trzy Królestwa pod jeden rząd złączyły się.

ROZ.

ROZDZIAŁ XXXIV.

O

K A F R E R Y I.

KAfrerya ma na północ *Etuopią*, *Kongo* y *Zangwebar*; z innych stron morzem *Murzyńskim* albo *Oceanem* południowym oblana; leży między 30. y 52. gradusem długości, a między 16. y 35. szerokości południowej. Naywiększa jey długość wynosi na 380. mil. szerokość zaś bardzo nierowna. Dzieli się na zachodnią, południową, y wschodnią. Zachodnią składa Królestwo *Matamban*. Kray to jest błotnisty y nieurodzayny. Monarcha religii Pogańskiej, dosyć mocny. Z Poddanemi swoiemi żyje w namiotach. Południowa *Kafrerya*, albo Kray *Hottentotow*; zawiera w sobie przygórek *dobrey nadziei* fortecę sławną, spoczynkiem okrętów do *Indyi* wschodniey płynących: od *Portugalczykow* znalezioną, a od *Hollandrow* opanowaną. Powietrze tu umiarkowane y bardzo zdrowe, ziemia nad brzegiem mocno żyzna w zboże, owoce, wino y tabakę. Słoniow tu moc niezmierna: innego takż bydła, zwierza, ptastwa y ryby za dość. *Hottentotowie* są szpetni y dzicy, samym się bawią pasterstwem. Religii są *Pogauskiej*, błakają się gromadami, y samym pa-

pasterstwem bawią się, sprawiedliwość mocno kochają. Koloru jako y wszyscy Kafrowie są czarnego.

Wschodnia Kafrerya, kraj żyzny y bogaty: dzieli się na 6 Królestw, z których nayznacznieysze *Safala* sławne złotem y słońcami. Obywatele dosyć są piękni, religii Machometahńskiej: Portugalczycy przez zdradę opanowali stolicę tegoż imienia. Król w miasteczku rezyduje; płaci im podatek.

ROZDZIAŁ XXXV.

O

ETYOPII.

Etyopia albo kraj Murzyński wyższy, leży między 35 a 55 gradusem długości, y między 10 północney, a 24 południowey szerokości. Ma na północ Nigrycyą y Abisynią; na wschód kraj Gallow, brzegi Zangwebarskie, morze, y Kafreryą, na południe Kafreryą; na zachód też Kafreryą y Kongo. Kraj rozległy, ma wzdłuż od północy ku południowi na mil natych 700; wszerz na 400. Dzieli się na cztery wielkie Cesarstwa: *Monomotapa*, *Monocmugi*, *Macoto*, y *Gingiro*. *Monomotapa* kraj rozległy

R

legły

legły, ma na północ Monocmugi y Kongo, z innych stron Kafireryą opalany, prócz jedney części na wschodzie ku morzu rozciągającej się. Ma Miasta *Monomotapa* zimową, y *Butu*: letnią rezydencyą Cesarza zaszczycone. Miasta wielkie y piękne. Powietrze w tym kraju zdrowe y niezbyt gorące dla gor y rzek wielkich, z których nayznacznieysza *Zambere*. Kraj bardzo żyzny w zboże, owoce, y cukier; bydła prócz koni y zwierza różnego zadość. Złoto y kość słoniowa źródłem są handlu, który cały w ręku jest Portugalczyków. Złota podobno tak w piasku jako w kruszcach naywięcej tu podobno w całej Afryce: Obywatele jednak za monetę bursztynu używają, Są oni czarni, składu dosyć pięknego, mocni y dowcipni; do wojny kobiety się nawet od młodości wprawują; y gwardya Królewska po połowie z mężczyzn y kobiet złożona. Monarcha tu absolutnym jest, mocno poważnym; ma wielu Królów swoich hołdowników, od których co rok ciekawym sposobem przyśięgę wierności odbiera. Religia w kraju Pogańska: Prócz Boga y Bogini, wzywają jeszcze ze czcią zmarłych swoich Przodków.

Monocmugi Cesarstwo ma na północ *Gingiro* y *Gallow*, na wschod *Zangwebaryą*, na południe *Manomotapa*, na
za-

chod *Kongo* y *Macoco*. *Guzaba'a* forteca wielka y piękna rezydencya Cesarza. Powietrze tu gorące. Kray powiększey części górami *Xiężyca* osypany; rzeki y jezioro *Zaflan* na 120 mil długie tak, jak w całej *Affryce* wszystkie swoje mają wylewy. Obywatele chodzą równie z innemi w półnady, mocni są, zdrowi, y dowcipni, do wojny wprawują się, y często z *Jakami* wojują. Złota mają zadość, które zamieniają na materye y kamienie drogic. Religii są *Pogańskie*.

Gingiro Królestwo ma na południe *Monocugi* y *Macoco*, na zachod y północ *Nigrycyą*, na wschod *Abissynią* y *Gallow*. Kray dosyć obszerny, zbyt gorący y niezżyzny: Monarcha bardzo mocny:

Macoco Cesarstwo leży na południe *Gingiro*, pod samym *Ekwator*em; kray obszerny; y dosyć zżyzny w banan, cukier, palmy y różne owoce. *Monzol* stolica y rezydencya Cesarza; Obywatele czarni, y dzicy: ludzi zamiast bydła jedzą; rzeznice publiczne w stołecznym mieście są na ludzi; na kuchni Cesarzkiej na dwieście ludzi codzień wychodzi. Cesarz ma 12 Królów hołdujących sobie. W pułstyniach tego kraju znajdują się karły ludzie biali, bawiący się pasterstwem; których dawniey zwano *Pigmeyczkami*.

ROZDZIAŁ XXXVI

ZANGWEBARYI.

Zangwebarya imię swoje bierze od *Zenzybar* Wyspy blisko leżącej. Są to brzegi po nad oceanem Indyjskim, od Monomotapa aż za Ekwator ciągnące się na 300 mil długie, a na 100 naywięcej szerokie. Kray to jest gorący, błotnisty, y niezdrowy; ale dosyć żyzny w ryż y owoce. Złoto, balsam, y kość słoniowa źródłem są handlu, który cały w ręku jest Portugalczykow. Królowie ledwie nie wszyscy są ich hołdownikami, y roczny im płacą podatek. Miast tu bardzo wiele ludnych, pięknych, y handlownych. *Mozambika* niegdyś swego Króla rezydencya, teraz Gubernatora Portugalskiego, nayważniejszy w Afryce Portugalskie miasto, obronne y handlowne. *Melinda, Monbaza y Mongallo* Królow swoich rezydencye wielkie y bogate. Obywatele tych krajow są nie zupełnie czarni; chodzą wpół nago; religii częścią Machometahskiej, częścią Pogańskiej: dowcipni, mocni, y ludzcy: oprócz Królestwa *Mozambiki*, gdzie dzicy, y ludzi jedzący. Po brzegach morskich wielka jest moc hydr albo węzów morskich ludzi pożerających.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXXVII.

BRZEGACH AJAN.

Brzegi te zacząwszy od Ekwatora, ciągną się aż do cieśniny *Babelmandel* dzielącej morze czerwone od zatoki Arabskiej. Długość ich od południa ku północy wynosi na mil naszych 240. szerokość największa sta mil niedochodzi. Dzielą się na trzy Królestwa, y Rzeczpospolitą *Brawa* hołdowniczą Portugalczykom: Królestwo *Adel* nayznaczniejszy leży nad zatoką Arabską, ma stolicę tegoż imienia, *Zeyla y Barbora* porty mocno handlowne. *Magadoxo* stolica swego Królestwa wielkie y bogate portowe Miasto. *Adsa* Królestwo na zachod innych leżące, ma stolicę tegoż imienia. Kray to jest gorący, mimo wiatry częste od morza. Ziemia około morza piaszczysta y pusta: we śródku zaś dosyć urodzayna wryż, y owoce. Deszcze podobne jak w Abisynii sprawiają rzek wylewy. Złoto, y kość słoniowa źródłem są handlu. Obywatele nad morzem brunatnego, we źródku czarnego są koloru. Naywięcey iest Arabow po pułstyniach bez zwierzchności y prawa błakających się; pasterstwem y rozbojem się bawiących. Wszyscy powszechnie religii są Machometanśkiey.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXXVIII.

O

W Y S P A C H.

Z Wysp Affrykańskich inne na zachod, inne na wschod leżą Affryki. Na zachod leżą wyspy Kanaryjskie, Przygórk Zielonego, y Gwineyjskie.

Kanaryjskie Wyspy od pśow imie biorące, leżą na zachod Cesarstwa Marokańskiego. Liczą ich dwanaście. Z których znaczneyse są: *Kanarya* stolicą y rezydencyą Gubernatora, *Ferri* wodą y drzewem S. całą Wyspę opatrującym. *Tenerryffa* górą *Pio* za naywyższą w całym świecie mianą. *Madera* dosyć obszerna y mocno żyzna. Powietrze na tych Wyspach gorące, ale dosyć zdrowe. Zwane dawniey były *Szczęśliwe* dla osobliwzey ziemi obfitości. Zboże wszelakie, owoce, wino, cukier dziwnie się tu udają: zwierza, bydła, y ptactwa wszelkiego zadość. Ztąd to na cały świat wyszły kanarki. Krew takoz smocza między rzódłami handlu liczy się. Gadów tu żadnych niema. Od tych to wysp, a mianowicie od *Ferry* zaczynają się gradusy długości Geograficzney. Te wyspy należą do Hiszpanow, y Obywatele po
wię-

większey części są rodowici Hiszpani: religia Katolicka, prócz małej garstki Pogan po skałach kryjących się. Tu także spoczynek okrętów Hiszpańskich z Indyi wchodniey powracających. *Madera* zaś *Wysep* należy do Króla Portugalskiego, y Obywatele sami są Portugalczykowie.

Wyspy Przygórk *Zielonego* leżą na zachod Nigrycyi. Jest ich bardzo wiele: ale dzieścięć znaczneyszych. *Ryberya* stolica na wyspie S. Jakuba, rezydencya Gubernatora. obronne portowe miasto. Do tego Gubernatora należą wszystkie osady Portugalskie na zachodniey stronie Affryki leżące. Powietrze tu mocno niezdrowe. gorąca wielkie, zamiast zimy czteromiesięczne deszcze trwają z nawałnością. Niektóre z nich dosyć są żyzne w owoce, wino, y cukier. Wszystkie zaś mają wiele soli y koz. Wyspy te należą do Portugalli, y wielu rodowitych Portugalczykow tu osiadło; którzy zakupionemi Murzynami ziemię wyrabiają,

Wysp Gwineyfkich na zachod y południe Gwinei leżących jest siedm: *Ferdynanda*, *Xiążęcia*, *Annobon*, *S. Tomasz*, *Macieja*, *Wniebowstąpienia*, y *S. Heleny*. W pierwszych sześciu powietrze bardzo niezdrowe, mają owoce przednie, należą wszystkie do Portugalczykow.

kow. Wysep zaś *S. Heleny* należy do Anglikow, dla dobroci powietrza y żyźności ziemi *małym rajem* nazwany; spoczynek Angielskich okrętow z Azji y do Azji płynących.

Na wschod Affryki między wielą innymi Wyspami naywiększy jest Wysep *Ma'agaskar*; ma na 300. mil wzdłuż, a na 120 wszerz. Leży między 11 y 26 gradusem szerości południowey. Powietrze tu bardzo zdrowe, gorącość wielą rzek umiarkowana; y byłby to kray bardzo żyźny, gdyby był wyrobiony. Ryz, owoce różne, cukier, jedwab, bawełna, srebro, złoto, korzenie, y kamienie niedrogie mogłyby być wielkim zródłem handlu: Zwierza, bydła, ptaśwa, ryby y żółwi wielkie mnostwo. Obywatele są czarni, po brzegach bardzo ludzcy, we frzodku zaś dzicy: chodzą wpołnago; religii są Pogańskiey; chociaż wiele mieszają z żydowskiey, Chrześciańskiey y Machometkańskiey: Kray podzielony na wielu małych Panow: Francuzi tu mieli swoje osady, ale zniszczone od Obywatelow: Anglicy teraz swoich tam wprowadzają. Na wschod *Mada-gasjar* Francuzi mają wyspę *Bourbon*: bardzo zdrową y żyźną: Hollendrowie Wysep *Maurycego* dawniey Wyspą Francyi od Francuzow nazwaną. Sławna drzewem hebanowym: inne wszystkie
Wy-

Wyspy swoich mają Królów, z któremi Portugalczycy handlują. *Sokotara* sławna ołowiem należy do Arabii. Obywatele w niej, jako w innych są Poganie, Królowie zaś Machometaniskiey trzymają się religii.

ROZDZIAŁ XXXIX.

O

DAWNYM MEXYKO.

Dawny *Mexyk* leży między 262 y 293 gradusem długości, a między 8 y 27 szerokości północney. Ma od wschodu zatokę Meksykańską y Honduras, od południa cieśninę ziemną Panamy y morze spokojne; od zachodu też morze: od północy Meksyk nowy y Florydę: ma wzdłuż od północy ku południowi na mil naszych około 400; szerokość największa wynosi 200. Dzieli się na trzy wielkorządztwa, *Audyencyami* nazwane: *Mexyko Gwadalaxar*, y *Gwatymala*. Meksyko zawiera w sobie siedm Prowincyi: Miasta w nim znaczniejsze są: *Mexyk* między dwoma jeziorami, stolica północnych osad Hiszpańskich, rezydencya wice-Króla, rady najwyższej, Arcybiskupa y Inkwizycyi: jedne z największych, najludniejszych, y najbogatszych Miast w całym świecie. *Acapuleo* handlowny y bogaty port na mo-
rze

rze Spokoyne. *Vera Cruz* port sławny na zatokę Meksykańską; *Campeche* sławne drzewem farbierskim. Wielkorządztwo *Gwadalajar* leży na północ pierwszej, ma siedm Prowincyi, y Miasto tegoż imienia. *Gwatymala* na południe ma 8 Prowincyi, między któremi jest *Honduras* sławne drzewem farbierskim. Ma Miasta: *S. Jakuba z Gwatymali*, *Kartaginę*, y *Legią* wielkie y bogate Miasta. Powietrze w tym kraju mocno jest zdrowe; gorącość wiatrami, dżdżem, y roszą umiarkowana: słowem kraj mocno miły, żyźny, y ludny. Drzewa zawsze liściem y owocami osypane: zboże y owoce mocno się udają, państwka bardzo tłuste: bydła, zwierza, ptastwa y ryby moc niezmierna: jedwab, złoto, kamienie drogie. robaczek karmazynowy, y drzewo farbierskie źródłem są handlu. Ma prócz tego ten kraj osobliwsze owocce: *Nuchtli*, *Metel*, y *grzyby apteczne*. Kraj cały należy do Króla Hiszpańskiego. Vice-Król Hiszpański ma władzę nad całą północną stroną: dochód jego y powaga wielka, urząd trwa do pięciu lat: ma przydaną sobie radę naywyższą. Dawniey kraj ten swoich miał Królów; Obywatele byli Poganie, y nayczęściey ludzi na ofiarę zabijali: Królów obierano. *Ferdynand Cortex* zabiwszy Króla ostatniego *Motexuma* zwanego, y miliony Amerykanow wygubiwszy, opa-

no-

nował go na Hiszpanią. Obywatele dosyć są dowcipni, ludzcy, y rzetelni: do rolnictwa y rękodziel przykładają się: sami Amerykanie w wielkim są uciemieniu: Hiszpani rodowici wszystkie posiadają urzędy. Zgoła kraj to jest w calej Ameryce najpiękniejszy co do bogactw, handlu y ludności.

ROZDZIAŁ XL.

O

NOWYM MEXYKO

Y

KALIFORNII.

Nowym *Mexyko* ma od południa dawny *Mexyk*, od zachodu morze *Vermeille*, od wschodu *Florydę*, od północy granice jego niewiadome. Ma od wschodu ku zachodowi na mil 500 ciągnie się od gradusu 255 do 280 długości, zaczyna się na gradusie 27 szerokości północney. Kraj to jest zdrowy; powietrze ma umiarkowane, ziemia żyzna w zboże y owoce. Ma dosyć złota, srebra, y kamieni drogich; bydła takż y zwierza różnego zadość. Obywatele dosyć są ludzcy, chodzą wpoł nago, religii są Pogańskie; prócz tych, których Hiszpani

pani nawrocili, wielu rolnictwem y polowaniem bawi się; inni z trzodą błakają się. Mają swoich starszych *Kacykami* nazwanym, których sami sobie obierają. Hiszpani podzieliili ten kraj na *Nowy Meksyk*, y *Nową Granadę*. Miasto Stołeczne *Fé* nad rzeką *Norte* dosyć piękne, ludne y handlowne.

Kalifornia leży na zachod Nowego Meksyku: miany był ten kraj dawniey za wyspę, teraz go mają za przywysep między morzami spokojnym y czerwonym albo *Vermeille* nazwanym. Kraj to bardzo zdrowy y żyźny. Hiszpani żadnych jeszcze niezałożyli osad: XX. Jezuici mają swoje mieszkanie przy przygórkę *S. Lucas*. Na morzu czerwonym przednie się poławiają perły. Ku północnemu zachodowi jest kraj *Nowy Albion* nazwany, mieszkanie od ludzi dzikich, pesterstwem bawiących się. W północney takż stronie ma być obszerne Królestwo *Anian* zwane, mające na wschod *Kanadę*, na południe *Kalifornią* y *Nowy Meksyk*, na zachod morze na 50 tylo mil szerokie, cieśniną *Anian* nazwane: którym graniczy z przywysepem *Kamszacka*, w Tartaryi Moskiewskiej leżącym: lubo nowe relacye wcale żadnego Królestwa *Anian* nieprzypuszczają.

ROZ-

ROZDZIAŁ XLI.

O

F L O R Y D Z I E.

Floryda imie ma swoje, że w Niedzielę kwietnią od Hiszpanow była znaleziona. Kray ten rozległy leży między gradusem 274 y 299 długości, a między 25 y 38 szerkości północney. Naywiększa jego długość od wschodu ku zachodowi wynosi na mil naszych 500; szerokość na tychże mil 260. Ma na wschod ocean Atlantyczny, na południe zatokę Meksykańską, na zachod dawny y nowy Meksyk, na północ górami *Apalałskimi* graniczy z Kanadą. Dzieli się na Florydę *Hiszpańską* na zachod rzeki *Missyssiypi* leżącą, y *Angielską* od tey rzeki do morza rozciągającą się. W *Hiszpańskiej* jest *S. Bernarda* forteca nadmorska. *Angielska* zawiera w sobie *Karolinę* Prowincją za Karola II. Krola wynalezioną, a osadzoną *Waldensami* y innemi dysydentami z Europy wygnanemi z Miastem stołecznym *Charletown*. Przywysep Florydy z Miastem *S. Augustyna*, y kray *Apalałski* z Miastem *Apalachos*. Ostatnie dwie Prowincye traktatem Paryskim Anglii od Hiszpanow y Francuzow są ustąpione. Powietrze w tym kraju jest nie zbyt ciepłe

pie y mocno zdrowe: kray wielą pięknie-
mi oblany rzekami: między któremi *Mis-*
sussypi, y *Norte* są nayznacznieysze:
deszcze rzadkie, ale rosa ranna bardzo
obfita. Ziemia bardzo żyzna w owoce
y zboże: z pol dwa razy na rok zbiera-
ją. Zwierza, bydła, łptałwa, y ryby
bardzo wiele. W gorach *Apalaških* zło-
to y srebro znajduje się. Wężę zbyt
wielkie y krokodyle mocno szkodzą. Hi-
szpani y Anglicy same tylo brzegi trzy-
mają. Kray zaś cały w ręku jest swoich
ziomkow, pod rządem różnych Królów.
Obywatele są biali, ale się smarują z mło-
du, składu dość pięknego, ludzcy, dziel-
ni, dowcipni, ale dzicy. Złapanych na
woynie jedzą: żyją zbożem, owocami,
zwierzyną, y rybą. Odziewają się skórą
zwierząt; religii są Pogańskiey; Euro-
peyczykow nienawidzą.

ROZDZIAŁ XLII.

O

K A N A D Z I E.

Kanada kray niezmierney rozległości,
kończy się na gradusie 320 długości,
początek jego niewiadomy; szerokość
zaś jego północna między 33 y 63 gra-
dusami; dzieli się na Angielską y Francuz-
ką. *Angielska* Kanada leży między rze-
ka-

ką *Missyssiypi* y morzem; dzieli się na o-
 fady dawne y nowo nabyte. Dawne po-
 nad morzem leżące zawierają w sobie
 sześć prowincyi: Wirginią, Maryland,
 nową Szwecyą, nowy York, nową An-
 glią, y Akadyą. *Wirginia* imie swoje
 bierze, że za Elżbiety Królowey była
 wynalezioną: kray dziwnie we wszystko
 żyźny, ma przednią tabakę: *Jamestown*
 albo *Williamsburg* stolica handlowne y
 piękne Miasto. *Maryland* imie ma od
 Maryi Karola I. Króla: kray ludny y ży-
 zny: ma *S. Maryą* stolicę. *Nowa Szwecya*
 pod czas zamieszania Angielskiego od
 Szwedow osadzony, potym od Angli-
 kow opanowany; y na *Pensylwanią* y
Nowy Jersey podzielony; z tych pier-
 wsza dyssydentami Europy wygnanemi y
 Kwakierami, druga Szwedami powięk-
 szey części osadzona. *Filadelfia* stolica
 Miasto wielkie y handlowne. *Nowy*
Torck; pod czas tegoż zamieszania od
 Hollendrow opanowany y nową Hollan-
 dyą nazwany; Anglicy ich potym wy-
 pędzili. Stolica tegoż imienia, dawniey
 zwana *Manhat*. *Orange* albo *Albania*
 handlowne. *Nowa Anglia* kray od Admira-
 ła *Drak* wynaleziony; kray zimny, ma
 Miasto *Boston* wielkie y handlowne, re-
 zydencya gubernatora wszystkich osad
 Amerykańskich; ma Akademią. *Akadya*
 albo nowa Szkocya traktatem Utrech-
 skim od Francuzow Anglii ustąpiona,
 jest

jest to przywysęp morzem pólnocnym y zatoką Francuzką oblany; ma stolicę *Port Royal*. Nowo-nabyte Anglii osady, od Francuzow jey traktatem Paryskim ustąpione, leżą na wschod rzeki *Missyssi*, aż ku ciążninie y zatoce *Hudzon* rozciągając się: dzielą się: na *Nową Francją*, część *Luizyany*, y osady pólnocne składające się z krajow: *Labrador*, *Nowa Gallia*, *Nowa Dania*, y *Nowa Brytania*. Stolica tych wizytskich osad *Kwebek* nad rzeką *S. Wawrzyńca*; wielkie y piękne Miasto, dość znaczna y handlowna forteca. Powietrze w całym tym kraju jest nieco zimne; ale mocno zdrowe: kray bardzo żyzny, w różne zboże; y kruszce; Zwierza wszędzie, ptastwa y ryby zadęć. W pólnocnych prowincyach źródłem handlu są futra, drzewo, ołow; y żelazo: w pólnudniowych zaś tabaka, złoto, srebro, kamienie, miód, wino, y cukier. Anglicy w dawnych osadach mocno się ugruntowali: w *Boston* y *Williamsburg* ustanowione Akademie powoli dzikość Amerykanow umniejszają: manufaktury wełny, jedwabiu, kruszcow, y innych potrzebnych rzeczy; stanowią osady w stanie obeyścia się bez Anglii: Dobrocią kraju y nadaniami przywilejami zachęcenie w Państwach Katolickich. Dystrydenci, a w Dystrydentskich Katolicy ślepo z całej Europy do tych osad lecieli:

ni: wprowadzając gust y przemysł Europejski. *Anglia* prócz Kupców niezbyt wiele ztąd korzysta, ale mieszkańcy tamedzni we wszystko obfitują. Osady same tylko brzegi trzymają: we środku zaś kraju rodowici *Amerykanie*. prócz co się ochrzczą, żadney ich nad sobą nie uznają władzy. Mają swoich Królów y Panów; na różne podzieleni Narody: Z tych *Kattowie*, *Flioneyczycowie*, *Srokowie*, *Huronowie* dla częstych z osadami wojen są najsławniejsi. Wszyscy są biali, składu pięknego, ale się z młodu ślaniają; dosyć dowcipni, dzielni y rzetelni; w wojnach okrutni, zabitych jedzą; wielu z nich z trzodami z miejsca na miejsce przenoszą się. Religii powszechnie Pogańskiej; w Bóstwo jednak wierzą.

Francya trzyma tylo kray zarzeką *Missysyppi* leżący *Luizyaną* zwany; obszerny on jest, żyźny y zdrowy; mieszkany od różnych dzikich Narodów; ale *Francuzi*, prócz małych osad swoich żadney nad nimi nie mają władzy; y te *Hiszpanom* ustąpić zamysłają.

ROZDZIAŁ XLIII.

O

ZIEMI TĘGIEY.

Ziemia tęga ze trzech stron morzem oblana, ku północy styka się z *Ameryką* północną cieśniną *Panama*; od południa ma kray *Amazonow* y Królestwo *Peru*. Leży między 293. y 3-8. gradusem długości, a między 13. północney a 2. południowey szerokości; ma wzdłuż na 700. a na 300. wszerz mil naszych. Dzieli się na 11. Gubernacyi. Miasta znaczneyse są: *Panama* na spokojne *Portobello*, na *Mexykańskie* morze wielkie y handlowne porty. *Kartagena* bogate Miasto. W Gubernacyi *Gwiana* mają *Francuzi* wysep *Cajena*, *Hollandrowie* *Berbice* y *Surrynam*. Kray to jest mocno gorący; ale zdrowy; owoce, zwierze y ptactwo różne; złoto, srebro, szmaragdy, balsam, cukier, bawełna, jedwab, y korzenie są źródłem handlu. Obywatele we śródoku kraju są dzicy religii Pogańskiej. Równie z innymi zabitych nieprzyjaciół jedzą. Chodzą w pół nago. W pogrzebach zwyczajnie mają dzikie. Kray ten cały jest mocno handlowny, mianowicie *Panama*; należy do Króla *Hiszpańskiego*, prócz osad *Francuzkich* y *Hollenderskich*. Gubernator y rada

da naywyższa rezydnie w *Panama* należy do Vice-Króla *Peruańskiego*.

ROZDZIAŁ XLIV.

O

P E R U.

PERU Kray długi, ale wąski leży między 294. a 315. gradusem długości; między 2. północney a 25. południowey szerokości. Długość jego od północy ku południowi wynosi na mil naszych 540. szerokość naywiększa ledwie 200. mil dochodzi. Ma na północ *Popayan* Prowincyą ziemi tęgiey, na zachod morze spokojne, na południe *Chili*, na wschod Kray *Amazonow*, y część *Paragwaryi*. Dzieli się na 3. Gubernacye: *Quitto*, *Reyes* y *Kwarkas*, w pierwszey jest Miałto *Quitto* wielkie y bogate rezydencya rady Królewskiej ma port y Akademią. W drugiey *Lima* portowe Miałto, Stolica osad *Hiszpańskich* południowych, rezydencya Vice-Króla, rady Królewskiej, inkwizycyi y Arcy-Biskupa; pierwsze po *Mexyku* Miałto, mocno handlowne y bogate, ma Akademią, *Cuzco* niegdys Królow rezydencya, sławne pamiątką swoiey wielkości, dosvc y teraz wielkie. W Prowincyi *Kwarkas* *Plata* Stolica, ma radę Królewską, *Potosy* wielkie y handlowne. Oba sławne niewyczerpanemi mi-

S 2

nera-

nerami złota y srebra. Powietrze tu mocno gorące w równinach, chłodniejszy między górami: Kray wszędzie górami ośypany; ziemia z siebie piaszczysta. Obfite rosy y prawie ustawiczne mgły sprawiają gdzie niegdzie wielką żyźność y służą do ochłodzenia. Dżdże rzadkie, trzęsienia ziemi częste y szkodliwe. Zboże po więkfszey części z *Chili* sprowadzają, rzek y jezior bardzo mało; y w wielu miejscach wody zdrowey niema. Owoce wszelakie y bydło mocno się udaje. Bawełna, cukier, wino źródłem są handlu. Obfite złota y srebra minery w górach Potofy y Plata czynią *Peru* naybogatszym w *Ameryce* kraiem. Obywatele trojakiego są gatunku: *Hiszpani* rodowici, a ci wżyskie trzymają urzędy: *Kreolowie* albo pochodzący z *Hiszpanow*: ale pyszni, niedbali y okrutni. *Hiszpanow* nienawidzą y sami u innych są w nienawiści: y rodowici *Amerykianie*: ci są w uciemieniu, lud dowcipny, spokojny y bojaźliwy: większa część ich religii są Katolickiey; ale tylo z przymusu y powierchownie. Inni po skałach y na granicach wchodnich Poganie, czczą słońce; przy wolności się dawney utrzymują; y *Hiszpanow* prześladują: Dawniey cały ten Kray na wielu małych Królów był podzielony, potym cały jednemu podlegał Monarsze; których linia przez 300. lat panowała. Ostatni *Atabaliba* od *Hiszpanow* zabity: Familia ich jednak jeszcze
w *Lima*

w *Lima* znayduie się. *Hiszpani* ten Kray opanowali za Karola V. Celarza.

ROZDZIAŁ XLV.

O

C H I L I .

KRay *Chili* leży między 25. y 44. gradusem szerokości południowey; ma wzdłuż na 380. mil naszych; szerokość naywiększa ledwie dochodzi 150. ma na zachod morze spokojne; na północ od *Peru*, wschod od *Paragwarskiej* Prowincyi *Tukuman* zwaney; południe od *Magielanu* wielkimi górami zasłoniony, podzielony na trzy Gubernacye: *Chili*, własną Cesarzką, y *Kikuitan*. Miasta w nim są *S. Jakuha* y *Conception*; oba portowe z których pierwsze rezydencya gubernatora; ma blisko minery złote, Kray to jest z siebie umiarkowany między zimnemi a ciepłemi, ale wiatry z gór sprawiają wielkie mrozy, ludzi y zwierza o śmierć przyprawiające. Ziemia bardzo żyzna w różne zboże y owoce; ma wiele złota, srebra, miedzi, jaspisu y drzewa farbierskiego. Bydła y zwierza wielkie mnóstwo; owce służą do dzwigania ciężarów. Po Miastach garnizony z samych składcą się *Hiszpanow*; we śródku zaś mieszkają *Ameryllanie*, żadney ich władzy nie uznaiący; ku południowi
pra-

prawie ustawnie z *Hiszpanami* walczą; y wiele im Zamkow poodbierali. Są oni odważni y sprawni, bawią się rolnictwem, polowaniem y rybitwą; odziewaią się skórą zwierząt, religii są Pogańskiej y diabłu czynią ofiary.

ROZDZIAŁ XLVI.

O

MAGIELLANIE.

Ziemia *Magiellańska* leży na końcu *Ameryki* między 44. y 55. gradusem szerokości południowej. Na 400. mil długa, a na 300. szeroka. Kray zbyt zimny. Ma na północ *Chili* y *Paragwaruą* na wschod *Ocean Murzynski*. na południe ciasninę *Magiellańską*, od ktòrey y imie bierze; na zachod *Ocean* spokojny. *Hiszpani* założyli nad ciasniną fortecę *Filippille*, ale w pół roku wszystkich umarłych znaleźli, O obywatelach głośzono, że są okrutni, dzicy, *Patagon* zwani; lecz teraz wiedzą, że przeciwnie są mali, grubi, żyją zwierzyną y rybą; mieszkaią w namiotach; religii są Pogańskiej. Ku południowi między *Magiellańską* a morską ciasniną jest wysep *Ognisty* od dzikich ludzi mieszkany.

ROZ-

ROZDZIAŁ XLVII.

O

PARAGWARYI.

Paragway leży między 310. y 335. gradami długości; między 13. y 38. szerokości południowej. Ma na północ Kray *Amazonow*, na wschód *Brezylią* y morze południowe, na południe ziemię *Mazylską*, na zachód *Chili* y *Peru*. Długość jego y szerokość równie wynoszą na mil 500. Kray ten obszerny dzieli się na *Tukuman*, *Paragway*, *Uragway* y *Ryo de la Plata*. W pierwszej jest Miasto *S. Jago* rezydencya Gubernatora; w drugiej *S. Fe* skład magazynow *Uragwayskich*. *Uragway* od rzeki, około której leży, bierze swoje imię, miała Misiją XX. Jezuitow. *Ryo de la Plata* najludniejsza w całym Kraju Prowincya, ma *Asorption* Stolicę całego Kraju y rezydencyą Gubernatora. *Buenos Aires* od dobrego powietrza nazwane Miasto piękne, handlowne y bogate, nad uściem rzeki *Plata*: powietrze w tym Kraju zdrowe y umiarkowane; *Tukuman* w samych równinach żyznych w bawełnę, y zboże: reszta Kraju ma zadość gór, wiele z siebie złota, srebra, miedzi y żelaza wydających. Bydła y zwierza moc niezmierna. Rzek bardzo wiele; między
kto-

ktòremi *Plata*, *Parana*, *Paraguay* y *Uragway* są nayznacznieysze. Pierwsza ma w sobie srebra. A koło ostatniey, jest Kray na 200. mil obszerny, w którym XX. Jezuiti nawróciwszy *Indyanów* do wiary, y przemyśl *Europeyski* wprowadziwszy, najwyższą mieli władzę. Kray cały należy do Króla *Hiszpańskiego*, prócz północnych *Platu* brzegów *Portugalii* ustąpionych. We środku zaś Kraju sami mieszkają *Amerukanie*, od swoich Kacykow rządzeni. Mniey oni mają od innych dzikości; chodzą w odzieniu wełnianym y bawełnianym: Religii są Pogańskiey.

ROZDZIAŁ XLVIII.

O

B R E Z Y L I I.

BRezylia leży między 328. y 348. długości, a między *Ekwatorem* y 25. gradusem szerokości południowey. Ma od północy ku południowi na 500. a od wschodu ku zachodowi na 400. mil nadszych. Ma od zachodu Kray *Amazonow* y *Paragwaryę*; od północy, wschodu y południa morzem oblana. Dzieli się na 14. Starostw albo Grodów. Miasta w niej znacznieysze są: *S. Salwator* Stolica, *Vice-Króla*, *Arcy-Biskupa*, *Inkwizycyi* y *radę*

dy Krolewkiey rezydencya; Miasto wielkie y bogate; ma port między naylepszymi w świecie, obronione trzema Zamkami *S. Sebastiana*, nad rzeką *Janeira*, *S. Du-cha*, *S. Wincentego*, *bernambuk*, *Para* nad rzeką *Amazonow* wszystkie portowe, y handlowne Miasta. *Hollandrowie* tu mają fortecę *Recif* naymocniejszą w całej *Brezylji*. Przy Missyi *Uragwajskiey* jest mała Rzeczpospolita *Paulistow* z Miastem *Paulistow* pod hołdem Króla *Portugalskiego*. Powietrze w *Brezylji* jest ciepłe, miłe y zdrowe: Kray mocno żyzny w różne owoce y korzenie; bydła, zwierza, ptastwa y ryby wielkie mnóstwo, cukier, bawełna, tabaka, y drzewo *Brezylskie* jest źródłem handlu. Drzewo *Karagata* bardzo użyteczne mieszkańcom; małpy małe, bardzo miłe; ptaszek *Kolibry* osobliwszy. Kruszcze y kamienie różne znayduią się: z żelaza od *Amerykanow* kupionego w *Fernambuk* przednie robią szable. Kray ten znaleziony przypadkiem od Admirala *Portugalskiego Alvarez-Cabral* zwanego: Za rządow *Hiszpańskich Hollandrowie* go opanowali: lecz potym oddali, zostawiwszy sobie dla handlu fortecę *Recif*. Teraz szpichrzem *Portugalskim* jest *Brezylia*. Same tylo brzegi oni trzymają na 50. naywięcey mil szerokie: we śródku mieszkają dzikie narody; na różne małe części podzielone; ludzie dzielni, okrutni, y złapanych nieprzyjaciół jedzący. Chodzą nago

fy-

fypiaią na łózkach z bawelny plecionych; zabawa mężczyzn, broń, polowanie y rybitwa; kobiety gospodarstwa pilnują; Religii są Pogańskiey.

ROZDZIAŁ XLIX.

O

KRAIU AMAZONSKIM.

KRay ten leży między 302. y 327. gradusem długości; a między samym Ekwatorem a 16 gradusem szerokości południowej. Długi na 500. szeroki na 320. mil naszych. Ma od wschodu *Brezylia* y kawał morza, od południa *Paragwaryą*, od zachodu *Peru*, od północy ziemię tęgą. Nazwali go *Hiszpani Amazonskim*, że widzieli około rzeki bijące się kobiety. Powietrze mocno gorące. Kray około rzek wylew *Nilowi* podobne mających żyzny we wszystkie potrzeby; ma wiele różnych kruszców. cukru y bawełny: mianowicie *Brezylskiego* y *Hebanowego* drzewa. Obywatele są Poganie w naturze y zwyczajach *Brezylczykom* podobni. *Europejczycowie* tu żadnych osad nie mają; prócz niektórych przyległych *Brezylji* brzegów; osadzonych *Portugalczukami*. W Prowincyi *Tungos* była Misya Xięży Jezuitow podobna *Uazwańskiej*. Kray ten należy do Króla *Hiszpańskiego*.

ROZ-

ROZDZIAŁ L.

O

W Y S P A C H.

WYspsy do *Ameryki* należące dzielą się na zachodnie y wschodnie: zachodnie na *Azores*, *S. Wawrzyńca* y *Mexykańskie*. *Azores* albo *Szajstrzbie* wyspy, albo *Flamanckie* czyli jeszcze *Tercerskie*; leżą na środku między *Europą* a *Ameryką* północną. *Niderlandczykowie* je wynaleźli; *Portugalczycy* zaś opanowali. Jest ich dziewięć; między innymi *Tercere* najznaczniejszy; ma Stolicę *Angra* rezydencyą Gubernatora *Portugalckiego*. Przy wyspie *Pico* nowa się wyspa uformowała sposobem dość osobliwym nazwana *Terreira*, Powietrze tu bardzo zdrowe; ziemia mocno żyzna w zboże, owoce, y wszystkie potrzeby; *Portugalczycy* znaleźli je Puście; Religia w Kraju Katolicka.

Wyspy *S. Wawrzyńca* leżą przy uściu rzeki tegoż imienia. Należą wszystkie do *Anglikow*, mocą traktatu *Paryskiego*. Najznaczniejszy z nich jest *Terre neuve* na 120. mil długa, a na 100. szeroka. *Placencya* Stolica y rezydencya Gubernatora. Blisko tey wyspy jest miączyzna *Grand banc* nazwana na 200, mil długa łowie-

wieniem wielorybow y stokfiszu sławna. Inne wysepki są *Anticosti, S. Jana, Breton*. Między zatoką *Mexykańską* a *S. Wawrzyńca* są małe wyspy zwane *Bermudes* należą do *Anglikow*.

Lukajskie wyspy leżą blisko przywysep *Florydy*, oddzielone od niey ciasniną niebezpieczną *Bahama* zwaną: należą wszystkie do *Anglikow*. Nayznaczniejsze z nich *Bahama*, od której ciasnina imie bierze, y *Gwanahani*, do której najpierw *Kolumbus* przybił się, innych pomniejszych jest na 500. Powietrze tu bardzo zdrowe; Kray we wszystko żyzny; ma mianowicie mnóstwo ptaśwa. W zatoce *Mexykańskiej* wszystkie wyspy jednym imieniem zowią się *Antylskie*. Dzielą się na mniejsze y większe. Z tych większe są cztery: *Kuba, Hispaniola, Jamaika, y Portoryko*. *Kuba* na 200. mil długa, największa ze wszystkich ma Miasta: *Hawana* port obronny, spoczynek okrętów *Hiszpańskich* y *S. Jakuba*. Powietrze tu wilgotne, Kray żyzny w zboże, złota y miedzi minery bardzo obfite: zwierza różnego zadość; ale jest wiele jaszczurek y krokodylow, Obywatele dawni wygubieni, Ten wysep należy cały do *Hiszpanow*.

Hispaniola albo *S. Dominika* wysep na 150. mil długi: Kray to dziwnie żyzny w zboże y owoce; bydła, ptaśwa ryby mnóstwa

stwo, złoto y sol źródłem są handlu: powietrze bardzo zdrowe: należy północna jej część do *Francuzow*; południowa do *Hiszpanow* z Miastem bogatym y ludnym *S. Dominika* rezydencya Gubernatora y Arcy-Biskupa władzę na wszystkie wyspy mających. *Jamaika* na 30. mil długa należy do *Anglikow*: Kray to gorący nazbyt: ale mocno żyźny w owoce, korzenie; zwierza różnego mnóstwo; ma wiele złota y srebra. *Anglicy* ją podzielili na 14. parafii. Stolica *Port Royal* rezydencya Gubernatora, y rady osad *Angielskich*. Położenie tej wyspy *Anglii* czyni ją mocno potrzebną, *Portoryko* podobne w powietrzu y żyźności pierwszej; ma *S. Jana* Stolicę y rezydencyą Gubernatora, Dawni Obywatele wygubieni.

Antylli małe zowią się inaczej *Kareybskie*: dzielą się na *Barlovento* y *Sottowento*. *Francuzi* tu mają *Gwadalupę*, *Martynikę*, *S. Krzyża* y *S. Bartłomieja*. *Anglicy* mają wysp 8. między któremi *S. Krzysztofa* nayznacznieysza. *Duńczykowie* *S. Tomaszę*, *Hollandrowie* *S. Eustachiego*, y innych trzy pomnieyszych. Reszta do *Hiszpanow* należy. Powietrze w tych wszystkich wyspach mocno gorące: Kray żyźny w kruszce, owoce, korzenie, cukier y wino. W wielu mnieyszych sami mieszkaia *Amerykanie*, nikomu nie podlegli: Religii Pogańskiej, ale ludzcy y spokoj-

koyni. Między ofobliwościami tego Kraju są żuki błyszczące.

Z wysp na *Oceanie* południowym leżących nayznacznieysze są wyspy *Salomona*. Jest ich ze 20. należą do *Hiszpanow*, mają wiele złota.

ROZDZIAŁ LI.

O

KRAJACH NIEDOBRZE ZNAJOMYCH.

KRaie te nie dobrze znajome dzielą się na dwie części według dwojakiey szerokości Geograficzney. Ledwie nie wszystkie leżą około Cyrkułow Polarnych. Ztąd też zowią się Kraie *Arktyckie* y *Antarktyckie*: czyli *Północne* y *Południowe*.

Między Arktyckimi liczą się: *Labrador* albo *Estotilandya*, przy przesmyku *Hudson* między wyspami kray zimny, ma mieszkańców ludzi dzikich; jako to nayznajomszych *Eskwimanow* Indyjskich y północnych, pierwszych na południe wybrzeża *Hudson*, drugich nad przesmykiem osiadiych. Zasadzone tu od Anglikow rośli-

ślinami Europeyskiemi Ogrody dobrze się udały. Maią zadość: ołowiu, miedzi, żelaza, kryształow w różnych kolorach, marmuru w skałach białego z żyłkami modremi, czerwonymi y zielonemi, kamieni czarnych łyszczących się, z których cienkie y przezroczyłe listki za zwierciadła w tym kraiu służą. Pogoda barzo rzadka, mgła gruba w jesień y na wiosnę ustawiczna.

Wyspy od Jakuba I. Króla Angielskiego nazwane *Jakubowe* między przesmykami *Hudson* y *Davis*; między któremi nayznacznieysza *Kumberlandya*.

New Wallis czyli *Nowa Wallia* za przesmykiem *Hudson* zaniehbana od Anglikow. *Nowa Dania* leży pod polarnym cyrkułem znaleziona Roku 1609. od Jana Muncha Admirala Duńskiego. R. 1713, przywłaszczyli ją sobie Anglicy traktatem Utrechtskim z innen i kraiami na północ Nanydy leżącemi. Wybrzeże Baffińskie oblewa się *Nową Danią* nazwane od Wilhelma Baffina, który po Munchu tu żeglował.

Gronlandya czyli roku 982. od Norwegianow odkryta, a za panowania Małgorzaty zaniehbana czyli taż sama od Lindenu Admirala za Chrystyana IV. Króla Duńskiego znaleziona. y czyli jest ladem lub wyspą, dotąd pewności niemasz dosta-

te-

teczney. Leży między wybrzeżem Baf-fińskim y Íslandvą. Ludzie dziev karmią się rybą y mięsem surowym: napóy ich tłustość wielorybia: odzienie z skór psich, y cieląt morskich, koszule z wnętrzości rybich, kamizole z skór ptaszvch z pierzem zdartych. Kray cały zimny a żyźny. Osada tu nayznacznieysza Duńczykow *Got-haab*, do którey dwa okręty żywnością y odzieniem naładowane co rok z Kopenhagi posyłaia.

Spitzberg znaleziona wyspa Roku 1596. od Hollendrow. napcłniona wysokami y ostremi górami. Ziemia jey niemal zawsze śniegiem okryta. Srzodek kraju tego dotad jeszcze nieznaiony: ci, którzy się odważyli na zwiedzenie, albo od mrozu, albo od zwierza drapieźnego poginęli.

Nowa Zemla leży naprzeciwko Tartaryi Moskiewskiey, oddzielona od niey przeynykiew *Waigatz*. Prawie zawsze zawalona jest śniegami. W stronie północney same nayduią się zwierzęta: jako to, niedzwiedzie białe, wilcy, lisy, &c. W południowey zaś mieszkaia między Tatarami nayfzpetnieysi: wzrostu małego, grubi, głowy wielkiey y twarzy szerokiey z nosem płaskim zadartym. Czczą słońce, księżyc y gwiazdv. Hollendry Roku 1596. szukaiąc przeyscia do Chin na morzu północnym zimowali w tym kraiu. Doznawali tego, że ogień naywiększy zmarzley
zie-

ziemi nieodmiękczał, wodka myteższa y wina Hiszpańskie marzły.

W liczbie mniey znajomych krajow może być pomieszczona rozległa kraina ku Syberyi wschodniey wynaleziona od Moskalow, y nazwana od nich *Bolszaja Zemla*.

Między Antarktyckimi są kraje: *Nowa Gwinea*. Roku 1527 od *Alwara Sawedry* Zeglarza Hiszpańskiego wynaleziona: tak nazwana dla podobieństwa Obywatelow do Gwineyczykow. Około tey krajiny wiele jest wysp pięknych; ludnych, y żyźnych.

Nowa Brytania znaleziona od *Dampiera* Zeglarza Angielskiego oddzielona przesmykiem Morskim od *Nowey Gwinei*. Obywatele nowey Brytanii y Gwinei czczą z osobliwym uszanowaniem kamień jeden z żyłą zieloną, drugi czerwoniawy, y kawałek kruszcu.

Nowa Hollandya postrzeżona od Holendrow leży na południe Wysp Moluckich. Część jey północna zowie się *Diemen*; Zachodnia *With* albo *Endracht*, Południowa *Liewen*. Szrodek kraju całē nieznamy:

T

Kar-

Karpenterya od Hollendra *Karpenterya* odkryta leży na północ ku wschodowi nowej Hollandyi, a na przeciwko Ziemi *Ducha S.* znalezionej od *Fernanda de Quiros* Hiszpana.

Ziemia Diemen inna od strony północnej Hollandyi, znaleziona R. 1642 od *Tasmana* Żeglarza Hollenderskiego, który usłyszał muzykę nakształ trąby, wysiadł na ląd; widział zwierząt ślady, drzewa, y dym z chałup kurzący się; lecz zapuszczać się dalej acz z zbrojnemi ludzmi nieodwazył się.

Nowa Zelandya od tegoż *Tasmana* wynaleziona. Zraz po odbiciu się od ziemi *Diemeńskiej* postrzeżona.

Ziemia obrzezania Roku 1739 dnia 1. Stycznia od Kapitana Francuskiego *de Lofier* *Bouvet* postrzeżona: niemógł jednak przybić się do lądu dla wiatrow przeciwnych, mgły gęstej y lodow.

Ziemia Gonnevilla odkryta przez Kapitana Francuskiego tegoż nazwiska, który zapędzony morzką i nawałnością R. 1503 tu trafił. Przemieszkawszy pół roka *Syna* jednego z *Królikow* tej krajiny przywioził do Francyi.

Zie-

Ziemia Ognista za przefinykiem Magiellańskim.

Wyspy między Azją y Ameryką na morzu Spokoynym znalezione: *Salomono-we* od Alwara Mendozy Hiszpana: *T.zech Królow*, *Pilstraats*, *Amsterdam* y *Rotterdam* od Tasmiana, Wyspy Hollendrow *Schuten* y *Jakuba le Maire*; Wyspa *Pfia* dla trzech psów tam postrzeżonych: *Zemia Stanow*, *Morycz*, *Nassau*, Wyspa *Much* nazwana dla niezmierney ich liczby: y innych wiele, jako to: *Cocas*, *Zdraycow*, *Nadzieja*, *Horn* &c. &c.

PRZYDATEK O ASTRONOMII.

Astronomia część *Kosmografii* opisuje obroty y biegi Niebieskie. Wiado-
mość tey nauki ile tu do Geografii przy-
stosowana załga na poznaniu Pnnktow
linii y Cyrkułow. Kula te wszystkie zna-
ki na sobie wyrażająca zowie się *Sfera
Armillarna*.

Punktow wszystkich jest siedm: *Szrodek* albo *Centrum* ziemi, dwa jey końce *Bieguny* albo *Poli*, z których północny zowie się *Arcticus*, południowy *Antarcticus*. Cztery Punkta horyzontalne: *Wschod*, *Zachod*, *Północ*, *Południe*.

Linie są dwie: *Oś Ziemi* czyli *Axis terræ* jest linia od jednego do drugiego bieguna przez szrodek ziemi przechodząca. *Oś horyzontu* jest linia od mieysca na którym stoję, takż przez szrodek ziemi prowadzona: koniec tey linii wyższy zowie się *Zenith*, niższy *Nadir*.

Cyrkułow jest ośm: z których cztery są większe: *Ekwator*, *Zodyak*, *Merydyan*, y *Horyzont*. Cztery mnieysze:
Tro-

Tropik Cancri, Tropik Capricorni, Polarny Arcticus, Polarny Antardicus. Pierwsze zowią się większemi dla tego, że centrum ich jest też same, które y centrum ziemi; drugie mnieyszemi, że centrum swoje mają osobne.

Ekwator jest Cyrkuł szrodkiem pomiędzy *Polami* w około ziemię opasujący. Ten Cyrkuł naprzod dzieli ziemię na dwie części równe: północną y południową. Powtóre: od tego Cyrkułu zaczyna się na *Merydyanie* rachować szerokość ziemi, to jest odległość od niego ku Polom jakiego kraju. Potrzebie: na nim się liczy długość ziemi: to jest odległość kraju jakiego od pierwszego *Merydyanu*. Poczwarcie: Słońce na nim będące czyni porównanie dnia z nocą na całej ziemi, co się nadarza 21 Marca. y 21 7bra. Popiąte: ludzie pod Ekwatorem mieszkający zawsze dzień nocy równy mają: im zaś bardziey kray który zbliża się ku polowi, tym dzień w lecie, a noc w zimie jest dłuższa.

Zodyak jest okrąg na 16 gradusow szeroki pomiędzy *Tropikami* z ukosa Ekwatora przecinający. Szrodkiem samym tego Cyrkułu idzie *Ekliptyka*, po której słońce lub ziemia roczny swoy bieg prowadzi. Zodyak dzieli się na 12 części, które *Znakami* nazywają, a te są: *Baran,*
Byk,

Byk, Bliźnięta, Rak, Lew, Panna, Waga, Niedźwiadek, Strzelec, Kozioł, Dżban, y Ryby. Słońce w znaku barana przecina Ekwatora ciągnąc na północną stronę czyni na całym świecie porównanie dnia z nocą; na północney stronie Wiosny, a na południowej Jesieni początek czyni. W znaku Raka dotyka się Tropiku *Canceri*, u nas lato y dzień naywiększy, a na południu zimę y dzień naykrótszy sprawując. W znaku Wagi znowu przecina Ekwatora idąc na stronę południową y powtórne dnia z nocą czyni porównanie: Nam Jesień, a tam Wiosnę przywraca. W znaku Kozła dotyka się Tropiku *Capricorni*, u nas podówczas zima y noc naydłuższa, na stronie zaś południowej lato y dzień naydłuższy. Słońce na Zodyaku ma bieg dwojaki: dzienny y roczny. Dziennym we 24 godzinach ziemię w koło obędzie, co godzina 15 gradusow Ekwatora ubiegając. Rocznym od jednego do drugiego Tropiku postępuje y znowu wraca się codzień na jeden gradus bez kilku minut posuwając się.

Merydyan jest Cyrkuł przez same *Pole* idący. Jie na Ekwatorze jest gradusow, tyle liczy się *Merydyanow*. Naypierwszy z nich liczy się na Wyspie Kanaaryjskiej *Fer* podług Francuzow, na górze Wyspy *Teneryffy* y *Kapu Zielonego*
po-

podług Hollendrow: na Wyspie *Azorskiej Tercera* podług Portugalczykow &c. Na tym Cyrkule liczą się gradusy szerokości ziemi, to jest odległość kraju jakiego od Ekwatora. Ludzie pod jednym *Merydyanem* mieszkający o jedney godzinie wszyscy mają południe. Ten Cyrkuł dzieli ziemię na dwie równe części Wschodnią y Zachodnią.

Horyzon prawdziwy jest Cyrkuł na pół ziemię dzielący: mający za Centrum miejsce, na którym kto stoi. *Horyzon słoneczny* ukazuje trwałość dnia na każdym miejscu. Inny takż jest *Horyzon widzialny* zawierający w sobie tyle miejsc, ile go dokoła okiem zasięgnąć można.

Tropiki są dwa Cyrkuły między Ekwatorem y Polami leżące na 23 gradusy y pół od Ekwatora odległe. Północny z nich zowie się *Canceri*: przeto że słońce jego się tykając zostaje w znaku *Raka*. Południowy *Capricorni*, bo na nim słońce zostaje w znaku *Kozła*: Tropiki te oznaczają granice słońcu, że za nie daley niepostępuje. Słońce na jednym z nich będące czyni lato y dzień naydłuższy w swej ziemi połowie.

Polarne są takż dwa Cyrkuły około Polow idące, a od nich odległe na 23 gra-

graduty poł. W krajach za Polarnemi Cyrkułami leżących dzień naywiększy nie już godzinami ale miesiącami przybywa. Są oprócz tego dwa jeszcze Cyrkuły przez *Poli* same nakształt *Merydyanow* idące; z których jeden przecina *Ekwatora* w tych mieyscach, w których przez niego przechodzi *Zodyak* y zowie się *Kolurus* porównania; drugi przecina *Ekwatora* tam, gdzie *Zodyak* dotyka *Tropikow*, y zowie się *Kolurus* przesilenia: ale te mniejszey są wagi.

Względem położenia, wielkości, y obrotu tak samey ziemi, jako całego świata różne różnych były zdania. Z początku samego trzymano, że ziemia jest tylko połową kuli nakształt bańki na wodzie unosząca się, której granicą były od wschodu rzeka *Ganges*, od zachodu *Przygórek* w *Gallicyi* *Finisterræ* nazwany: od północy *Wysep Thule* teraz *Islandya*, od Południa brzegi *Afrykańskie*. *Egipcyanie* ludzie podowczas w *Astronomii* naybiegleyfi, naypierwfi byli, którzy coś o okrągłości ziemi namieniać zaczęli. Z tych *Ptolomeusz* sławny wieku drugiego *Astronom* ułożył świata całego *Systema*, którym wszvstkie gwiazdy na dwa podzielił gatunki, jedne same z siebie światłe, drugie z siebie grube y ciemne, ale od słońca oświecone nakształt gwiazd jasnymi nam się wydają: y te nazwał *Planetami*. Jakie są: Mie-

Mieiąc.
Merkuryusz.
Wenus,
Mars.
Juppiter.
Saturnus.

Ziemia tedy według jego *Systema* we frzodku samym otoczona powietrzem na mieyscu zawsze stoi: koło niey słońce y wszystkie kręcą się planety, nayprzód Mieiąc, potym Merkuryusz, za nim Wenus po którym słońce we 24 godzinach dokoła ziemię obiegające: za tym Mars, Jupiter, y Saturnus; daley idą gwiazdy, za któremi dwa kryształowe Nieba sprawują tę przezroczyfność, którą w pogodne nocy widzimy. Około tych idzie *Okrąg* pierwsze *Mobtle* nazwany, który obrotem swoim innych takoz wszystkich planet obrot sprawuje. Za tym okrągiem cała nieskończona rozległość zowie się *Niebem Empireyfskim* mieszkanie dla duchow Niebieskich.

Systema to zdaje się być fałszywe z trzech przyczyn: *Nayprzód* Podobnieysza jest aby mnieysza około większey, aniżeli większa około mnieyszey maszyny kręciła się. Już zaś słońce, Mars, Jowisz, y Saturnus według Ptolomeusza około ziemi mnieyszey od siebie bez porównania kręcą się. *Powtóre* pojęcie-

mo-

można, aby tak wielkie maszyny we 24 godzinach miały odbyć podróż tak wielką. *Potrzebie* Postrzeżono z obserwacyi, że Wenus y Merkuryusz podczas zachodzą za słońce, czego nam Ptolomeusz nieukaże w swoim Systemacie. Dodać trzeba y tó, że lepiej jest daleko słońce postawić na samym frzodku świata jako rzecz naypotrzebniejszą, które promieniami swojemi tak ziemię jako wszystkie planety y ożywia y oświeca.

To Systema tak trudne do pojęcia y do wierzenia utrzymywane było powszechnie blisko przez 13 Wiekow aż dopiero przy końcu Wieku piętnastego Jan Kopernicki rodem z pod Torunia Kanonik Warminski nowe ułożył; którego podziśdzień wszyscy rozumniey si ludzie trzymają się. Według niego tedy Słońce we frzodku całego świata leży. Koło niego naybliżey kręci się Merkuryusz, za nim Wenus, daley ziemia mająca miesiąc koło siebie kręcący się, daley Mars, Jowisz, Saturnus, za któremi idzie nieskończona rozległość gwiazdami ołypa. Tak słońce jako y wszystkie planety około Osy swojey kręcą się. Słońce we 27 dniach, Wenus we 23 godzinach, ziemia we 24 godzinach, Mars we 25. Jowisz w 10, Saturna zaś y Merkuryusza, tamtego dla odległości od nas, tego dla bliskości promieni słonecznych doysć

dość dotąd niemogli. Wszystkie *powtore* Planety kręcą się około słońca: tak że Merkuryusz cyrkuł swoy obieży we trzech Miesiącach, Wenus w ośmiu, ziemia we dwunastu, Mars we dwóch leciech, Jowisz we dwunastu, Saturnus we trzydziestu leciech. Obrót tedy każdej planety około swojej osi sprawuje na każdej dzień y noc; a obrot około słońca sprawuje Rok. Ekliptyka ziemi z ukośną między Tropikami świata położona przyczyną jest czterech części Roku: Wiosny, Lata, Jesieni, y zimy. Po wynalezieniu perspektyw do obserwacyi uważano, że jak koło ziemi jeden, tak koło Jowisza cztery, a koło Saturna pięć kręci się Miesiącow. Według Kopernickiego tedy słońce ognistą będąc kulą także z siebie właściwą ogniowi mocą, obrotu swojego około własney osi jest początkiem: a bijąc promieniami swojemi w planety, też planety do kręcenia się około siebie pociąga.

Wrzawa, którą w Chrześcijaństwie wznieciło Kopernickiego Systema, pobudką była *Tychonowi Brahe* rodem Duńczykowi do ułożenia we sto lat po Kopernickim nowego swojego Systema. Ziemia według niego na samym frzodku stoi nieporuszona: około niej *naprzód* Miesiąć, za tym Słońce, nakoniec Firma-ment z Gwiazdami we 24 godzinach obrot

brot swoy czyni: tak jednak, że inne planety nieokoło ziemi, ale około słońca roczny swoy czynią obrót. Chciał on wiarę pogodzić z Astronomią, ale prócz tychże przyczyn, dla których y Ptolomaiskie odrzucone Systema, naznacza on dwa w świecie szrodki; jednym jest ziemia dla Miesiąca, Słońca, y Firmamentu; drugim Słońce dla wszystkich planet; co się z doskonałością tak pięknego dzieła zgodzić niemoże. *Powtore:* Czego co niema, tego innemu udzielić niemoże. Ziemia sama żadnego niemając obrotu, biegu około siebie Miesiąca, Słońca, y Firmamentu przyczyną być niemoże.

Miesiąc około ziemi we 30 mniej lub więcej dni obrót swoy odbywa. Nowiu, pełni, y kwadr jego przyczyną jest, że nie zawsze całą jego połowę od słońca oświeconą widzimy.

Zacmienie Miesiąca dzieje się w ten czas, gdy między nim a słońcem będąca ziemia promieni do niego słonecznych niedopuszcza, co się zawsze nadarza w Pełni. Na Nowiu zaś Miesiąc na równey między ziemią a słońcem będący linii, zasłania nam promieni słoneczne, y to zowiemy *Zacmieniem Słońca*.

Po-

Powietrze około ziemię otaczające zowie się *Atmosfera*. Promienie słoneczne wprzód naszego horyzontu wiadzialnego *Atmosferę*, niżeli samą ziemię oświecać zaczynają; co jest *brzask* albo *zorza ranna*. W wieczor nas oświecać przestając, jeszcze *Atmosferę* naszą oświecają, a to jest *Zmrok* albo *Zorza Wieczorna*.

Słońce wyciąga z ziemi różne wodniste Atomy, z których na wierzchu *Atmosfery* formują się chmury y dżdże; pozostałe zaś na powietrzu po zachodzie spadają na ziemię, co zwiemy *Rosą*.

Toż słońce również wyciąga z ziemi siarczyście y sieltrzone atomy, z których na wierzchu *Atmosfery* formują się *błyskawice*, *gizmoty*, y *pioruny*.

Glob Ziemny jest kula, na której mieszkamy; składa się ona z dwóch części: *Wody y Ziemi*: czyli słowem *Okrąg Ziemno-wodny*.

K O N I E C.

42 069